

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น
จตุการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

และ

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

หม่อมสนธิท กฤดากร

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น
จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

และ

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

หม่อมสนิท กฤดากร

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

TUDC ๒ ๖ 21/02/2564
วันที่ ๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๑๐

เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็น
จัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

พิมพ์ครั้งแรก ในงานฉาปนกิจศพ หม่อมสนิท กฤดากร พ.ศ. ๒๕๑๐

ก
JG
1745
ก ๗/๖
๖๖.1

พระราชดำรัสทรงแสดงพระบรมราชาธิบาย
แก้ไขการปกครองแผ่นดิน

พิมพ์ครั้งแรก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์
ในงานทรงบำเพ็ญกุศลเนื่องในวันทรง
กบวันสวรรคตของรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ครั้งที่สอง งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงไฉ่
เกษมสุขการี พ.ศ. ๒๔๙๓

พิมพ์ครั้งที่สาม งานศพ นางภักดีศรีสุพรรณภูมิ
(ทิม สุนทรสารทูล) พ.ศ. ๒๕๐๓

พิมพ์ครั้งที่สี่ ในงานฉาปนกิจศพ หม่อมสนิท กฤดากร
(พิมพ์ร่วมกับเรื่องเจ้านายและข้าราชการ
กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
ราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓) พ.ศ. ๒๕๑๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต ถนนนครไชยศรี พระนคร

ร.ต. ประสบ จุลละเกศ ผู้พิมพ์, ผู้โฆษณา พ.ศ. 2510

๗ S.A. 25๑๐

№ 9 2 7 9 3

คำนำ

ม.ร.ว. ทັນพงษ์ กฤดากร อธิบดีกรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ ได้แจ้งแก่กรมคดีปกครอง ว่า ประสงค์จะจัดพิมพ์หนังสือเพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมฉันทิมา กฤดากร มารดา กำหนดงานวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๓๐ ณ เมรุวัดธาตุทอง พระนคร ใครจะได้หนังสือที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว หรือทพระเจ้ายบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ ทรงเกษมของด้วย เจาหน้าทได้ตรวจค้นเอกสารรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเก็บรักษาไว้ ณ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ได้พบเอกสารเรื่องเจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง ระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอบความเห็นของผู้ที่จะให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง กับเรื่องพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชาธิบาย แก่ไขการปกครองแผ่นดิน จึงแจ้งให้ ม.ร.ว. ทันพงษ์ กฤดากร ทราบ ซึ่ง ม.ร.ว. ทันพงษ์ ยินดีรับพิมพ์เรื่องดังกล่าว กรมคดีปกครองจึงอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

เอกสารที่นำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ในครั้งนี้นับว่าเป็นเอกสารสำคัญในด้านประวัติศาสตร์การปกครองของไทยเรื่องหนึ่ง เพราะจะช่วยให้เราผู้เป็นประชาชนได้ทราบว่า ความคิดริเริ่มที่จะมีการปกครองประเทศไทยตามระบอบประชาธิปไตยนั้น ได้มีขึ้นในเมืองไทยมาช้านานแล้ว นับตั้งแต่ ร.ศ. ๑๐๓ คือ พ.ศ. ๒๔๒๗ และที่สำคัญควรสนใจก็คือ ความคิดริเริ่มระบอบการปกครองประชาธิปไตย ได้เกิดขึ้นจากบรรดาเจ้านายและขุนนาง และได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระประมุข บริหารประเทศตั้งแต่สมัยยังคงใช้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เอกสารนี้จะช่วยให้เราทราบถึงสติปัญญา ความคิด ความเฉลียวฉลาด เฉียบแหลมของเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ของไทย ว่าได้เฝ้าใฝ่ใจศึกษาสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง และมีความรู้ความคิดทันเหตุการณ์อยู่เสมอ ความคิดริเริ่มที่ได้กราบ

JUDC

21/02/2564

(ข)

บังคับทุกความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดินนั้นเป็นไปเพื่อประสงค์
จะปรับปรุงให้บ้านเมืองเข้าสู่อารยธรรมทัดเทียมกับต่างประเทศทางยุโรป

การที่ ม.ร.ว. ทนพงษ์ กฤดากร เลขาธิการเลือกหนังสือเรื่องนอกพิมพ์เผยแพร่ กเนือง
จากพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรวรฤทธิ ทรงเป็นเจ้านายพระองค์หนึ่งทม
ด้ร่วมในการกราบบังคมทูลเสนอความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
บ้านเมืองนี้ ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะมีได้ทรงสนอง
ตอบโดยสมบูรณ์ตามความคิดเห็นที่เสนอ แต่เห็นได้ว่าได้ทรงสนองตอบในประการ
สำคัญหลายประการ ในการที่ได้ทรงแก้ไขการปกครองแผ่นดินตามพระราชดำรัส
ที่ทรงแถลงใน ร.ศ. ๑๐๓ นั้น ก็ได้ทรงพิจารณาเลือกหลักการที่จะเข้าได้กับ
บ้านเมืองไทยและที่จะอำนวยความสะดวกแก่ราษฎรทั้งปวงเป็นหลักสำคัญดังที่ทรงแถลงไว้ว่า

“ ประสงค์ซึ่งจะจัดการเปลี่ยนแปลงทรงนี้ ด้วยเหตุผลประการใดและประสงค์
จะวางรูปแบบเปลี่ยนแปลงรูปเก่าน้อยอย่างไร เมื่อท่านทั้งปวงได้เข้าใจความประสงค์หัวข้อ
เช่นนี้แล้ว ขอให้ประชุมกันคิดจุดข้อบังคับสำหรับที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปตาม
ความประสงค์คงนใหญ่บรรจบยอดตลอดทุกตำแหน่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะได้นั่งในที่ประชุม
ปรึกษาการทั้งปวงนั้นด้วยต่อไป เมื่อคิดการใดตลอดทั่วถึงเรียบร้อยแล้วจะเปลี่ยน
แบบอย่างใหม่ เพื่อให้เป็นการมั่นคงในการที่เป็นเอกราชของกรุงสยามเป็นความสุข
แก่ราษฎรทั้งปวงสืบต่อไป ”

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราชกิจที่ชื่อนานุปทาน ซึ่ง ม.ร.ว. ทนพงษ์
กฤดากร ได้บำเพ็ญอุทิศแด่ หม่อมมณีทิพย์ กฤดากร มารดา และได้ให้จัดพิมพ์
หนังสือแจกเป็นวิทยาทาน ขออำนาจแห่งกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นผลานิสงส์ตั้งเสริมให้
หม่อมมณีทิพย์ กฤดากร ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้ประสบแต่อิฏฐคุณมณูญผล ด้วย
ทิพสมบัติในสัมปรายภพ สัมตามเจตจำนงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

หม่อมสนธิท กฤดากร

ช้าตะ ๔ มิถุนายน ๒๔๒๗

มรณะ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๙
TUDC 21/02/2564

อภิศา วิ อภิศา นานา

ประวัติ

หม่อมสนธิ กฤดากร เกิดที่ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ (สมัยนั้นเป็นเมืองนครเขื่อนขันธ์) เมื่อวันพุธ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๗ ปีวอก จุลศักราช ๑๒๔๖ ตรงกับวันที่ ๔ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๒๗ หม่อมสนธิเป็นบุตรนายสุก และ นางพรัง สังข์ไทย

เมื่อหม่อมสนธิยังเยาว์วัย คุณหญิงโหมต ดำรงคราชพลขันธ์ ภรรยา พระยาดำรงคราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี) เจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์รับไปอุปการะที่บ้านปากกลัด ครั้นถึงเวลาที่ต้องได้รับการศึกษา หม่อมสุภาพ กฤดากร พระชายาของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ ผู้เป็นน้องของนายสุก สังข์ไทย (หรืออาว์ของหม่อมสนธิ) ได้รับหม่อมสนธิมาอยู่ที่กรุงเทพฯ และให้เข้าเรียนที่โรงเรียนมิสซิสโคล ที่วังหลัง

หม่อมสนธิได้ทำการสมรส กับ พลโท หม่อมเจ้าเศรษฐศิริ กฤดากร พระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศรวรฤทธิ์ และ หม่อมสุภาพ กฤดากร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ หม่อมสนธิได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตติยจุลจอมเกล้า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

หม่อมสนธิ และ หม่อมเจ้าเศรษฐศิริ มีบุตร ธิดา รวม ๖ คน คือ

๑. พลตรี หม่อมกฤดากรราชเสนา (ม.ร.ว. เทียมพันธ์ กฤดากร)
๒. ม.ร.ว. ทั้นพงษ์ กฤดากร

(๒)

๓. ม.ร.ว. ทรงพัฒน์ กฤดากร

๔. ม.ร.ว. ทัดเฒ่า กฤดากร

๕. ม.ร.ว. เถาพงศ์ กฤดากร

๖. ม.ร.ว. วงศ์ศรี ลากเกษร

หม่อมสนิทช่วยเป็นน้าในถุนนัด เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕
ได้เข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า และถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๓
พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๕ อายุ ๘๑ ปี ๕ เดือน ๑๕ วัน.

สำนักหอสมุด

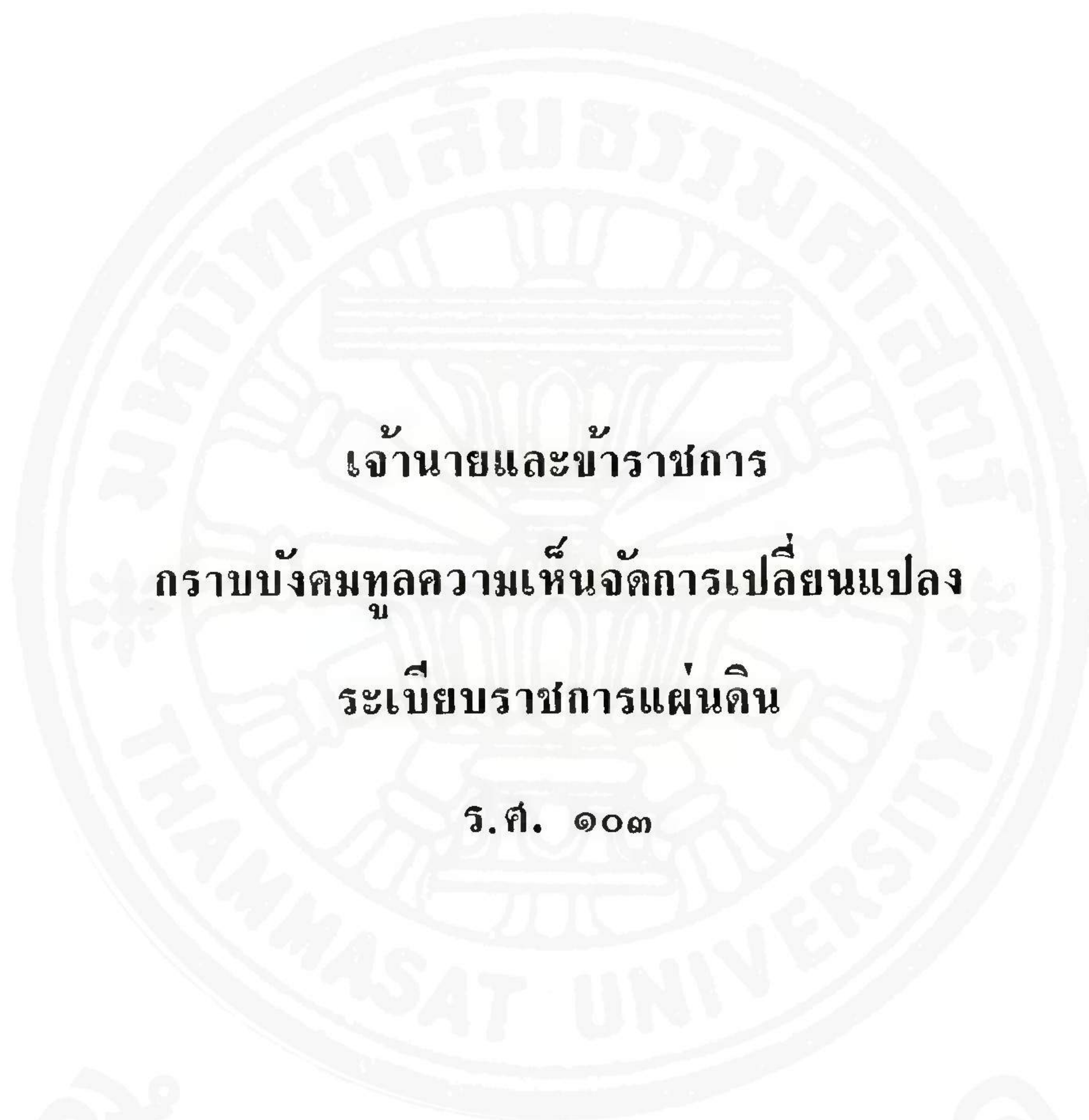
สารบัญ

เจ้านายและข้าราชการบังคับมทศความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง	หน้า
ระเบียบราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓	๑
จมนไวยวรนาถทศเกล้าฯ ถวายความเห็นเรื่องจัดการเปลี่ยนแปลง	
ระเบียบราชการแผ่นดิน จ.ศ. ๑๒๔๗	๔๗
พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้จะให้เปลี่ยน	
การปกครอง จ.ศ. ๑๒๔๗	๕๓
พระราชนิพนธ์คาน้ำ	(ก)
พระราชปรารภที่จะแก้ไขการปกครอง	๖๑
ว่าด้วยการปกครองแต่เดิมซึ่งจัดเป็น ๖ กรม	๖๒
ว่าด้วยหน้าที่กรมมหาดไทยและกรมพระกลาโหม	๖๒
ว่าด้วยเหตุที่กรมท่าได้บังคับการหัวเมือง	๖๓
ว่าด้วยศาลชำระความกรมมหาดไทยและกลาโหม	๖๓
ว่าด้วยกรมมหาดไทยและกลาโหมได้ว่าภาษีอากร	๖๔
เทียบตำแหน่งกรมมหาดไทยและกลาโหมกับเสนาบดีต่างประเทศ	๖๕
ว่าด้วยเสนาบดี & ตำแหน่งที่เรียกว่าจตุสดมภ์	๖๕
ว่าด้วยหน้าที่พระคลัง กรมท่า	๖๕
ว่าด้วยหน้าที่กรมเมือง	๖๖
ว่าด้วยหน้าที่กรมวัง	๖๘
ว่าด้วยหน้าที่กรมนา	๖๙
ว่าด้วยความบกพร่องของกรมทั้ง ๖	๗๐
ว่าด้วยกรมแยกใน ๖ กรมแบ่งได้เป็น ๕ พวก	๗๐
ว่าด้วยกรมแยกทั้ง ๕ พวก	๗๑

	หน้า
ว่าด้วยราชการพลเรือนที่แบ่งไว้ฝ่ายพลเรือน	๗๑
ว่าด้วยหน้าที่กรมพระสุรัสวดี	๗๑
ว่าด้วยหน้าที่กรมลูกขุน	๗๒
ว่าด้วยศาลที่กำหนดมาในพระราชธรรมนูญ	๗๖
ว่าด้วยศาลหลวง	๗๖
ว่าด้วยศาลอาญา (ศาลกรมพระกดาโหม)	๗๗
ว่าด้วยศาลกระทรวงอาญาจักร (ศาลกรมมหาดไทย)	๗๗
ว่าด้วยศาลกระทรวงนครบาล	๗๗
ว่าด้วยศาลกรมวัง	๗๘
ว่าด้วยศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งเกษม	๗๘
ว่าด้วยศาลกระทรวงมรดก	๗๘
ว่าด้วยศาลกระทรวงกรมท่ากลาง	๗๘
ว่าด้วยศาลกระทรวงกรมนา	๘๐
ว่าด้วยศาลพระคลังมหาสมบัติ	๘๐
ว่าด้วยศาลกระทรวงกรรมการ	๘๐
ว่าด้วยศาลกระทรวงเสด็จ	๘๐
ว่าด้วยศาลกระทรวงแพทย	๘๑
ว่าด้วยศาลแยกในกรมท่า	๘๑
ว่าด้วยศาลรับสั่ง	๘๑
ว่าด้วยศาลราชตระกูล	๘๒
ว่าด้วยวิธีกระบวนการพิจารณาความ	๘๒
ว่าด้วยกรมกรรมการตั้งกรรมการ	๘๕
ว่าด้วยกรมราชบัณฑิต	๘๖

	หน้า
ว่าด้วยกรมหมอ	๘๗
ว่าด้วยกรมพระอาดกษณ์	๘๗
ว่าด้วยกรมพระคลังต่าง ๆ	๘๘
ว่าด้วยพระคลังสินค้า	๘๘
ว่าด้วยคลังในซ้ายในขวา	๙๐
ว่าด้วยคลังราชการ	๙๑
ว่าด้วยคลังพิเศษ	๙๑
ว่าด้วยกรมพระคลังด้วน	๙๑
ว่าด้วยประโยชน์แห่งการคลัง	๙๒
ว่าด้วยกรมภูษามาตา	๙๒
ว่าด้วยราชการทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน	๙๓
ว่าด้วยกรมล้อมพระราชวัง	๙๓
ว่าด้วยราชการทหารแบ่งไว้ในฝ่ายทหาร	๙๔
ว่าด้วยกรมแต่งปืนโรงใหญ่	๙๔
ว่าด้วยกรมช่างกรมม้า	๙๔
ว่าด้วยกรมอาษาแปดเหล่า	๙๕
ว่าด้วยกรมอาษาญี่ปุ่น กรมอาษาจาม กรมฝรั่งแม่นปืน กรมเกณฑ์หุดอย่างฝรั่ง กรมเตรตั้งษ์ กรมกลองชนะ	๙๖
ว่าด้วยกรมกองมอญ	๙๖
ว่าด้วยกรมพระตำรวจหน้าแปดกรม กรมพลพัน กรมทนายเดือก กรมคู่ชัก กรมทหารใน กรมรักษาพระองค์	๙๗
ว่าด้วยกรมทหารที่เกิดขึ้นภายหลัง	๙๘
ว่าด้วยการฝึกหัดทหารในปลายรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔	๙๘

	หน้า
ว่าด้วยการเกณฑ์ทหารในรัชกาลที่ ๕	๓๐๐
ว่าด้วยกรมช่างสิบหมู่	๓๐๒
ว่าด้วยความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงรูปการเดิม	๓๐๒
ว่าด้วยแบ่งราชการเป็นสิบสองส่วน	๓๐๓
ว่าด้วยการประชุมตามแบบเดิม	๓๐๕
ว่าด้วยการตั้งทปรัการาราชการแผ่นดินและทปรัการาด่วนพระองค์	๓๐๕
ว่าด้วยการเปลี่ยนกฎหมายโดยไม่ประกาศเดิกลงของเก่า	๓๐๖
ว่าด้วยไม่มีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุภาพของ พระเจ้าแผ่นดินสยาม	๓๐๗
ว่าด้วยพระราชประสงค์ที่จะแก้ไขการปกครอง	๓๐๘

เจ้านายและข้าราชการ

กราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง

ระเบียบราชการแผ่นดิน

ร.ศ. ๑๐๓

ตำนานหอสมุด

ข้าพระพุทธเจ้า ผู้มีชื่อในท้ายหนังสือ ขอ
พระราชทานพระบรมราชวโรกาสกราบบังคมทูลพระกรุณา
ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

เหตุทั้งปวงซึ่ง
ทำให้ผู้มีชื่อใน
หนังสือฉบับ
ประสงค์และ
สามารถกราบ
บังคมทูลตาม
ข้อความซึ่งมี
ในหนังสือนี้.

ด้วยอำนาจความกตัญญูต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แล
ความรักชาติบ้านเมืองซึ่งเป็นของไทยมาหลายร้อยปี จึงทำให้
ข้าพระพุทธเจ้าตั้งใจเอาร่างกายแลชีวิตเข้าถวายเป็นเครื่อง
ทำราชการให้บ้านเมืองเจริญ ได้เป็นที่ตั้งมั่นเป็นเอกราช
ในประเทศของตน แลทรงอำนาจพระพมณซึ่งข้าพระพุทธเจ้าถือ
เอาเป็นที่หมายว่าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชหฤทัยเชิดชอ
ในความสัตย์ของข้าพระพุทธเจ้า แลตั้งพระราชหฤทัยที่จะทะนุ
บำรุงราชการและราษฎรทั้งหลายในพระราชอาณาเขต ให้มี
ความสุขความเจริญทั่วไป ทั้งตั้งสัญญาซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้แสดง
ทุกเวลา ๆ ถวาย ว่าข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีใจซื่อสัตย์กตัญญู
คิดจะทำราชการถวายเป็นเครื่องบูชาแด่พระพมณ โดยเต็มกำลังและปัญญา
ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้สามารถกราบบังคมทูลพระกรุณา ในสมัย
กาลบัดนี้ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า เป็น
เวลาทอนตราจะมาถึงกรุงสยามได้ด้วยเหตุต่าง ๆ แลซึ่ง
ข้าพระพุทธเจ้าถือว่า ถ้ามิได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามวิธีเห็น
แล้ว ก็เป็นการขาดจากความกตัญญูและนบนพระพมณ ทั้งความรัก
ใคร่ในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลทั้งพระราชอาณาเขตซึ่งเป็น
ของข้าพระพุทธเจ้าชาวสยามทุกคน

TUDC ความซึ่งข้าพระพุทธเจ้า จะได้กราบบังคมทูลพระกรุณา
ต่อไปนี้อยู่ตามขอเป็นประธาน 21/02/2564

อันตรายซึ่งจะมีมาถึงกรุงสยาม. ๑. คือภัยอันตรายซึ่งจะมีมาถึงกรุงสยามได้ ด้วยความปกครองของกรุงสยามอย่างเช่นมีอยู่ในบัดนี้จะเป็นไปได้ ด้วยเหตุต่าง ๆ ดังเช่นเม็ดวอยอย่างของชาติที่มีอำนาจใหญ่ ได้ประพัตต่อชาติซึ่งหาอำนาจป้องกันปกครองมิได้

ทางซึ่งจะป้องกันอันตรายได้ ๒. คือการที่จะรักษาบ้านเมืองให้พ้นภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปกครองของบ้านเมืองอย่างมีอยู่ในบัดนี้ โดยทางยุติธรรมฤายุติธรรมของศัตรูก็ ต้องอาศัยความเปลี่ยนแปลงในทางทะนุบำรุงรักษาบ้านเมือง ตามทางญี่ปุ่นที่ได้เดินทางยุโรปมาแล้ว แลซึ่งประเทศทั้งปวงที่มีควไลซ์ นับกันว่า เป็นทางอันเดียวที่จะรักษาบ้านเมืองได้

ทางป้องกันนั้นจะสำเร็จมีสำเร็จอาศัยสิ่งอันใด. ๓. ที่จะจัดการตามข้อสองให้สำเร็จได้จริงนั้น อาจเป็นไปได้ทีเดียว แต่จะตั้งพระราชหฤทัย ว่าสรรพสิ่งทั้งปวงต้องจัดให้เป็นไปโดยจริงอย่างอุกฤษฏ์ทุกสิ่งทุกประการ ไม่เว้นว่าง

อันตราย

ว่าด้วยอันตรายทั้งปวงซึ่งจะมาถึงกรุงสยาม ด้วยชาติยุโรปจะเบียดเบียนและยกขึ้นอ้างว่าเป็นยุติธรรม ด้วยเหตุใด. ซึ่งจะกราบบังคมทูลพระกรุณาในเรื่องภัยอันตรายที่จะมาถึงกรุงสยามนั้นเป็นความยืดยาวมาก แลความเหล่านักได้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยมากแล้ว เพราะฉะนั้นพระพุททเจ้าจะขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณา แต่ขออัญเชิญเป็นดังเชป ภัยอันตรายที่จะมีมานั้นของมาแต่ข้างนอกพระราชอาณาเขต แลจะมาจากประเทศที่มีอำนาจมากกว่ากรุงสยาม มีประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปเป็นต้น ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงทราบแล้วว่าชาติยุโรปชาติหนึ่งชาติใด

จะต้องประสงค์เมืองหนึ่งเมืองใดแล้ว ต้องมีทางที่เขาเรียกว่า
ยติธรรมที่จะเอาเมืองนั้น ๆ ได้ ทางธรรมดาที่ชาติยุโรปใช้อยู่นั้น
มีอยู่เป็นต้น

อ้างความกรุณา
มนุษย์.

๑. อ้างว่าเป็นธรรมดาผู้มีความกรุณาต่อมนุษย์ด้วยกัน
ทั่วไป ต้องประสงค์ที่จะให้มนุษย์มีความสุขความเจริญ แล
ได้รับความยุติธรรมเสมอกัน

อ้างความเจริญ
ของประเทศยุโรป
แลความไม่เจริญ
ของเอเชีย.

๒. อ้างเอาความเจริญความศิวิไลซ์ของชาวยุโรป แล
ความไม่เจริญของประเทศเอเชีย แลจึงเห็นต่อไปว่า ใช่แต่
เป็นการกีดขวางความเจริญของเอเชียเท่านั้น แต่ยังเป็นทาง
กีดขวางของความเจริญแห่งประเทศซึ่งเดินทางศิวิไลซ์ด้วย จึงเป็น
ช่องให้ประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปคิดเข้าเป็นผู้ปกครองจัดการ
บ้านเมืองนั้น ให้เจริญเพื่อจะได้ประโยชน์ด้วยกัน

อ้างว่าโจรผู้ร้าย
แลการบำรุง
รักษาไม่เรียบร้อย
ทำให้เกิดอันตราย
ถึงชาวยุโรปด้วย.

๓. ยกว่าเคาเวอนเมนต้น ๆ จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย
จึงมีโจรผู้ร้ายทำอันตรายต่อชีวิต แลทรัพย์สินสมบัติทั้งปวง แล
อันตรายนั้นมาถึงชาวยุโรป ซึ่งทำผลประโยชน์อยู่ในประเทศนั้น ๆ
ด้วย จึงเป็นช่องอันหนึ่งของชาวยุโรปที่จะเข้าจัดการบ้านเมือง
นั้นได้ เพื่อประโยชน์ที่จะได้ให้ความสุขทั่วไปทั้งชาวยุโรปแลคน
ในชาตินั้น ๆ แลทั้งจะกำจัดคนพาลด้วย

อ้างการที่ไม่เปิด
บ้านเมืองให้เกิด
ผลต่อมนุษย์ด้วยกัน
เป็นการเห็นยว
ความเจริญของ
ชาวยุโรป.

๔. ชาติใด ๆ ในประเทศยุโรปซึ่งมีความเจริญใหญ่โต
มาแล้ว และจะตั้งอยู่ได้ต่อไปก็ดี ต้องอาศัยการค้าขายเป็นกำลัง
เหตุฉะนั้นบ้านเมืองใดซึ่งมีสินค้าแลทรัพย์สินแผ่นดิน แต่หาได้เปิด
แลคิดให้เป็นทางการค้าขาย เพื่อเป็นกำลังแลประโยชน์ต่อตนแล
ท่านอื่น ก็เป็นช่องที่ชาวยุโรปจะมาเปิดบ้านเมืองให้เป็นทาง
ค้าขาย แลทำบ่อแร่บ่อทองให้เป็นประโยชน์

รวมทางซึ่ง
ประกอบสี่ข้อ
ข้างบนนี้ลงความ
อย่างไร.

แต่ทางทั้ง ๔ ข้อซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณา
มานี้ ต้องมารวมอยู่ในข้อเดียวว่า ทางให้ความสุขแก่มนุษยได้มอ
กหนัก อ่างความเจริญของประเทศยุโรปก็ดี ทางระงับโจรผู้ร้าย
ฎาเปิดทางค้าขายกดี ต้องประกอบไปด้วยการปกครองรักษา
แผ่นดินของเมืองนน ๆ ทงสิ้น เมื่อเมืองใดมีแผ่นดินมทรพย์ใน
แผ่นดิน และมีราษฎรอยู่ในแผ่นดินนั้นตามสมควร แต่เมืองนั้น
ไม่มีอำนาจแลความคืดที่จะจัดแจงปกครองบ้านเมืองของตน ให้
เป็นประโยชน์แก่ตนแลท่านใดแล้วก็ไม่ควรที่จะยึดเหนี่ยวเอา
แผ่นดินแลทรพย์ ซึ่งเป็นของสำหรับให้มนุษยทั้งโลกได้ส่วน

ยุติธรรมของ
ยุโรปเสมอ
ยุติธรรมใน
กฎหมายไทย.

ประโยชน์แลความสุขในนั้นด้วยให้ไปเสีย ๆ เปลา ๆ ความซึ่ง
ยุโรปคิดตั้งนี้ เป็นการถูกโดยทางยุติธรรมของโลกอันยิ่ง เหมือน
หนังสือกฎหมายไทยซึ่งมีอยู่ข้อ ๑ ว่าถ้าผู้จับจองไร่นาไว้มีอาจล่ามารถ
ที่จะทำให้เป็นผลประโยชน์ได้ เมื่อพันพระราชกำหนดแล้วผู้หนึ่ง
ผู้ใดจะมาจับจองไปทำให้เป็นประโยชน์ ผู้ที่เป็นเจ้าของเดิมก็ไม่มี
อำนาจที่จะขัดขืนได้ ฉนั้นใดการที่ประเทศยุโรปได้เที่ยวครอบครอง
บ้านเมืองน้อยใหญ่ในประเทศเอเซีย มีโกโลนีของอังกฤษแล
ฝรั่งเศสเป็นต้น แลการที่เข้าครอบครองนั้น ได้ด้วยสาเหตุ

ความประสงค์
อันประเสริฐ
ของยุโรป
สามารถปิดทาง

พาดฎาอย่างไร ๆ กดี ไม่มีชาติใดว่ากล่าวติเตียนว่าเป็น
อยุติธรรมไม่ เพราะสาเหตุนั้นจะมีพอฎาไม่ที่จะพาดรบ ฎาเข้า
ครอบครองด้วยอุบายอย่างไรกดี แต่ความประสงค์ของยุโรปนั้น
มีอยู่อย่างเดียวแต่ที่จะบำรุงความเจริญ “คิวิไลเซชัน” ของโลก
ให้มนุษยมีความสุขได้มอทุกกัน ดังทข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบ
บังคมทูลพระกรุณามาข้างต้นนนแล

บ่งกันมิให้
ยุโรปเบียดเบียน
เอเชียได้.

แต่ประเทศที่ตองกตชี่ อยู่ในใต้อุปการของชาวยุโรปนั้น
ก็ยังคงเห็นไปต่าง ๆ ว่ายุโรปทำการข่มเหงเพราะว่ามีอำนาจน้อย
แต่เมื่อได้พิเคราะห์ดูโดยละเอียดแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าการที่ทำนั้น
เป็นทางเมตตาภรรณา แต่เพื่อประโยชน์แก่ความดีของตน แล
ราษฎรในเมืองซึ่งได้อยู่ในการปกครองด้วย

อ้างข้อความใน
หนังสือพิมพ์ที่
แปลสดมา
ในนี้
ตัวอย่างของ
ทางที่ประเทศ
ยุโรปกดขี่และ
เข้าครอบครอง
ประเทศเอเชีย.
หนังสือสอด
นำเบอร์ ๑,๒,๓.

ดังข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในทางยุโรป
เดิม แลความคิดความเห็นของชาวยุโรป ในการที่เขาเห็นควรจะ
เข้าปกครองบ้านเมืองใด ๆ ซึ่งเห็นว่าบำรุงรักษาตัวเองมิได้ ข้า
พระพุทธเจ้าต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชาอนุญาต ชักเอา
ความซึ่งเป็นตัวอย่างของชาติที่มีอำนาจมากได้ ประพฤติต่อชาติ
เล็กน้อย เพื่อได้ทรงพระราชดำริเปรียบเทียบในความอันตราย
อย่างหนึ่งอย่างใด ตามในหนังสือซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้คัดความ
จากหนังสือพิมพ์สอดมาทุกเล่ม ๆ ถวายในนี้(๑)

เมื่อได้ทรงทราบในใต้อาละของชาติพระบาท ว่าชาติยุโรป
ได้ทำแก่ชาติเล็กน้อยด้วยทางยุติธรรมกตขยุติธรรมกต แต่ด้วยมี
ความประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใด ตามข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคม
ทูลพระกรุณามาในข้อที่ ๕ ข้างต้นแล้ว

เหตุใดชาติยุโรป
จึงเข้ากัน
ทางเบียดเบียน
ชาติเอเชีย.

ชาติยุโรปอื่น ๆ ก็พลอยเห็นดี หาใดคิดที่จะช่วยชาติเล็กน้อย
ไม่ เพราะว่าการที่ชาติใดจะไปช่วยนั้น เขาต้องมีประโยชน์อย่าง
หนึ่ง ถ้าเมื่อชาติใดไปข่มเหงเมืองเล็กน้อย ประโยชน์ของเขาที่
ได้อยู่จะพลอยเสียไปด้วยหนึ่ง แต่ทั้งสองชน ชาติที่จะช่วยยังต้อง
คิดเหมือนกัน ว่าเมืองทมกาดลงน้อยนั้น ตั้งอยู่ตามนิตย์ประเทศ
เอเชียแล้ว เขามีผลประโยชน์มากน้อยเท่าใด และถ้าอยู่ในใต้อ

(๑) ไม่พบหนังสือพิมพ์คัด

ความปกครองของชาติยุโรปชาติหนึ่งชาติใด ผลประโยชน์ของเขา จะประมุลชนๆไม่ เมื่อคิดไปดงนแล้ว ตามความเห็นของชาวยุโรป ต่าง ๆ ก็พร้อมเพรียงกันว่า ชาติเล็กน้อยบนดงชาติใด ๆ ในยุโรป จะมีประโยชน์ในการค้าขายฤๅตั้งหนึ่งสิ่งใดมากอยู่แล้วกต แต่ให้อยู่ในความปกครองของชาติหนึ่งชาติใดในยุโรปแล้ว ชาติทงปวง คงจะต้องได้ผลประโยชน์มากชนเป็นแน่ การทให้เขาคิดดงนนี้ ก็เพราะการปกครองรักษาของชาติเล็กนั้นไม่ดพอ ฤๅมิอาจสู้ความปกครองของชาติยุโรป ที่จะทให้แกชาติในใตบังคับของเขาได้

การปกครอง
กรุงสยามทุกวันนี้
เป็นช่องที่จะ
ให้ยุโรป
เบียดเบียน.

เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้คิดเห็นแลทราบเกล้า ๆ ตามที่
ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบบังคับมทลพระกรณามาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้า
เห็นดวยเกล้า ๆ อย่างเดียวว่ากรุงสยาม ทมความปกครองอย่าง
ทุกวันนี้ เป็นช่องเป็นทางอันใหญ่ทชาติหนึ่งชาติใด จะมารบเอาฤๅ
ปกครองดวยอุบายทางหนึ่งทางใด ดงมิตดอย่างทข้าพระพุทธเจ้า
ได้ทราบบังคับมทลพระกรณามาแล้วน

อันตรายซึ่งจะ
เกิดขึ้นด้วย
ฝรั่งเศสมี
เขตแดนใกล้
กรุงสยาม
ด้วยเหตุใด.

ในเวลาททุกวันนี้ฝรั่งเศสได้ไปใกล้กรุงสยามมาก แดจะคิด
ชนมาเวลาใดก็อาจดมารทที่จะทได้ในเวลาตนเอง เพราะการท
ฝรั่งเศสได้ทำต่อประเทศต่าง ๆ ดงทได้ทราบบังคับมทลพระกรณา
มาแล้วน มีช่องมีโอกาดในกรุงสยามพทเขาจะจับด่าเหตุเขาได้
เหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นดวยเกล้า ๆ ว่า อันตรายนนี้เป็น
การใกล้กรุงสยามอย่างทสุด จนมีหนังสือพิมพ์ออกกความเห็นกะ
เวลาทำนายว่าไม่ช้าใน ๕ ปีคงจะต้องเกิดเหตุการณ์ ข้าพระพุทธ
เจ้าทราบบังคับมทลพระกรณานมิใช่ดวยการตบตกใจ แต่เป็น
ความทคิดเห็นดวยเกล้า ๆ ว่า กรุงสยามถ้าจะคิดรักษาแล้ว ต้อง
เป็นการจำเป็นทจะนงอยู่ดงนไม่ดโดย.

การแก้ไข

ว่าด้วยทางแก้ไข
ป้องกันอันตราย. ดั่งที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณาถึงภย-
อันตรายมาแล้วนั้น ข้าพระพุทธเจ้ามีความเช็ดอกเป็นอันแน่ว
เมื่อได้ทรงพระราชดำริโดยทางที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคม
ทูลพระกรุณาแล้ว ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงจะตั้งพระราชหฤทัย
ที่จะแก้ไขรักษากรุงสยามให้พ้นภัยอันตราย

ทางป้องกันซึ่ง
ได้คิดแล้วไม่เป็น
ทางป้องกัน
ได้จริง
ด้วยเหตุใด. ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นโดยเต็มใจเต็มตาแล้วว่า ได้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทแล้วหาทุกละอองธุลีพระบาท ซึ่งมีความรักบ้านเมือง
ได้คิดถึงทางแก้ไขต่าง ๆ แลได้เดินทางนั้นซึ่งเห็นว่าเส้นทางที่พน
ภัยอันตรายได้ แต่ทางเหล่านั้นก็หรือที่คิดกันอยู่ว่าจะเดินต่อไป
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าไม่เป็นทางที่ป้องกันอันตรายได้
จริงเลย.

ว่าด้วยทาง
ป้องกันซึ่งได้คิด
แล้วใช้ไม่ได้
อย่างใด. ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
กราบบังคมทูลพระกรุณาในทางนั้น ๆ ต่อไป เพื่อประสงค์ที่จะ
ได้ทรงพระราชดำริ แลเปรียบเทียบในทางนั้น

ทางอ่อนหวาน
อะลุ่มอล่วย
ใช้ไม่ได้อย่างใด. ๑. คือทางมีความอ่อนหวาน ทยอมอะลุ่มอล่วยเมื่อเวลา
ศัตรูมาจับล่าเหตุจับขอที่จะเข้ามาเกยของด้วย เพื่อประสงค์ให้
ศัตรูมีความสงัดผ่อนผันให้บางพอดำเร็ว ตลอดจนไปได้เป็นเมื่อ
เป็นคราว แลโดยถ้าจะเสียดพระราชาอาณาเขตบ้างถ้าค่าปรับใหม่ก็
ยอม เพราะมีความประสงค์ดั่งที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูล
พระกรุณามาแล้ว แต่ความคดอ้อนนอมนอมนอนนั้น ข้าพระพุทธเจ้า
จะกราบบังคมทูลพระกรุณาได้กระจ่าง ว่าเป็นความคิดผิดแก้ไข

หนังสือสอด
นำเบอร์ ๔, ๕, ๖.
ญี่ปุ่นได้เดินทาง
อ่อนหวานผิดไป
อย่างใด.

ไม่ได้ ด้วยตัวอย่างซึ่งชาติมีอำนาจได้ประพาศแก่ชาติหาอำนาจ
มิได้ ดังได้คัดความจากหนังสือพิมพ์สอดตลอดเกล้าฯ ถวายมาในนี้(๑)
ความคิดอ่อนหวานอนัน ญี่ปุ่นได้ไซมาช้านานแล้ว แต่
เป็นการที่เขาเห็นว่าไซไม่ได้ออกไป เพราะได้เห็นชัดในการอ่อน
น้อมอะลุ่มอล่วยตามไปนั้น มีแต่จะเสียดินเข้าไปทุกครั้งทุกคราว
แต่เพื่อประสงค์ที่จะให้เขาส่งสารนั้น ก็เป็นประกันได้แต่เพียง
ผ่อนสั้นให้เป็นยาว แลต่อไปถ้าเหตุเก่าที่แล้วไปนั้น ก็คงกลับมา
ให้เป็นข้อเป็นเหตุตามเดิมต่อไป จนญี่ปุ่นเห็นจริงใจว่า การที่จะให้
ยุโรปส่งสารนั้น ได้อย่างเดียวแต่ที่จะจัดการบ้านเมืองของตน
ให้สมควรที่เขาจะส่งสารแลเกรงใจได้ ญี่ปุ่นจึงมิได้คิดหวังใจใน
การอดทน หรือความส่งสารของประเทศยุโรปเลย ตั้งใจแต่จะ
จัดการให้เป็นยติธรรมแลเอาชอยติธรรมนั้นเป็นเครื่องกดขี่ให้
ประเทศยุโรปนั้นบดขยี้ ยอมใหม่ทางใดเสียเล่มอกันจนในเร็ว ๆ นี้
จะได้ใช้กฎหมายของญี่ปุ่นให้ชาวยุโรปที่อยู่ในเมืองนั้นปฏิบัติตาม
เหมือนดังราชฎาญี่ปุ่นเอง แลข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า
เมืองใด ๆ ที่มีอำนาจน้อย ต้องยอมไซทางอ่อนหวานน แต่เมือง
นั้น ๆ เมื่อเวลาที่ชาติมีอำนาจใหญ่จะต้องประสงค์แล้ว ทาง
อ่อนหวานยินยอมเท่านั้น ก็ไม่ปรากฏว่าทำให้บ้านเมืองรอดจาก
เป็นชาติได้

ทางที่จะป้องกัน
ด้วยกำลังทหาร
เป็นทางผิด
ป้องกันไม่ได้
ด้วยเหตุใด.

๒. ทางที่จะต่อสู้ด้วยกำลังทหาร เมื่อเวลาที่ยอนตรา
ภายนอกมาถึงนั้นเป็นทางที่ไซไม่ได้เหมือนกัน ข้าพระพุทธเจ้า
กราบบังคมทูลพระกรุณาดังนี้ เพราะได้สังเกตตามพงศาวดาร
ยุโรปที่มมา ยังหาได้ทราบเกล้าฯ จนสักครั้งหนึ่งไม่ว่าชาวยุโรป
รบชกตตากว่าซึ่งเป็นชาติในเอเชียเช่นตม^{๒๕๖๔} ทโตมความอปราชย

(๑) ไม่พบหนังสือพิมพ์ตัด

แกชาตเอเชียนน ๆ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ประสงค์ทราบบังคมทูล
 พระกรุณา ว่าชาติยุโรปมิได้พ่ายแพ้ในการรบเล็กน้อยเป็น
 ครวงคราวเลย แต่ข้าพระพุทธเจ้าประสงค์จะอ้างว่า ในการรบ
 ใหญ่หลายกองทัพหลายคราว แต่ในเวลาต้นตอนรบนั้น ชาติ
 ยุโรปคงจะมีชัยชนะ แต่อาจสามารถที่จะทำสัญญาเอาตาม
 ประสงค์ของเขาในตอนปลายได้ แต่เมื่อชาติยุโรปได้รบเมืองโต
 ชนะแล้วก็ยอมคิดเอาเงินค่าที่ ใช้ในการรบที่เขาต้องเสียไปนั้นแก่
 ชาตที่แพจนเหลือเกิน ที่จะนึกเอาว่าชาติยุโรปที่ใหม่จะมารบเรา
 เพราะเขากลวงเสียเงินนั้น คิดตั้งไม่ถูก เพราะเขารบครั้งใดเงิน
 ที่เสียไปก็ไต่คน ยังซักกลับคิดเอากำไรทุกครั้ง เขาจะต้องกลัว
 เสียเงินทำไม

ชาติยุโรปเห็น
 ชัยชนะชาติ
 เอเชียต่อชาติ
 ยุโรป เหมือน
 ทำให้ชาติ
 เอเชียนั้นเดิน
 ถอยหลังในทาง
 ประเสริฐไป.

ความคิดที่ได้พูดจากันในยุโรปนั้นอยู่เดิมชื่อว่า ถ้าชาติ
 ยุโรปชาติใดได้ไปรบแล้วพ่ายแพ้แกชาตน้อย เป็นความเสีย
 อันใหญ่ดังไปทำให้ชาติเล็กน้อยกลับเดินถอยหลังในความรุ่งเรือง
 เจริญ (คิวไลเซชัน) ในบ้านเมืองนั้น ทั้งเป็นการเสีย
 ผลประโยชน์และความบ่อนกันอันตรายของชาติยุโรปเบียดเบียนกัน
 ด้วย ถ้ายุโรปได้รบแล้วควรต้องเอาชัยชนะให้ได้ตามความ
 ประสงค์ แต่เมื่อโตเมืองนั้น ๆ ไฉนแล้ว ก็อาจสามารถที่จะทะนุ
 บำรุงให้เจริญขึ้นได้

จะว่าโดยทางละเอียดช้นอก ที่สุดไทยจะมีทหารที่จะ
 ต่อสู้ได้อย่างมากเพียง ๕๐,๐๐๐ แต่การที่จะจัดทหารให้ได้ ๕๐,๐๐๐
 กตองออกพระราชทรัพย์ช้ออาวุธต่าง ๆ แต่เครื่องสำหรับทหาร
 พรอมทุกสิ่งทุกอย่าง เงินนขาพระพุทธเจ้าได้ประมาณคิดถ
 ทงคาอาวุธเครื่องแต่งตัวเครื่องใช้ในการรบ ใหม่ค้ายแต่เครื่อง

เกวียนบรรทุกพร้อมทุกสิ่ง ให้ได้จริงเหมือนทหารในยุโรปแล้ว
 คิดถว้อย่างตายนับเอาตัวคนเป็นประมาณ คิดเอาคนละ ๑ ซึ่ง ก็เป็น
 เงิน ๕๐,๐๐๐ ซึ่งอย่างน้อยในการที่จะต้องเสียในชนต้น แลแต่
 เวลาที่ทหารนอนเมืองอยู่ถึง ๕๐,๐๐๐ ดึงน เงินค่าเบยเดยงกตอง
 เสียเต็มอเป็นอันมาก ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯว่าจะออก
 พระราชทรัพย์ในคราวแรกถึง ๕๐,๐๐๐ ซึ่งนไม่ได้ หรือถ้าจะคิด
 ออกแต่ปีละครั้งนทีละน้อยพอจะออกได้นน การที่จะจัดทหารให้
 ถ้าเราขบได้มากถึง ๕๐,๐๐๐ นน กตองเสียเวลาหลายปี

จัดทหารไม่
 สำเร็จทันการ
 ด้วยเหตุใด.

ดังที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้วว่า
 อันตรายนั้น ใกล้กรุงสยามที่สุด เวลาที่จะระจัดทหารให้ถึง
 ๕๐,๐๐๐ ดึงน หาพอกนกับเวลาที่อันตรายจะมาถึงไม่ โดยถ้าเวลา
 มพอหรือจะรอไปให้จนตัวออกแลดวงจะคิดจตนน การหาชอ
 เครื่องค้ดตราอาวุธมิใช่เป็นการเร็ว ต้องเสียเวลามากเหมือนกัน
 แลถ้าเมืองหนึ่งเมืองใดในยุโรปหรืออเมริกา ทราบข่าวว่าเมือง
 ไมตรีของเขาจะทำสงครามกับไทย แลทงเขาจะคิดอิจฉาริชยา
 กนเองกต เคาเวอนแมนต์ไทยคงจะได้ความลำบากมาก ทจะชอ
 อาวุธแลเครื่องต่าง ๆ สำหรับทหาร มีแบบอย่างมาเหมือนหนึ่ง
 จนไดวา ให้ทาเรอรบไวทเมืองเยอรมัน แลว่าทาบันทเมือง
 อังกฤษ ครนเมอจนกับฝรั่งเศสจะรบกันชนครงน เรอรบนนแลว
 เด็รจเยอรมันกไม่ยอมให้เรอนนออกไปเมืองจน อังกฤษกไม่ยอม
 ให้เขาบีนไปจากเมืองอังกฤษ แต่เยอรมันแลอังกฤษกเข้าใจกัน
 อยู่ว่า เป็นค้ตรกับฝรั่งเศส แลถึงเวลารบเขาแลวเขากตตตนมอ
 จนเขาตงน

เหตุใดถ้ากรุงสยาม
มีชัยชนะแล้ว
ยังรักษาต่อไป
ไม่ตลอดได้.

ข้าพระพุทธเจ้าต้องขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
กราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปว่า ถ้ากรุงสยามรบกับชาติใด
ชาติหนึ่งในยุโรป จะนับเอาว่าทหารของเรามี ๕๐,๐๐๐ นั้นเป็นพอ
ข้าพระพุทธเจ้ายังเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ถึงเราจะมียุทธชนะแก่เขา กัด
ก็เป็นแต่จะชนะได้เป็นคราว แต่ที่เราจะมีอำนาจกดขี่ให้เขายอม
หรือไม่ให้คิดมารบเราอีกต่อไปนั้น ข้าพระพุทธเจ้าหาเห็นช่องที่
กำลังทหาร ๕๐,๐๐๐ จะทำไปได้ไม่ ชาติยุโรปคงจะไม่ยอมแพ้
ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด แลคงจะคิดรบสู้ต่อไปอีกเสมอจนกว่าเรา
จะสิ้นตัว อนึ่งทหารของเราโดยอย่างจะฝึกหัดให้แข็งแรง กัด
คงจะมีชำนาญสู้ทหารยุโรปได้ แลทั้งวชิรที่จะใช้อาวุธ ยุโรป
เป็นเจ้าของเองก็อาจสามารถที่จะใช้ได้แน่นอนกว่า แลโดยที่สุด
จะเปรียบกำลังทหารต่อทหาร ก็สู้กันไม่ได้เป็นอันขาด ข้าพระ-
พุทธเจ้ายังเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ไม่ที่ไทยกัด ฤๅชาติใด ๆ กัด จะมี
ชัยชนะแก่ชาติยุโรปไปได้ แลถ้าไทยจะมีชัยชนะแก่ชาติยุโรปแล้ว
ข้าพระพุทธเจ้าเห็นต้องกันกับความเห็นของชาวยุโรป ว่าจะเป็น
การเดินถอยหลังของความเจริญแห่งบ้านเมือง เพราะว่าไทยเมื่อ
เวลามีชัยชนะแก่ชาติยุโรปแล้ว ความประสงค์อันต่อนิยมธรรม
ของยุโรป เป็นต้นการเปิดสินค้า การระงับโจรผู้ร้าย แล
ทั้งการให้ความสุขแก่มนุษย์ให้เสมอกัน ทั่วๆ ทั่วๆ เหล่านี้ไม่
อาจจะเป็นไปได้โดยจริงที่จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ข้าพระ-
พุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ขนบธรรมเนียมของไทยทุกอัน
อย่างตกมาก หมดทั้งทางโลกทางธรรมแท้ๆ แลถ้า
ธรรมเนียมชาวเหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลง แลชาติยุโรปจะไปบังคับ
ให้เปลี่ยนแปลง ถ้าไทยขัดชนใดด้วยกำลังทหารแล้ว ธรรมเนียม

ถึงไทยจะรักษา
ด้วยกำลังทหาร
สำเร็จก็ไม่เป็น
การเจริญ
ต่อบ้านเมืองได้
ด้วยเหตุใด.

นน ๆ กคงยังตงอยู่เด่มอ แดเมือตงอยู่ตราบใด จำเป็นตอง
กิดขวางความเจริญของกรุงสยามแลราชอาณาจักรทั่วไป

เหมือนตงกรุงสยามน เป็นเมืองที่ยังไม้อานาจแดความ
เจริญเลย แดจะบำรุงความเจริญใหม่ชนในระหว่างซึ่งยังมี
ธรรมเนียมอนชวปนอยู่ตงน ไหนเลยจะมีความเจริญชนได้ แด
เมืองทมความเจริญรุ่งเรืองแฉว แดมีอำนาจใหญ่ตงเมืองเตอรัก
เมืองจนเป็นตงน ถาจะเปรียบกับเมืองเรากก็กลดกันหลายเทาหลาย
ต้วนนัก ยังเป็นอนตรายย่อยยับตงทุกท ๆ เรอรวาเหล่านักได
ทรงทราบใตฝ่าละอองธุลพระบาทอยู่แฉว แดความซงซาพระ-
พุทธเจ้าไตกราบบังคมทูลพระกรุณาพรพรรณามาตงน ใชว่า
จะตเตยนวาทหารจะไมมีประโยชน์เลยทเตยงกห้ามไต การ
ทหารเป็นขของตองจำเป็นตองจัดชนเหมือนกัน เพราะเป็น
ประโยชน์ ในชนตงตงทซาพระพุทธเจ้าจะไตกราบบังคมทูลพระ-
กรุณาในภายหลัง

ความเห็น
ในทางอาศัย
ภูมิประเทศ
ของกรุงสยาม
เป็นที่บ่งกัน
อยู่แล้ว ไม่
บ่งกันไตจริง
ด้วยเหตุใด.

๓. ยังมีความเห็นอกทางหนึ่ง ซึ่งซาพระพุทธเจ้าไตใคร-
ครวญตามภูมิประเทศของกรุงสยาม ทมเขตแดนติดตอกกับประเทศ
ซึ่งอยู่ในบำรุงของชาติชองยุโรปตงตอง คืออังกฤษแลฝรั่งเศส
จึงยังเป็นที่พูดไหเห็นจริงไตอกทางหนึ่งว่า กรุงสยามจะตอง
ตงอยู่เป็นเอกราชไต เหมือนเมืองอียิปตฤาเมืองเบดเยยม แด
เมืองลด์เชอร์แลนตเป็นตงน เพราะจะไตเป็นกำแพงในระหว่าง
เขตแดนอังกฤษแลฝรั่งเศส ตวยชาติตงตองนคตองประล้งค
ใหม่เมืองอยู่ในระหว่าง เพอกันเขตแดนมิไหตตอกกัน แดทำ
ไหการบ่งกันระวงรักษาของประเทศตงตองงายชน แดถ้าไทย
รักษายานเมืองไหเรียบรอย แดรักษาทางพระราชไมตรทง
ตองชาติไหเจริญ กมตองกลวภยอนตรายอกตอไปเลย

ที่จะถือเอาตงน ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าเป็นการ
 ถูกต้อง แต่จะต้องเข้าใจว่ากรุงสยามที่จะตั้งอยู่ตงน อยู่ได้
 เหมือนกำแพงกนเขตแดนของชาติทงตองเท่านั้น แต่เขาจะยอม
 ให้มียอแต่แผ่นดินอย่างแคบที่สุด แต่ยาวพอดตลอดเขตแดน
 ของเขาก็ได้ กรุงสยามที่อยู่ในระหว่างประเทศใหญ่ทงตองตงน
 ประเทศทงตองมีอำนาจที่จะบังคับเขาช่วยเป็นธุระในการรักษา
 อดแฉงบ้านเมืองให้คุ้มใจผู้ร้าย ซึ่งจะหลบหลีกมาแต่เขตแดน
 ทงตอง ซึ่งมกกฎหมายแลการรักษาอันแข็งแรง กรุงสยามก็จะมิ
 แต่ความเดือดร้อน แต่ความวุ่นวายเกยของของชาติเหล่านี้
 เป็นประมาณ แต่ทั้งประโยชน์พชพรรณก็จะตกอยู่ในอังกฤษ
 แลฝรั่งเค็ดทงตงน

อังกฤษและ
 ฝรั่งเคลไม่ริษยา
 กันและกัน
 จะแบ่งเขตแดน
 ไทยให้เหลืออยู่
 เป็นกำแพงกัน
 เท่านั้น.

การ ทอังกฤษกับฝรั่งเค็ดคิดจะแบ่งเขตแดนกรุงสยาม ให้
 เหลือพอเป็นกำแพงน เมืองทงตองใดเค็ดแลลงมือทำอยู่แล้ว
 อังกฤษยอมให้ฝรั่งเค็ดเอาเมืองเขมร แลอังกฤษเองก็คิดลงตาม
 เขามาเอาเขตแดนมลาย เป็นทให้เห็นได้ว่าเขามิได้มีความริษยา
 ซึ่งกันแฉกกัน การทแบ่งบ้านเมืองไทยให้เหลือเป็นแต่กำแพงตงน
 เขาอาจทจะทำได้โดยทางต่าง ๆ ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคม
 ทูลพระกรุณามาในภยันตราย แต่ทจะคิดว่าทางแก้ไขของการ
 อดน เพียงแต่จะรักษาทางพระราชไมตรี แลจัดการรักษา
 บ้านเมืองอย่างเต็มตงนมิได้ คงจะต้องเสียรอยหรือเข้าไปทุกท

เถียงว่าไทย
 ได้จัดแจงบำรุง
 บ้านเมืองอยู่แล้ว
 อย่างทุกวัน

๕. อีกทางหนึ่ง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
 เป็นการถอผิด ๆ คือมีความหวังใจว่าชาติหนึ่งชาติใดจะมาข้ามแห่ง
 กตชดวยกำลังอำนาจ แลขอเขาคอบคองของกรุงสยามด้วยความยุติ-
 ธรรมคืออ้างว่าไทยไม่จัดการให้มผลประโยชน์จะเข้ามาจัดการให้

ไม่ล้างความที่
ยุโรปถือว่า
เป็นยุดิธรรม
ในการที่เขา
ไปเบียดเบียน
ด้วยเหตุใด.

เกิดความเจริญขึ้นแก่ไทย โดยไทยยังมีข้อถ้อยตามยุดิธรรมให้
โลกเห็นจริงแลส่งสารได้ว่า ไทยได้จัดการบ้านเมืองบริบูรณ์
ชนกว่าแต่ก่อนหลายเท่า จนมีราชทูตสำหรับประเทศยุโรป
มีการก่อสร้างประกอบผลประโยชน์เหมือนมีสายโทรเลขแดกรม
ไปรษณีย์เป็นต้น แลได้เลิกทาสเลิกกรรมนิยมหมอบคตาน
เป็นต้น แลเอากรรมนิยมยุโรปเข้าเป็นแบบแผนหลายอย่าง มี
การแต่งตัวแลมีไซไซเอตริบรองอย่างยุโรปเป็นต้น ทั้งได้มี
สัญญาทางพระราชไมตรี แลทางค้าขายต่อชาติยุโรปเป็นอันมาก
แล การทชาตมีอำนาจมากตชชมเหง โดยทางพาดตั้งนไม่ได้
กรรมตาบ้านเมืองคอยเจริญค้อยไป จะให้กลับหน้ามือเป็นหลังมือ
ในทันใดนั้นทีไหนจะเป็นได้ แลที่ไทยทำได้เพียงนี้ กรมการคุม
เกรงรักษาพออยู่แลแล้ว แลท่ามแต่ก่อนนได้จัดแจงอย่างไรเล่า
จึงรักษาบ้านเมืองมาได้จนปานนี้ ต่อไปก็คงจะพลกแพลงแก้ไข
ให้จงได้เหมือนกัน

แต่ทคตดงน ชาพระพุทชเจ้าเห็นดวยเกล้า ๆ ว่าเป็นการผิด
ออกอย่างหนึ่งดวยการปกครองทอวางชนนน หาใช้การจัดแจงให้ด
ชนแต่พนรากของการไม้ เป็นแต่เพิ่มเติมชนให้เข้าพวกยุโรปได้
ในเวลาจำเป็น แต่การที่หยิบยกเอาของประเศรัฐชองยุโรปซึ่ง
เป็นเครื่องอุดหนุนของความเจริญ ไปทำไปสร้างชนในพนบ้าน
พนเมืองของเรา ของเหล่านี้เป็นต้นว่ากรมไปรษณีย์โทรเลขแด
โรงเรียนซึ่งเป็นของประเศรัฐจจริง เมื่อไปตั้งอาศัยอยู่ดวยของ
อื่น ๆ ของเรา คือแบบแผนจัดการพนบ้านเมือง ซึ่งมีโครงแดราก
อันไม้แน่นหนา กตองพากันเดินไปดวยทงต้น เป็นต้นว่าตราเครื่อง
พระราชอิสรียยศ ซึ่งเป็นของประเศรัฐ ที่เห็นว่ามีคุณในประเศ

ยุโรป เมื่อไทยได้จำลองเอาธรรมเนียมไป ก็ได้ไปใช้ให้ผิด
 ทางแลความประสงค์ของยุโรปไป เพราะทรานี่หาได้เป็นเครื่อง
 หมายถึงความดีความชอบ ฤๅเป็นที่บำรุงใจให้ข้าราชการคิดตั้ง
 หน้าที่ประพฤติดีไม่ เป็นเครื่องประดับสำหรับผู้มียศมีวาสนา
 เสียโดยมาก จึงเห็นได้ว่าที่จะเอียงเอาทางยุติธรรมว่า การนี้เป็น
 การได้จัดแจงบ้านเมืองให้ดี แลเป็นทางป้องกันบ้านเมืองได้นั้น
 ไม่ได้เลย การทตั้งราชทูตซึ่งเป็นการประเสริฐจริงนักเหมือนกัน
 ถ้าการบ้านเมืองยังไม่เรียบร้อย ราชทูตก็ไม่มีประโยชน์ในการ
 คุ้มครองรักษาได้เต็มตามสมควร เพราะราชทูตยังต้องอาศัยประเพณี
 บ้านเมือง จึงมีอาจะที่จะช่วยในการป้องกันได้เต็มตามอย่างราชทูต
 ในประเทศยุโรป ขนบธรรมเนียมซึ่งจำลองไปจากยุโรป มีการ
 แต่งตัวแลยหน้าจะยกขึ้นพูดว่าเป็นการเจริญไม่ได้ เพราะเป็น
 การบำรุงตาเท่านั้น

ถือสัญญาทาง
 ไมตรีเป็นที่
 ป้องกัน
 อันตรายนั้นผิด
 ด้วยเหตุใด.

๕. อนึ่งที่ว่ากรุงสยามมีสัญญาทางพระราชไมตรีต่อ
 ประเทศนั้น ๆ จะเป็นทั้งป้องกันกดขวางต่างประเทศเบียดเบียนได้ก็
 หาไม่ ประเทศจีนได้สัญญากับต่างประเทศทั้งหมดเหมือนกัน แล
 ในสัญญาอเมริกันซึ่งมีชื่อว่าอเมริกันจะช่วยเหลือตัดสินเกล็ดไถ่เมื่อ
 เวลาที่มีชาติใดมาข่มเหง ครนบดินนมเขาจริง อเมริกาก็มิได้ช่วย
 ฤๅสัญญากับประเทศทั้งปวงก็มิอาจคุ้มครองการกดขี่ได้

สัญญาทหมกับต่างประเทศนั้น เป็นเครื่องป้องกันการกดขี่
 ได้แต่ในครั้งแรกเท่านั้น เพราะถ้ากรุงสยามมิได้ยอมรับทำ
 สัญญาให้ผลประโยชน์แก่ต่างประเทศเสียแต่เดิมแล้ว ก็คงจะ
 เขารบพุ่งกดขี่ให้ทำจนได้ ถ้าหากคงจะต้องเสียบ้านเมือง

ผลประโยชน์
ต่างประเทศ
ในกรุงสยาม
ไม่กีดกันการ
เบียดเบียนของ
ต่างประเทศได้
ด้วยเหตุใด.

๖. การค้าขายแลผลประโยชน์ของชาวยุโรป ซึ่งว่ามีใน
กรุงสยามจะเป็นที่กีดขวางต่อประเทศยุโรปก็เหมือนกัน จะเป็น
ที่กีดขวางได้ก็จริง แต่เมื่อต่างประเทศได้ผลประโยชน์เต็มตามที่
บ้านเมืองเจริญได้ด้วยความบำรุงรักษานมเรยบรอยด้อย่างประเทศ
ยุโรป จนถึงจะมีชาติยุโรปมาบำรุงก็ไม่เกินความดีความเรยบรอย
ของเราหนีไปได้

การค้าขายในเมืองจีน ซึ่งยุโรปได้ผลประโยชน์ทั่วกันนั้น
มีมากกว่าในกรุงสยามโดยมาก ยังมีโอกาสจะคุมฤกตกันประเทศ
ฝรั่งเคัดเบียดเบียนได้ เพราะฝรั่งเคัดไปเบียดเบียนนั้น เพื่อ
ด้วยความประสงค์จะให้ผลประโยชน์ของยุโรปประมุขยงชนทั่วกัน
แลโดยระหว่างที่เกิดรบพุ่งกันชน ผลประโยชน์ด้านค้าชาติหนึ่ง
ชาติใดจะเสียไป ข้างที่อุปราชยกตองไซค้าสินค้าเสียไปนั้นด้วย

ถือว่าแต่ก่อน
รักษามาได้ตั้ง
คงรักษาต่อไป
ได้ตั้งทุกวันนี้
ไม่ได้ด้วยเหตุใด.

๗. ออกข้อหนึ่ง ทว่าท่านแต่ก่อนทำไมจึงรักษาบ้านเมือง
มาได้เดานั้น ถ้าได้พิจารณาไปก็เห็นได้ว่า แต่ก่อนนั้นการไป
มาหากัน แลข่าวคราวกรุงสยามจะรู้ได้ถึงประเทศยุโรปนั้นยาก
เพียงใด ความติดต่อกับกรุงสยามกับประเทศยุโรปแต่ก่อนนั้นน้อย
แลธรรมดายุโรปก็ดิ ประเทศใด ๆ ก็ดิ ที่จะหาบ้านเมืองเข้า
ในใตูปกครองกตองหาชนใดที่ละบ้านที่ละเมือง แลในเวลากรุงนั้น
ประเทศเอเซียซึ่งเปรียบเหมือนอาหารของประเทศยุโรป ก็ยังมี
เมืองยังมีชาติที่ไม่ผ่อนผันตามกาลตามเวลาอยู่หลายเมือง เพราะ
ฉะนั้นยุโรปยังหากินได้ในเมืองที่ไม่มีความเจริญกว่า ถ้าผ่อน
ตามเวลาตามเวลาอย่างไทย เป็นต้นว่าพมหมเมืองชนของจีนแลแขก
ทงปวง จึงเห็นได้ตรงว่าแต่ก่อนนั้นการรักษาบ้านเมืองของไทยก็

ง่ายอยู่เองด้วยการเกี่ยวของของประเทศยุโรปยังไม่มาก ซึ่งก็
เป็นสาเหตุให้เกิดภัยอันตรายก็ยังไม่ มี ทงยุโรปก็ยังไม่รูกาลัง
อิทธิฤทธิ์ ขนบธรรมเนียมของชาวสยามเหมือนเขารูได้ฟังละเอียด
อย่างทกถ้วนไม่ จึงเป็นการรักษาง่ายตาย แต่บัดนี้ประเทศ
ที่ปวงซึ่งเป็นอาหารกหมดไปแล้ว ถ้าไม่คิดแก้ไขแล้วนาทกรุง
สยามจะต้องเป็นไปตามประเทศนั้น ๆ เหมือนกัน

ถือความบ่งกัน
ด้วยยุติธรรม
ตามกฎหมาย
อินเตอร์เนชแนล
นั้นผิดไป
ด้วยเหตุใด.

๘. อีกประการหนึ่ง ซึ่งบางท่านยังหลงเชื่ออยู่ว่าเป็นทาง
บ่งกันของกรุงสยามได้ คือถือเอาตามอินเตอร์เนชแนลลอ ซึ่ง
ประเทศเอกราชทงปวงต้องยอมไว้รับความเคารพแลนับถือ แล
สมควรที่จะรับไว้ของกฎหมายทุกอย่าง
การทะเลาะเมอไปตั้งนี้ ด้วยลมหคิดไปว่ากฎหมายอินเตอร์เนช
แนลนั้น แต่งขึ้นไว้สำหรับประเทศซึ่งมีคิวไลซ์ มีความคิดความเห็น
ผิดชอบชวดทางเดียวกัน แลมียุติธรรมถือกฎหมายตดัดนถ้อย
ความ แลขนบธรรมเนียมมกคล้ายคลึงกัน จึงจะได้รับแลถือตาม
กฎหมายนั้นได้ แลถ้าได้ตรตรองเปรียบเทียบตั้งซึ่งผิด ๆ กัน ใน
ระหว่างประเทศยุโรปกับเอเชีย ในทางซึ่งวามาแล้วนี้ ก็คงจะ
เห็นได้ว่าเป็นการจำเป็นที่ยุโรปจะยอมให้ประเทศในเอเชียมีไว้
ตามกฎหมายอินเตอร์เนชแนลไม่ได้

แต่ญุ่นได้บำรุงความเจริญของบ้านเมืองตามทางคิวไลซ์
มากมาก ยังหาได้รับอนุญาตของยุโรปให้เข้าในพวกถือกฎหมาย
ไม่ แลญุ่นนั้นแต่เดิมก็คิดผิดไปในทางนี้เหมือนกัน ว่าควรจะ
ถือแลไว้รับไว้ตามอินเตอร์เนชแนลได้ มัวหลงอยู่จนได้
ประโยชน์ไปมาก ทคคคอยวิงวอนขอตามนั้น แลได้เพียงขอแก้
สัญญาในประเศยุโรป แลขออำนาจตดัดนความวิวาทระหว่าง

ดับแยกต่างประเทศในเมืองแลชาวนญี่ปุ่น จนภายหลังรัฐกตม
 จึงได้คิดจัดแจงการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียม แล
 กฎหมายทชวโหคคล้ายคลึงกับของยุโรป บัดนี้จึงพูดได้โดยเต็ม
 ก่าดั่งว่า ควรจะมีไรต์เดมอประเทศยุโรป แลยุโรปเดียวกันกตมใจ
 จะยอมให้ แต่ยังไม่ยอมให้ญี่ปุ่นทำกฎหมายให้สำเร็จ แลฝึกสอนคนที่
 จะรักษากฎหมายนั้นได้แลดู ญี่ปุ่นคงจะได้รับอินเตอร์เนชแนลไรต์
 ในเร็ว ๆ นี้ไม่ต้องสงสัยเลย แลไทยที่จะได้รับไรต์อนนั้นใด ก็
 ต้องจัดแจงบำรุงการแผ่นดิน รักษาผลประโยชน์แลราชฎใน
 พระราชอาณาเขตให้เจริญชนตามสมัยกาล แลให้เป็นทีเชอถอ
 แก่ชาวยุโรปดังญี่ปุ่นได้จัดการมาแล้ว ชาตียุโรปทงปวงกตมจะ
 ต้องยอมให้ไทยได้ผลประโยชน์เดมอชาตญี่ปุ่นนบาง ความ
 เจริญอนนั้นจะเป็นการป้องกันกรุงสยามได้ดวย

การครอบครอง
 กรุงสยามทุกวันนี้
 ไซ้แต่จะเป็นช่อง
 ให้เกิดอันตราย

เมอภัยอันตรายแลทางแก้ไขซึ่งไซ้ไม่ได้ทง ๘ ทาง ได้
 ทราบในใตผ้าละของชุดพระบาทแลดู ข้าพระพุทธเจ้าขอรับพระ
 ราชทานพระบรมราชานุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณาเพิ่มเติม ท
 จะได้ทรงพระราชวินิจฉัย โดยสุขุมต่อไป.

แต่ภายนอก
 อย่างเดียวหาไม่ได้
 ด้วยเหตุใด.

การครอบครองของกรุงสยามอย่างเช่นมีอยู่ในบัตยุบนั้น
 ไซ้จะทำให้บ้านเมืองทำลายไปไต่ฝ่ายเดียว เพราะศัตรูภายนอกจะ
 เขารบเอาโดยอำนาจฤาอุบายนั้นหาไม่ได้ โดยที่สุดถ้าปราศจาก
 ศัตรูภายนอกแลวกดี การปกครองอนนกกยงไม่เป็นประเพณีของ
 บ้านเมืองอันประเสริฐ ฤาเป็นทชคมันไต่ว่าจะถาวรอยู่เดมอแต่
 เพียงเท่านั้นต่อไป เพราะการครอบครองอนนอยได้อุปมาเหมือน
 อปะทแขวนไว่ดวยเชือกเส้นเดียว พวงอปะทชงอาคัยเชือกอยุนน
 ถ้ามอันตรายเชือกขาดก็จะต้องตกถึงพื้น ถึงแก่ฟกชลาเปลี่ยนแปลง

รูปพรรณไปได้ต่าง ๆ ฤาบางที่ทำลายยับเยินสิ้นทีเดียว ฉะนั้นใการ
 ปกครองทุกวันนี้ คิดด้วยเกล้า ฯ เห็นว่า ถ้าประดุจหนึ่งไม่มี
 พระองค์ในไต่ฝาดะของชุดพระบาท ทรงเป็นพระราชฐานะในเวลา
 ไต่แล้ว การบ้านเมืองทุกอย่างก็จะเป็นที่พกชำระล้างระล้าง แล
 บางที่ถึงจะให้เกิดจลาจลแก่บ้านเมืองได้ ผลประโยชน์การตซึ่งได้
 สร้างไต่ทาชนไว้ กรมชองที่จะอันตรายอันล้นไปไต่ เป็นต้นการตง
 เดเดชมมาทลละของชุดพระบาทออกมาอยู่ในประเทศยุโรปเช่น
 เกรงด้วยเกล้า ฯ ว่าจะเป็นการเสียพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ไต่ ด้วย
 การนเป็นที่ไกลชุดพระองค์ แลตั้งจตุราชการอันไต่อยู่ในกรม
 ไต่ปรเวตเส้เกรตารทงต้น แลทงการในกรมอื่น ๆ ก็เหมือนกัน
 ทุกวันนี้เป็นการตของอาศัยกรมไต่ปรเวตเส้เกรตารช่วยตั้งช่วยจัด
 อยู่มากมกรมทำเป็นต้น เมื่อมเหตุเกิดชนตงทชษาพระพุทชเจ้าไต่
 กราบบังคมทลพระกรุณามาข้างต้น การในกรมทุก ๆ กรมก็จะ
 เสียแลมีอาจที่จะทำไปไต่ แลโดยอย่างที่สุดไต่ในเวลาที่เกิดจลาจล
 ตงนถไม่มสั่งหนังสือไต่ที่จะให้เป็นที่มหมายไต่ ถึงการเกยวชอง
 ของชาติต่างประเทศที่จะเข้ามาช่วยตบความอนน แลด้วย
 ปกครองเขาบ้านเมืองเสียด้วย ชษาพระพุทชเจ้าไต่พะเคราะห์
 ในการเปลี่ยนแผ่นดิน แต่ครั้งพระราชพงศาวดารหรือในพระบรม-
 ราชวงศ์ในปัตยบันน เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าชษาทลละของชุดพระบาท
 ทงปวงกพากนเป็นที่คลอนแคลนหวนหวาด เพราะเหตุทมประเพณี
 อันไม่แน่นอนแล โดยอย่างที่สุดการเปลี่ยนแปลงอันนั้น อาจทำให้
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่เป็นที่วางพระราชหฤทัยแน่นอน
 ลงไต่ ความบ้านเมืองจะเจริญ แลพระบรมวงศ์อันล้นนิต จะได้สืบ
 ต้นตวงศ์ต่อไป

ถ้าใฝ่ฝาดของชุดพระบาททรงพระราชดำริเห็นภัยอันตราย
ซึ่งจะเกิดขึ้นได้โดยพระราชประเพณีเช่นดั่งมานี่ ข้าพระพุทธเจ้า
ความหวังด้วยเกล้า ๆ ว่าคงจะทรงพระราชดำริถึงทางเปลี่ยนแปลง
ที่จะให้ถาวรแต่ให้เป็นที่พักครองรักษาความดีความเจริญของ
ข้าทูลละอองธุลีพระบาท ราษฎรแถบบ้านเมือง

ว่าด้วยทาง
แก้ไขที่จะ
ป้องกันอันตราย
ได้จริง.

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระบรมราชานุญาต กราบบังคม
ทูลพระกรุณาถึงทางแก้ไขที่จะให้พินภัยอันตรายภายนอก แลพิน
จากภัยที่จะเกิดขึ้นได้ในบ้านเมือง ด้วยพระราชประเพณีอันไม่
แน่นอน เพื่อประสงค์จะมีให้เป็นการทศกัณฐ์ไม่ตลอด แลนำความ
ขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงทราบใฝ่ฝาดของชุดพระบาท

เหตุใดทางนี้
จึงเป็นทางเดียว
แลทางที่จะ
ป้องกันอันตราย
ได้จริง.

แต่ทางนี้ตามความเห็นของข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง มีทาง
เดียวแต่ที่จะจัดการบำรุงรักษาตามทางยุโรปทั้งปวง ที่เขาเห็น
พร้อมลงทางเดียวกันว่า ไม่มีทางอื่นที่จะดีไปกว่าทางนี้ เพราะที่จะ
รักษาบ้านเมืองให้พ้นจากความกดขี่ซึ่งเป็นต้นเหตุของอันตรายนั้น
ต้องทำให้เป็นที่ระบถอวางใจซึ่งกันแลกันที่เห็นชวเห็นดีเห็นผิด
เห็นชอบทางเดียวกัน จึงนับว่าเป็นผู้เห็นทางชอบธรรมเล่มอกันได้
แต่การบำรุงรักษาอย่างเช่นมีในกรุงสยามทุกวันนี้ เป็นทางผิดตรง
กันข้ามต่อทางยุโรป ปราศจากแบบแผนแต่กฎหมายที่เรียกว่า
คอนสติติวชัน ซึ่งประกอบไปด้วยสติปัญญาแลกำลังของราษฎร
เป็นการพร้อมเพรียงกันเป็นประมาณ ซึ่งเขานับกันว่ามยตธรรม
ทอลงกันจะทำการสิ่งใดกล้าเร็วได้แท้จริง มีชาวชวชาวตรุทอลง
กันตลอดเป็นพยานกันเล่มอกันอยู่ แต่บัดนี้ชาวยุโรปพากันลงเนื้อเชอ
กันเป็นอันมาก จนถึงมีกล่าวในหนังสือเรื่องราวผู้ชวได้เข้ามาใน

กรุงสยามหนึ่งชื่อของกาลนอกเป็นต้น แดงพิมพ์ว่าการรักษา
 กรุงสยามในทกวันนี้ ไม่มีเสนาบดีแต่เจ้าพนักงานกรมใดเอาใจได้
 ในพนักงานหน้าทของตน มีผู้บำรุงรักษาแลคึกการแผ่นดินอยู่แต่
 ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพระองค์เดียว กับผู้ที่ช่วยในราชการเป็น
 กาลจริงกแต่พระเจ้านงยาเชอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ
 พระองค์เดียวเท่านั้น กิจราชการใหญ่ราชการน้อยกล้าเรจอยท
 พระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการทงต้น ถ้าจะมี
 กิจธุระตั้งใดแล้ว ต้องไปเฝ้าพระเจ้านองยาเชอ กรมหมื่นเทวะวงศ์
 วโรปการจึงจะได้ตั้งประสงค์ การเรื่องนถาจะคิดไปโดยละเอียด
 แล้ว ก็ไปลงเคาตงทเขากล่าวจริงหมดทุกอย่าง กเมอการรักษา
 บ้านเมืองมีอยู่แต่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทกับพระเจ้านองยาเชอ
 กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการแต่สองพระองค์เท่านั้น จะมีชาติใดใน
 ประเทศยุโรปเชอถอว่ากรุงสยามจะมีความยุติธรรม แดบบำรุง
 รักษาใหม่ความเจริญแลเรียบรอยไปได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องจำเป็น
 ทจะต้องจัดการบำรุงบ้านเมือง ตามเช่นทเขาเชอเขาถอทวทกัน ว่า
 การบำรุงรักษาโดยทางทจะให้โดยยุติธรรม จะมีใดกตองอาศัย
 ความพรอมเพรียง ผู้ที่เป็นเสนาบดีกเป็นผู้แทนของราษฎรชงเลือก
 มาตอ ๆ ชนไปเป็นชน ๆ ทงตองรบผดชอบทวทกัน เหมือนอาศัย
 บัญญาแลคึกการความยุติธรรมของคนมากดวยกัน การจึงจะ
 เป็นทเชอถอว่าเป็นยุติธรรมจริงแนแท้แลเจริญรุ่งเรืองได้ เหตุฉะน
 จึงจะต้องจัดการบ้านเมืองเปลี่ยนแปลง พระราชประเพณีของเก่า
 ให้เป็นประเพณีภาคอนต์ติตวิชันใหม่ ตามทางชาวยุโรป ฤาให้
 โกลดทงยุโรปที่สุดทจะเป็นไปได้ เหมือนของเมืองญิบุนชงประเทศ
 เดียวในตะวันออกทได้เดินในทางยุโรปมาแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าตอง

ว่าด้วยการจัด
 แจงเปลี่ยนแปลง
 ให้เดินทาง

บ๊องกัน
อันจริงได้.

กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ละเอียดซึ้งนอกกว่า ทางท้าวพระพทช-
เจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาว่า เป็นคนลัทธิคหณยโรปนัน หา
ได้ประสงค์ที่จะให้หมิปาตเมนต์ในเวลาไม่ แต่ทางนคค

เปลี่ยนพระราช
ประเพณี
ปกครองให้
เป็นคอนสติ
ตูลาแนล
โมนากี.

๑. ต้องเปลี่ยนแปลงประเพณีบตยบันน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวต้องทรงพระราชวินิจฉัยราชการบ้านเมืองทุกสิ่งไป
ในพระองค์ ซึ่งมีประเพณีทองกฤษเรียกว่า แอฟโลดตโมนากี
ให้เป็นประเพณีซึ่งเรียกว่า คอนสติตูลาแนลโมนากี ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นมหาประธานของบ้านเมือง ทว่าทรงพระ
ราชวินิจฉัย มีพระบรมราชโองการเป็นลัทธิชาตแก่ชาตลละของชด
พระบาทผู้ใหญ่ ดังเช่นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทุก ๆ พระองค์ใน
ยุโรป ทมตองทรงราชการด้วยพระองค์ทวไปทุกอย่าง

ให้เสนาบดี
รับผิดชอบ
และมีอำนาจ
จัดการได้เอง
ไม่ต้องเป็น
พระราชกั้วล
ไปทุกอย่าง.

๒. การบ๊องกันรักษา และทะนุบำรุงบ้านเมืองทกอย่างน
ต้องอยู่ในความคิดความตัดสินใจของข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯตั้งชื่อนไว้ในที่เป็นพวกคาบเนต แต่จะจัด
การไปได้โดยพระบรมราชานุญาตก่อนทุกอย่าง ข้าราชการเหล่านี้
เป็นหัวหน้าของกรมหรือตปาดเมนต์ทุก ๆ กรม และมีอำนาจตัดสินใจ
บังคับการรับผิดชอบในกรมนั้น ๆ ด้วยตนเอง ในการที่ทำได้ทำไปทก
อย่าง กรมเหล่านี้ตองได้มารทที่จะทำการในกรมได้เอง ตจเครื่อง
จักรทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมตองทรงเป็นพระราชกั้วลออก
ต่อไปตองมีพระราชประเพณีแนอนทจะสืบต้นตดวงค์ ทมตองให้
พระดั่งขและข้าราชการผู้ใหญ่น้อยเลอกเมอเวลาดึงแก่กาด แต่
ใหญ่เป็นแนอนทวงน เพื่อในเวลาถึงคราวเปลี่ยนแผ่นดิน การ
บ้านเมืองจะไม่เป็นตระด้าระด้าย 21/02/2564 แต่เป็นทางบ๊องกันเสนาบดี
ผู้หนึ่งผู้ใดทจะคิดเอาอำนาจเข้าได้ตัวเองได้ด้วย

- ปิดทางสินบน ให้ผู้ทําราชการได้ผลประโยชน์ตรง ๆ เงินเดือนให้พอใช้ตาม
ให้ตกหมด ทุกอย่าง. ๓. ต้องปิดทางสินบนให้หมดทุกทางที่จะมีขึ้นได้ แต่ต้อง
ทุกอย่าง. ฐานานุรูปจริง
- ให้มนุษย์มี ๔. ต้องให้มนุษย์มีความสุขเสมอกัน แลออกกฎหมาย
ความสุขได้เสีย อันเดียว แลในเรื่องเก็บภาษีแลสักเลก ต้องให้ความยุติธรรม
เสมอกัน. ที่จะไม่เป็นทลาเอียงฤาติเตยนได้ทั้งไทยแลฝรั่ง
- เลิกธรรมเนียม ๕. ขนบธรรมเนียมแลกฎหมายแผ่นดิน ซึ่งเป็นการที่
และกฎหมายซึ่ง ยุโรเปียนติเตยนและจะเป็นข้อกิดขวางความเจริญของบ้านเมือง
เป็นยุติธรรม แล้ว ฤาที่ไม่เป็นประโยชน์แท้ ถึงธรรมเนียมนั้นจะมีมาแต่โบราณ
ติเตยนต่อ ครังใด ๆ กิด ต้องเปลี่ยนแปลงไปให้สมควรแก่การ
ต่างประเทศ.
- เปิดความคิดเห็น ๖. ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแลราษฎรทัวพระราชอาณา-
ของราษฎรแล เขต ต้องมีใตใถ้อยคำแลความคิดเห็นของตน ที่เป็นประ-
ข้าราชการให้ โยชน์แลมีอำนาจที่จะแสดงออกมาให้ปรากฏในที่มกลางที่ประชุม
เป็นใส่ใถในความ กิด ฤาในหนังสือพิมพ์กิด แต่การใถ้อยความที่ไม่จริงนั้น
คิดเห็น. จึงจะมีโทษานุโทษตามพระราชกำหนดกฎหมาย
- เลือกแลถอด ๗. ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งมีตำแหน่ง หรือหาตำแหน่ง
ข้าราชการ มใดกิด ต้องเลือกเอาคนทมความรู้ ตั้งแต่หนังสือ เลข แลภาษา
ตามกฎหมายที่ ไทยขึ้นไป ๑ ต้องมีชื่อเสียงแลความประพฤติที่เป็นหลักฐาน ๑
แน่นนอน. แลมีอายุพ้น ๒๐ ปีขึ้นไป ๑ จึงจะเข้ารับราชการได้ แลคนทใดทำ
ชวจนถงถอดจากยศถาศักดิ์กิดด้วยความชว แลผิดต่อกฎหมาย
แผ่นดินแลวนั้น จะรับราชการต่อไปในกรมหนึ่งกรมใดอีกไม่ได้
เพื่อจะให้เป็นความยุติธรรม แลได้คนที่สมควรรับราชการได้
ตามขนบธรรมเนียมยุโรปให้ใถ่จริงทุกอย่าง

(ข้อที่ใดหนึ่งล่อนยงหาชัดเจนไม่ จะกราบบังคมทูล
พระกรุณาในคราวหลัง)

รวมความ
เปลี่ยนแปลง
เพื่อให้ได้
ประสงค์อันใด.

ที่ใดกราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้วดั่งนี้ เป็นความ
ประสงค์ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้เรียกว่าจัดการบ้านเมืองตามแบบ
ยุโรป ทั้ง ๗ ขอนอบางที่ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูลพระ
กรุณามากไปบ้าง ถ้าน้อยไปบ้าง แต่การที่เห็นใจความ ของ
จัดการตามแบบยุโรปนั้น มีรวมว่าเปลี่ยนแปลงยกถอนธรรมเนียม
เก่าแก่กฎหมายเก่า เพิ่มเติมธรรมเนียมตามกฎหมายซึ่งเป็นทาง
บำรุงความเจริญขึ้นใหม่ แลจัดการเหล่านี้ให้มีผลประโยชน์ทั่ว
ไปในพระราชอาณาเขต ให้ราษฎรมีความคิดรู้สึกตัว ว่าการ
กตขแต่อดีตธรรมต่าง ๆ ไม่มอกต่อไปแล้ว จึงจะมีความรัก
บ้านเมือง จนเห็นชัดว่ากรุงสยามนี้ เป็นเมืองของราษฎร
แลจะต้องช่วยกันบำรุงรักษา เพื่อได้ความดีความเจริญความยุติ
ธรรมเป็นได้เต็มอทวหน้ากันหมด แลเมื่อราษฎรมความเชอถอ
มั่นแล้วว่า ความดีความยุติธรรมซึ่งราษฎรได้รับอยู่นั้นมากยง
กว่าถาเพียงเต็มอกกับชาติใด ๆ ที่จะให้ราษฎรของกรุงสยามได้แล้ว
ราษฎรทั้งปวงก็คงจะมีความรัก แลบังเกิดความรักที่จะเกอ
กุดสร้างทรพัยสมบัติทำมาหากิน โดยทางชอบธรรม แลเมื่อถึง
เวลาศัตรูฤาภัยอันตรายจะมาถึงตนเข้าแล้ว ก็จะช่วยช่วยป้องกัน
ช่วยเจ็บรอน แลเมื่อราษฎรมความรักบ้านเมืองอย่างยงดั่งนี้แล้ว
ก็นับได้ว่าเป็นทหารอันใหญ่ซึ่งจะป้องกันได้จริง ยิ่งกว่าที่จะคิด
จัดระดมชนเป็นคราว ๆ เป็นพวกหนึ่งต่างหากอีก

จัดการปกครอง
ให้เดินเองได้
ตั้งเครื่องจักร.

ชาวยุโรปได้แปลคำจัดแจงบ้านเมืองของเขา คือคอนสต์ติต
ชันว่าเป็นเหมือนตังเครื่องจักร ที่เมื่อเวลาติดไฟเข้าแล้ว ก็อาจ
สามารถที่จะเดินไปได้เอง ไม่ต้องไปช่วยหมุนจักร โนนจักรนทจะ

ให้เดินสะดวกขึ้นอีก การที่จะคิดจัดบ้านเมืองกรุงนวกเหมือนกัน
ต้องจัดให้เจ้าพนักงานหัวหน้าของกรมนั้น ๆ ใ้รับผิดชอบดีชั่วใน
กรมของตัวเองทุกอย่าง จึงจะเป็นเครื่องจักรทไม่ตองให้เป็นที่
ขึ้นเคื่องในใ้ผ้าละของชุดพระบาท ในกิจการของกรมนั้น ๆ
อีกต่อไป

เหตุใ้จึงเห็น
ทางนเบนทาง
บ้องกันใ้
ทางเดี่ยว.

ยุโรปตั้งเจริญ
อยู่ใ้ด้วยเหตุใ้
ความนับถือซึ่ง
กันแลกัน.

ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าใ้มารถกราบบังคมทูลพระกรุณา เป็น
คำแรงจอนถว่า ทางที่จะจัดแจงรักษากรุงสยามใ้เจริญหน มีทาง
เดี่ยวแต่ท ข้าพระพุทธเจ้าใ้กราบบังคมทูลพระกรุณามาแลถวนน
เพราะเห็นถวยเกล้า ๆ ชใ้ว่าประเทศทงปวงในยุโรป ซึ่งมีความ
เจริญแลความแน่นอน ว่าจะตั้งเป็นเอกราชใ้ต่อไปใ้ได้นั้น ใ้ด้วย
เหตุ & ประการดังนี้

ความประสงค์
อันใ้เดียวกัน
ในทาง
ครอบครองมิใ้
มีพิศก.

๑. ด้วยมีความนับถือซึ่งกันแลกัน เดินในทางคิวิไลซ์
อันใ้เดียวกัน เป็นที่เชอทใ้ใจกันใ้ได้ ว่าประเทศซึ่งมีความเห็นดี
เห็นชวใ้เสมอกัน

ถอกกฎหมาย
อินเตอร
แนชแนล
อันใ้เดียวกัน.

๒. ด้วยมีความประสงค์อันพรอมกัน ทใ้จะให้บ้านเมืองแล
ราษฎรมีความเจริญเป็นลช ปราศจากรบพุงในประเทศยุโรป
จึงกิดหาทางชวซึ่งกันแลกันในเวลาเมื่อชาติหนึ่งชาติ ไ้ทนมอำนาจ
มากมาเบียดเบยนชาติใ้เล็กนอย เพื่อประสงค์มิใ้ให้ชาติมอำนาจน
ใ้ได้อำนาจมากเกินไป การอนนคอทเรยกว่าอำนาจซึ่งกัน ๆ
แบแลนค้ออฟเปาเวอร์

๓. ด้วยกฎหมายอินเตอรแนชแนล ซึ่งเป็นประธานทใ้จะ
ตัดล้นความเข้าใจผิดชอบแลการยติธรรม ๆ อยู่ติธรรมใน
ระหว่างประเทศทงปวงในยุโรปซึ่งถอตามกฎหมายน

ด้วยทางค้าขาย
มีประโยชน์
เกี่ยวข้อง
กันแลกัน.

เหตุฉะนั้นไทย
ต้องประพฤติ
ตามยุโรปซึ่ง
เป็นทางเดียว
ที่จะป้องกัน
อันตรายได้.

๕. ด้วยเหตุที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...
มีคนในเมืองลงทวนรอนไปตั้งก่อสร้างทำการผลประโยชน์ในเมือง
โน้นอาศัยซึ่งกันแลกัน เหตุฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินด้วยเกล้าฯ
เป็นแน่ชัดว่ากรุงสยามจะรักษาป้องกันให้อยู่เป็นเอกราชต่อไปใน
ทางอื่นไม่ได้ นอกจากที่จะเดินตามทางใหม่เครื่องป้องกันทั้ง ๓
ข้อ อย่างที่ประเทศน้อยใหญ่ในยุโรปทั้งปวง ได้ถือว่าเป็นทาง
ป้องกันซึ่งกันแลกัน เพราะว่าอันตรายจากการใด ๆ ก็ดี อาจ
สามารถที่จะเกิดขึ้นได้โดยชาติมหาอำนาจทั้งสี่ ไทยจึงต้องมีความ
อุตสาหะบากบั่นที่จะให้ได้เครื่องป้องกันของชาติมหาอำนาจใหญ่
นั้นด้วยการประพฤติให้เดินตามทางของเขา เหมือนอย่างญี่ปุ่นได้
ประพฤติตามอย่างเขา ก็จะได้รับอำนาจดังที่ใดกราบบังคมทูลมา
แล้วนั้น ถ้าไทยได้เดินตามทางญี่ปุ่นด้วยยุโรปก็มีความนับถือ
ไทยดังในข้อหนึ่ง แลให้เขาเป็นพวกถกอกฎหมายอินเตอร์เนชันแนล
ซึ่งเป็นเครื่องป้องกันของประเทศทั้งปวงอันจริงแท้ เอกราชของ
ไทยก็จะเป็นที่แน่นอนต่อไปชั่วนิรันดร์ แต่ในข้อ ๒ ทว่าถึงอำนาจ
ทั้งกัน (แบแดนค์ออฟเปาเวอร์) นั้น เป็นของหนักกันแต่ใน
ประเทศยุโรป ซึ่งมีชาติต่างๆ ริษยาซึ่งกันแลกันอยู่ แต่ในประเทศ
เอเชียหาได้มีชาติใด ๆ ที่มีความอดทนซึ่งกันแลกัน เพราะประเทศ
ที่หาอำนาจในเอเชีย หาได้เอาอำนาจนั้นมาเป็นที่ให้เดอตรอนต่อ
ยุโรปไม่ มีแต่จะให้ผลประโยชน์ต่อชาติยุโรปทุกชนิดนี้ เหตุ
ฉะนั้นเครื่องซึ่งจะคดกันภัยอันตราย ซึ่งจะมาเบียดเบียนประเทศ
เอเชีย มีอยู่แต่ ๓ ดังตามที่ใดกราบบังคมทูลพระกรุณาแล้วใน
ข้อ ๑ แลข้อ ๓ ข้อ ๔ เท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงมีประสงค์เป็น
ต้นเกล้าฯ ที่จะเดินตามทางใหม่เครื่องป้องกันอย่างเช่นประเทศยุโรป

จึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณาตามความคิดเห็น เพื่อได้รับแต่งตั้ง
ตามกฎหมายอินเตอร์เนชแนล ตามความนับถือไว้ใจของประ
เทศยุโรป ซึ่งจะเป็นหมุ่ที่เรียกว่าอยู่ในแฟมิลีอันเดียวกัน

การบำรุงเพื่อ
ประกอบการ
ป้องกันชั้นที่สอง. อนึ่งการป้องกันอันตราย ซึ่งจะคุ้มครองกษัตริย์ของประเทศ
ยุโรปต่าง ๆ นั้น ยังมีเป็นข้อสำคัญซึ่งควร จะกราบบังคมทูล
พระกรุณาออกข้อ ๓

การบำรุง
การค้าขาย
จะป้องกันภัย
ได้ไม่ได้
ด้วยเหตุใด. คือการบำรุงผลประโยชน์ของยุโรปในการสินค้า ใหม่นี้
ทุนรอนของเขาออกไปในการก่อสร้าง ฤ็าประโยชน์สิ่งหนึ่งสิ่งใด
ในแผ่นดินสยาม ซึ่งเขาเห็นว่าควร จะสร้างทำขึ้น เพื่อเป็นทาง
ทำมาหากินของเขา เขาแคว้นแมนต์สยามต้องอดหนุน โดยเต็มกำลัง
เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย แลเมื่อชาวยุโรปได้ตั้งทุน
รอนไว้มาก ถ้าจะมีชาติใดชาติหนึ่งมาพาดข้ามแห่ง ชาติ
ทั้งปวงซึ่งมีประโยชน์ก็จะช่วยห้ามปราม

ถ้าการปกครอง
ไม่เรียบร้อย
การบำรุง
ผลประโยชน์
ยุโรป
กลับให้มีช่อง
เกิดภัย. แต่การที่จะบำรุงผลประโยชน์ของชาวยุโรป ให้มีทุนรอน
ได้เสียในกรุงสยามมากขนาดนั้น ถ้าคิดโดยทางเผิน ๆ ก็เห็นจริงว่า
เป็นทางป้องกันได้ตามทางที่กราบบังคมทูลพระกรุณา แต่ประเทศ
โดยังไม่มีความปกครองเรียบร้อยตามทางคิวิไลซ์ ถ้ายิ่งบำรุงให้
ชาวยุโรปไปทำมาหากินลงทุนรอนในประเทศนั้นมากจน ก็เหมือน
เป็นการก่อช่องที่จะให้เกิดทะเลาะวิวาทกัน จับสำเหตต่าง ๆ ที่จะ
คิดพาดได้ง่าย เหตุฉะนั้นผลประโยชน์ของชาวยุโรป ที่ควรจะเป็น
การคุ้มครองรักษาของประเทศนั้นได้ ๒ จึงลดถอยเป็นช่องที่จะกลับให้
เกิดอันตรายขึ้นได้เหมือนกัน มีตัวอย่างค่อนแต่ย ๓ จน พม่าเป็นต้น

ซึ่งยังไม่มีการปกครองรักษาตามทางคิวิไลซ์เป็นหลักฐานในบ้านเมือง ผลประโยชน์ของชาวยุโรปก็ไม่สามารถคุ้มกันอันตรายได้ด้วยไม่มีเคาเวอนเมนต์ที่จะรักษาความเบียดเบียน ซึ่งจะเกิดขึ้นในบ้านเมือง ทำให้ประโยชน์ของเขาเสียไป

การปกครอง
เรียบง่าย
การบำรุงผล
ประโยชน์ยุโรป
อุดหนุนการ
ป้องกันอันตราย.

ถ้าบ้านเมืองใด ๆ เมื่อมีเคาเวอนเมนต์แต่กำหนดกฎหมายความยุติธรรมอันแน่นอน ผลประโยชน์ของชาวยุโรปซึ่งได้บำรุงนั้น ก็เป็นการช่วยป้องกันชนออก แต่ไม่ต้องวิตกในการพาดของชาติยุโรป ที่มีผลประโยชน์อยู่ในบ้านเมือง ทั้งอำนาจก็จะไม่ต้องลดถอยลงด้วยจะต้องอ่อนน้อมยอมตามชาติยุโรป ซึ่งจะทะเลาะวิวาทแต่จับสาเหตุ พาดกตชฎากัดเอาเปรียบกันอยู่ลง เพราะยุติธรรมของบ้านเมืองแต่ผลประโยชน์ที่เมืองนั้นให้ชาวยุโรปก็มีอยู่ เป็นที่ป้องกันมากกว่ายุติธรรม ที่ชาวยุโรปจะยกชนกตชเอาบ้านเมือง เหตุฉะนั้นเมืองใด ๆ มีเคาเวอนเมนต์ความปกครองรักษายุติธรรมค้อยู่แล้ว ผลประโยชน์ของชาวยุโรปที่จะประมูลชนกเป็นทางรักษาเอกราชของเมืองนั้น ๆ มีญี่ปุ่นแต่ประเทศที่ปวงในยุโรปเป็นต้น แต่ถ้าไทยได้จัดบ้านเมืองบำรุงการรักษาดตามแบบยุโรปมั่นคง ทางที่จะประมูลผลประโยชน์ของประเทศยุโรป ให้มิตรพยสัมพันธ์ของเขายู่ในบ้านเมือง เพื่อรักษาเอกราชของกรุงสยามให้แน่นอนขึ้น ดังที่ประเศรัฐนหมทางที่ให้ต่างประเทศทำรถไฟ มีกำปนีเดินเรือชุดคลองท่าถนนเป็นต้น เพราะทางเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ได้แก่บ้านเมืองมาก ผู้ลงทุนก็ได้แต่ดอกเบย ผู้จัดแจงสร้างแต่รักษาได้แต่กำไรที่คิดค่าบรรทุกแต่เดินทาง แต่ราษฎรจะได้ผลประโยชน์ในทางสินค้า บ้านเมืองก็จะเจริญขึ้นเต็มอ

การบำรุงผล
ประโยชน์ยุโรป
แลสยาม
สิ่งใดเป็นการ
ประเสริฐ.

ข้าพระพุทธเจ้าต้องกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระบารมี
ปกเกล้า ฯ ไต่ทรงพระราชดำริที่จะบำรุงผลประโยชน์ของยุโรป
เพื่อให้เป็นทางป้องกันชนอื่น แต่การนี้จะทำชนใด ก็แต่เมื่อจะ
ไต่ทรงพระราชวินิจฉัยที่จะจัดการเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณี
บำรุงรักษาตามทางยุโรป ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้กราบบังคมทูล
พระกรุณามาแล้ว จึงจะไม่มทเสียได้

ว่าด้วยการขัดข้อง
ที่จะจัดแจง
แก้ไขเปลี่ยนแปลง
ไปไม่ได้
อย่างใดแลที่
ไม่เห็นทางขัดข้อง
เหล่านี้ชัดอยู่จริง
เพราะเหตุใด.

ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงได้กราบบังคมทูลพระกรุณา ถึงการ
แก้ไขซึ่งเห็นด้วยเกล้า ฯ ความทางอันเดียว ที่จะป้องกันรักษากรง
สยามให้เจริญเป็นเอกราชต่อไป แลได้ "ปรพ" ของทางนั้นแล้ว
เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องให้ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงต้องกราบบังคมทูล
พระกรุณาว่า ทางแก้ไขซึ่งได้คิดรวบรวมชนน หาได้คิดล่วงข้าง
ใดแต่ทางเดียวไม่ ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงได้ตรึงตรองโดยละเอียด
ในการขัดข้องซึ่งจะเกิดขึ้น แลก็คิดขวางมิให้ไต่ฝ่าละอองธุลีพระ-
บาททรงพระราชดำริแลประพฤติไปได้โดยสะดวกด้วยแล้ว แต่ข้า
พระพุทธเจ้าทงปวงยังเป็นทมนใจอยู่ว่าการทงปวงถ้าจะทรงพระ
ราชดำริจักไปให้เป็นอย่างอกฤษฏ์จริงแล้ว ก็ไม่เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด
ที่จะกีดขวางในการนั้น ๆ เลย ทางซึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ตรึงตรอง
นั้น มีเป็นข้อความดังจะกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไป

ขัดด้วยจะไม่
พรักพร้อม
ด้วยเสนาบดี
จะไม่เห็นตาม.

๑. การที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชกำหนดกฎหมายสิ่งหนึ่ง
สิ่งใดเป็นพระราชประเพณีแต่เดิมมา ต้องเป็นการเห็นพร้อม
ด้วยเสนาบดีผู้ใหญ่ จึงจะทำการไปได้ก็เป็นความถูกต้องสมควร
การครنگนเป็นการใหญ่อันสำคัญไม่ต้องสงสัยเลย คงจะต้อง
ปรึกษากับเสนาบดีให้เห็นพร้อมกันก่อน จึงจะเปลี่ยนแปลงไปได้
แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการทตตผลประโยชน์ของเสนาบดี

TUDC 21/02/2564

ที่เคยได้ในทางตรงบ้างกมทางคบบ้างกม ก็ควรจะตอองทรงพระ
ปรวิติกว่าเสนาบดีจะไม่ยอมพร้อมกันตามกระแสพระราชดำริ ก็
เมื่อการนั้นไม่เป็นการเต็มใจพร้อมด้วยแล้ว การที่จะจัดไปทำไป
เสนาบดีไม่ตั้งใจฉลองพระเดชพระคุณ โดยเต็มกำลัง ก็จะผันแปร
ไปไม่ได้จริงเพราะจะไปขัดท่อนั้นขัดท่อนบางจะไม่ตลอดไปได้ ข้อ
นี้ก็เป็นความขัดข้องอย่างหนึ่ง

ไม่เห็นขัดข้อง
ด้วยเหตุใด.

ในความชอบษาพระพุทธเจ้าทรงปวงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ข้อ
ใจความในชั้นต้น ถ้าจะพิเคราะห์ให้ละเอียดแล้ว จำเป็นจะต้อง
กราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทรงพระราชดำริ การที่ควรไม่ควรให้
เป็นสำคัญแห่งต้นเหตุความทงปวงก่อน คือสรรพดังทงปวงซึ่งจะ
บำรุงความดีชความเจริญแห่งชาติตลอดองชุดพระบาทแลราชอาณาจักร
ทงพระราชอาณาจักกรนั้น เป็นของอยู่ในใตฝ่าละอองชุดพระบาท
ทงสนพระองค์เดียว เพราะใตฝ่าละอองชุดพระบาทเป็นผู้ทรงรับผิดชอบ
รับชอบในการเลี้ยงการใตทงปวงเล่มอดังกรุงอังกฤชฤาอเมริกาซึ่ง
อำนาจแลความผิดชอบอยู่ในเนอมอราชอาณาจักร แต่ถึงการที่จะ
จัดแจงเปดียนแปลดงตั้งหนงตั้งใตตามพระราชประสงค์จะให้เป็นไป
อย่างใด ก็อาจดำริได้โดยพระบรมราชโองการทุกประการ
ไม่มทกตขวางเหมือนดังในประเทศยุโรป ซึ่งมีปาดิเอเมนต์ มี
พวกมินิสเตอร์ แลพวกทมความเห็นตรงกันข้ามคอยขัดชนอยู่ แต่
ราชการกรุงสยามในทุกวันนี้ ทชดอยด้วยเสนาบดีไม่ตั้งใจฉลอง
พระเดชพระคุณ โดยเต็มกำลังนั้น ไม่เป็นด้วยเหตุอื่นใด เป็นด้วย
ทรงพระมหากรุณาแก่ท่านเสนาบดีมากเกินไป จนให้ท่านเสนาบดี
เห็นไปว่า ใตฝ่าละอองชุดพระบาททรงเกรงใจ จึงใตคิดบิดเบือน
ไปต่าง ๆ ไม่ใคร่จะตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณจน

สุดบัญญัติแต่กำลัง แต่เมื่อทรงพระราชดำริให้เป็นความอันดีชุม
 แล้ว ก็ทรงพระราชดำริเห็นว่า สรรพสิ่งอันใดซึ่งจะรวมๆ
 ทั้งไว้ปล่อยไปตามความอะลุ่มอล่วย จนกรุงสยามเสียไปด้วยเหตุ
 ใด ๆ ก็ดี ถ้าสรรพสิ่งอันใดซึ่งจะเปลี่ยนแปลงเพื่อทะนุบำรุงกรุง
 สยามให้เจริญยั่งยืนไปก็ดี ถึงทรงปวงเหล่านั้นท่านเหล่านั้นหา
 ได้เป็นผู้รับผิดชอบด้วยไม่ คงตกอยู่ในใต้อาณัติของ ฯ พระบาท
 ทรงต้น ถาตั้งพระราชหฤทัยในราชกิจโดยทางอันกวัดขันแข็งแรง
 ไม่ละเว้นเห็นแก่หน้าผู้ใหญ่น้อยแล้ว การขัดขวางอนันจะมมา
 แต่ไหน ก็คงจะไม่มออกต่อไปได้เป็นอันแน่

ขัดด้วย ๒. ความขัดขวางในข้อนี้ ถ้าปลงพระราชหฤทัยถอมัน
 ข้าราชการ จัดการไปตามผิดตามชอบแล้ว ท่านเหล่านั้นก็คงต้องทำตาม
 จะคิดทรยศ พระบรมราชประสงค์ ให้ราชการดำเนินได้ทุกประการ แต่ควร
 เพราะการ จะต้องวิตกกอกอย่างหนึ่งว่า ท่านเหล่านั้นทรมารราชการอยู่ทุกวณ
 จัดแจงใหม่ ทได้เป็นเพราะความชอบความดีที่ควรรับราชการ ตลอดพระเดชพระ
 ตัดผลประโยชน์ คุณก็มี ได้เป็นเพราะตามเหล่าตามตระกูลก็มี ทมอำนาจแต่ผล
 แลอำนาจ. ประโยชน์ในราชการมากน้อยก็มีไม่เสมอกัน ท่านเหล่านั้นน้ำใจ
 ก็คงจะไม่เสมอกันหมดด้วย ฝ่ายพวกทได้เป็นด้วยความดีนั้น คง
 จะเกรงกลัวพระราชอาญา ถึงโดยราชการที่จะเปลี่ยนแปลงแล้วจัด
 ไปจะเป็นการตัดผลประโยชน์อำนาจอของตัวด้วยอย่างหนึ่งอย่าง
 ใดก็ดี ก็จะไม่อาจป้องกันแลหน่วงเหนี่ยวขัดขวางให้เสียราชการ
 ไปได้ คงจะตั้งใจทำราชการตลอดพระเดชพระคุณจนสุดกำลังแต่
 บัญญัติทุกอย่างเพื่อจะได้อดหนุนความดีของตัวที่จะทำราชการต่อ
 ไปในภายหน้าทุกคอกอย่างหนึ่งเพราะมีความจงรักภักดีแลด้วย
 TUDC 21/02/2564
 ซอกตัญญู เชอถอพระบารมปกเกล้า ฯ อยู่เป็นประมาณ พอ

เขาเป็นทวงใจได้ แต่ฝ่ายพวกที่โตเป็นเพราะมีตระกูลดีบอดหนุน
 มาช่วยประกอบกับความดีที่ควรได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 จนมีอำนาจใหญ่ รวบรวมราชการแลผลประโยชน์ไว้ในใต้
 อำนาจมากนขาพระพุทธเจ้าทรงปวงมีผู้วางใจเลย เพราะจะถือตัว
 ว่าโดยค้บรรดาค้กตด้วยมีตระกูลดีบอดหนุนมาฤๅได้ด้วยอำนาจบู๊แต่
 บิดาอดหนุนมา จะหาผู้จงรักภักดีต่อใฝ่ละของชุดีพระบาทเหมือน
 ผู้ซึ่งได้รับราชการมีความดีด้วยผลแห่งราชการไม่ ถ้าเห็นกระแด้
 พระราชดำริฤๅทรงจัดพระนครไปตามกาลที่ถูกทศวรรษ แต่ว่าการนั้น
 เป็นความดีผลประโยชน์ดีอำนาจที่เคยได้เคยมีอยู่แล้วโดยทางที่
 มีชอบธรรมก็จะเป็นความดีที่ควรน่ายกย่องใจมากเป็นที่สุดแล
 การที่ต้ออำนาจแลผลประโยชน์นั้น อาจเป็นเครื่องชักนำทำให้หัวใจ
 แดก ฤๅวิตกเห็นไปว่าจะไม่ทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ เลียงตาม
 เหล่าตระกูลแล้วจะสั่งนวดนำบรรดาค้กตหมดตระกูลไป ก็จะได้
 ความดีชอกตัญญูด้วย จะไปทำเหตุเป็นทางประทุษร้าย คิดสั่ง
 เด็ดมอดหนุนยกผู้หนึ่งผู้ใดขึ้นเอาเป็นโล่ห้เป็นดัง ทำเหตุจลาจลชน
 กิต ฤๅโดยที่สุดอย่างตาจะไม่คิดถึงการประทุษร้าย แต่จะอธิบาย
 ให้มีเหตุขึ้นพอให้เป็นต้นเหตุ ซึ่งจะยกชนชดชวางแห่งการที่ทรง
 พระราชดำริเปลี่ยนแปลงไปกิต ความเหล่านี้เป็นความสำคัญใหญ่
 อาจสามารถจะห้าม กระแด้พระราชดำริทั้งปวงให้หยุดได้จริง
 เพราะถ้าจะไม่ระงับเหตุการณ์ให้สงบลงในทันใด ก็จะเป็น
 ช่องให้ชาวต่างประเทศพลอยต่อมือเข้ารวบรัดเอากรุงสยาม ด้วย
 เหตุจลาจลอนั่นจะเป็นทางให้ชาวต่างประเทศเข้าเกี่ยวของมีทาง
 ที่จะเรียกเรอรบเข้าไปรักษาผลประโยชน์ของตัวเอง แลก็จะกลับเลย
 เป็นเหตุใหญ่โตไปได้ ถึงจะไม่ถึงกับเสียบ้านเสียเมืองได้ ก็คงจะ

๘๐ มีอำนาจมากชนในกรุงสยาม ทำให้เสียบ้านเมืองด้วยเหตุอื่น ๆ
ง่ายเขาดวย

ว่าด้วยการแก้
ข้อขัดขวางอันนี้
ด้วยกำลังทหาร.

ข้อขัดขวางอันนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงเห็นด้วยเกล้า ๆ
ว่าเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่าทางที่จะแก้ไขให้หมดสิ้นเป็นที่
เชื่อมั่นใจได้ก็มีแต่กำลังอย่างเดียว ถ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท
ไม่วางพระราชหฤทัยใน กำลังทหาร แลข้าทูลละอองธุลี พระบาท
ซึ่งทรงวางพระราชหฤทัยในราชการทรงปวง ซึ่งมอญว่าจะต่อสู้
แลดับการจลาจลอันนี้ได้แล้ว ทางแก้ไขซึ่งจะให้การเปลี่ยนแปลง
นั้นเป็นไปได้อีกมอญทางเดียว แต่ที่จะหากำลังอำนาจซึ่งจะให้เป็นที่
วางพระราชหฤทัยได้นั้นทวยงชน

เหตุใดการบำรุง
กำลังทหาร
ป้องกัน
จึงเป็นการจับ
ปลายมาหาต้น
ต้องเป็นการที่สุด
จึงควรเดินทางนี้.

ซึ่งจะหากำลังให้ต่อสู้ แลดับภัยอันตรายในกรุงที่จะเกิด
ขึ้นทางนี้ ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงต้องกลบดงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า
ต้องคิดจัดทหารบริวารการฝึกหัดโดยกวดขัน ให้เชื่อว่าใช้ได้
เป็นกำลังที่จะวางพระราชหฤทัยในการที่จะป้องกันภัยภายในได้จริง
ก่อน แลจริงเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณีต่อไปภายหลัง แต่การ
ที่จะจัดทหารในชนตณตงน ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงต้องกราบบังคม
ทูลพระกรุณาว่าเป็นการลำบาก แลมีข้อที่จะไม่ดำไว้ได้หลาย
อย่างหลายประการนัก แลดูเหมือนหนึ่งจะไปจับจัดการทำข้าง
ปลายก่อนต้น การนั้นจึงจำเป็นต้องเป็นการลำบากอย่างยิ่ง
เพราะเป็นการผิดประเพณีก่อนเกิดของการทรงปวงที่จะเจริญถาวร
ขึ้นได้ แต่การที่จะจัดทหารนั้นถ้าจะว่าโดยละเอียดแล้ว มิใช่จะ
เป็นการปราศจากความห้ามหวงโกรธเคืองหรือหวาดหวั่นของพวก
ท่าน ซึ่งเคยมีอำนาจบังคับผู้คน ในกรมทวยมอญนุกหาไม่ แต่
ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าการหนักเป็นการทรงพระ-

ควรจัดทหาร
ในชั้นต้น
อย่างใดแล
จะสำเร็จได้
ด้วยอย่างไร.

ราชดำริมาแต่ก่อนแล้ว คงจะไม่เป็นเหตุให้เป็นที่สะทกสะท้าน
หวาดเสียวแก่ท่านผู้ใดมากไป แต่การซึ่งจะจัดกองทัพจะ
รวบรวมทหารเข้าใหม่กำลังชุนมาก แต่อย่าให้เป็นเหตุเดือดร้อนแล
หวาดหวั่นของเจ้าหมื่นนายกรมแต่ของอาศัยผู้หัวหน้าที่จะบังคับการ
เป็นสำคัญอย่างหนึ่ง ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณา
อุดหนุนด้วยอย่างหนึ่ง การอนนิจจะสำเร็จเร็วได้ เพราะว่าการ
อะไรทั้งปวงไม่ว่าสิ่งอันใด ต้องเป็นได้ตลอดได้โดยอาศัยใต้ฝ่าละออง
ธุลีพระบาทจะตั้งพระราชหฤทัยที่จะทรงพระประพฤติกการ ให้ได้
โดยจริงอย่างออกอุษฏ์เท่านั้น ถ้าไม่ตั้งพระราชหฤทัยให้เต็มออกไป
การนั้นอาจอ่อนคลายลงในปลายมือ เช่นธรรมเนียมของราชการ
ทั้งปวง ซึ่งข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณามาทางนี้ พระ
ราชอาญาไม่พบนเกล้าฯ ข้าพระพุทธเจ้ามพยานที่จะกราบบังคมทูล
พระกรุณาให้ทรงพระราชดำริเห็นได้ เหมือนการที่ทรงปฏิสังขรณ์
วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อเร็ว ๆ นี้เป็นต้น การนมใช้พระบาท
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ๆ จะไม่ทรงพระราชดำริ แลมีพระ
ราชประสงค์ให้การนั้นสำเร็จแล้วไปก็หาไม่ มีพระราชประสงค์
ทวักนทุก ๆ พระองค์ แต่หาได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยมุ่งหมายในการ
นั้นให้เป็นความอันออกอุษฏ์ การอนนิจหาสำเร็จลงได้ไม่ มาถึงใน
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงตั้งพระราชหฤทัยอันออกอุษฏ์จริง จน
ถึงทรงตั้งสัตยาธิษฐานที่จะปฏิสังขรณ์ให้สำเร็จลงได้แล้ว การนั้น
ก็ไม่ใช่สำเร็จได้โดยพลัน ส้มตั้งพระราชประสงค์แต่เห็นได้ขณะ
แมถงการที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชกำหนดกฎหมาย แลพระราช
ประเพณีตามสมัยตามกาล ที่จำเป็นควรต้องเปลี่ยนแปลงนกด ถ้า
ทรงพระราชดำริมุ่งหมายการอย่างเช่นปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตน-

ค้าสดารามณะนแดว ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงไม่เห็นเลยว่าการจะไม่
 ดำไว้ดังพระราชประสงค์นั้นไม่มีเป็นแน่ คงจะดำไว้โดยพลัน
 โดยเร็วใดเหมือนกัน แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณี
 เป็นการใหญ่การสำคัญอย่างยิ่ง เป็นความจำเป็นต้องควรหวาด
 หวั่นในภัยอันตรายให้มาก แดงถ้าใตฝ่าละอองธุลีพระบาทยังเป็น
 ทวงพระราชหฤทัยมิได้ ในกำลังของความบ่อกันซึ่งยังไม่
 ดิ่งโตเป็นแน่ การนจจะเป็นไปได้โดยเร็วพลันยังไม่ได้ ก็ควรตไว้
 จนกว่าการที่จะจัดทหารขนให้โตจริงน เป็นทมนในพระราช-
 หฤทัยในกำลังที่จะบ่อกันภัยอันตรายในพระนคร แดงการที่จะ
 จัดทหารขนไม่ได้เป็นการที่จะทำใหม่ภัยอันตรายดิ่งโตเลย ควร
 จะต้องทรงพระราชดำริให้เป็นการนอกฤดูฎ ดังเช่นข้าพระ-
 พุทธเจ้าทรงปวงกราบบังคมทูลมาแต่ตนแดว การอนนกกคงจะดำไว้
 ได้ดังพระบรมราชประสงค์ ไม่มดิ่งทชิตขวางเป็นอันแน่

ทางที่จะจัดแจง
 บำรุงทหาร
 ควรเดินแลจัด
 ทางใด.

ในชั้นตนเพื่อให้เป็นทวงพระราชหฤทัย ได้จัดการเปลี่ยนแปลง
 แดงพระราชประเพณีในภายหลังน ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงเห็น
 ด้วยเกล้า ๆ ว่า ควรตบิตความที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชประเพณี
 ให้เจียบไว้ก่อน อย่าให้ผู้ใดทราบความเพราะจะเป็นช่องแห่งความ
 ชัดขวาง คนทไม่เห็นชอบจะทำให้การดำบากมากไป แต่การซึ่ง
 รวบรวมคนโยกย้ายเอาคนมาแต่กรมต่าง ๆ ยกชาติมาเป็นกรม
 หนึ่งดังเช่นจัดกันมาแต่ก่อนน เป็นทให้เจ้าหมื่นนายหมวดคิดบิตบั้ง
 เพราะจะรักษาสถประโยชน์ตนฤาอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังทต
 ชัดขวางอยู่ทุกวันน ก็จะไม่ไดคนมาโดยทันเวลา จึงเห็นด้วย
 เกล็ด ๆ ว่ากรมต่าง ๆ ที่เป็นทหารมาแต่โบราณ เป็นต้นว่ากรม
 อาสาทรงปวงน อนทจริงแต่เดิมกเป็นทหารทงต้น ถ้าจะทรงจัด

โดยจริงรวบรวมเอาไพร่หลวงกรมอาลาต่าง ๆ หมดทุกกรมตาม
 หมู่ทหารเอามาฝึกหัดยกขึ้นเป็นทหารให้โตจริงตามธรรมดาทหาร
 ซึ่งจำเป็นต้องให้รู้เพลงอาวุธ แลวิธีรบพุ่งด้วยแล้ว ก็จะเป็นการ
 จัดพระราชประเพณีเดิมใหม่คงแข็งแรงขึ้น ทังจะได้เป็นที่ไว้วาง
 พระราชหฤทัยโตจริง ช่วยป้องกันอันตรายทั้งปวงด้วย แต่การ
 ทละเลยทงไว้ เอาคนมาจ่ายเดือนทำการเช่นประเพณีเดิม เวลา
 ซึ่งไม่มีทัพศึก การศึกทุกทวนนภมตกว่าแต่ก่อนมาก เวลามีเหตุ
 การณ์จะอาศัยก็ไม่ได้จริง เรียกคนก็ไม่ได้ กลับทำให้เป็นการ
 เสียพระราชกำหนดเดิมไปทงสิ้น จึงเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรเอาคน
 พวกนี้มาฝึกหัดจัดการให้โตจริงตามสมัยกาล อันเขารบพุ่งที่
 เปลี่ยนวิธีผลกว่าธรรมเนียมเดิมจึงจะสมควร

แต่การทัพหัดนั้น จะแยกย้ายไปหลายหมู่หลายเหล่าไม่ได้
 การจะไม่เรียบแต่สำเร็จโตจริง ต้องรับพระราชทานให้รวมกัน
 เป็นหมู่เดียว มุมุทวางพระราชหฤทัยผู้หนึ่งให้เป็นผู้บังคับการ
 ทุก ๆ กรมทงไป แลจะต้องใช้คนยุโรปเป็นช่วยอดหนุนให้มาก
 ด้วย ต้องหาเอาคนดี ๆ แลต้องยอมให้มียศบรรดาศักดิ์ ตั้งแต่
 สิบดุตเตอแนตขึ้นไป ถึงโคโลแนดด้วย แยกย้ายเจ้อจางไปช่วย
 รักษากฎหมายแลธรรมเนียม การจึงจะเป็นจริงตลอดไปได้ อนึ่ง
 หมู่ทหารนั้นก็ให้คงอยู่ตามหมู่เดิม ให้เจ้าหมู่นายหมวดเดิมควบคุม
 กันต่อ ๆ กันไป จนตลอดถึงเจ้ากรมปลัดกรม ๆ ให้มีตำแหน่ง
 ยศเป็นทหารรับผิดชอบตามกรมของตนด้วย ชุนนางในตำแหน่ง
 กรมอาลาทงปวงนี้ ให้ได้เดือนยศเป็นชนมาจากทหารเอง อย่า
 ให้มีคนที่ไม่ใช่ทหารได้เป็นปะปนด้วยโดยเสียความอดสู้อะของ
 ทหาร ถ้าจัดการโตดงนแล้ว เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจะไม่เป็น

ความหวาดหวั่นให้เจ้าหมุนายหมวดคิดหวงกับผู้นั้นไว้ การนั้นก็จะสำเร็จได้จริงโดยง่าย เพราะไม่ได้ทำช่องให้เจ้าหมุนายหมวดแบ่งช้อนกับผู้นั้นไว้เป็นกำลังแก้ตัวต่อไปได้อีก

แต่การที่จะจัดทหารอย่างนี้ มีข้อความที่จะต้องคิดแต่ตั้งชนหลายอย่างเพื่อจะให้การนั้นสำเร็จได้ตลอดไป จะกราบบังคมทูลพระกรุณามาในนี้โดยละเอียดก็เป็นความยดยายนัก ประการหนึ่งก็มิใช่เป็นการที่จะเกยของแก้ไขในความชอนดวย จึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ยังหากควรที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณาติดต่อไปในนี้ไม่เมื่อข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระกระแสพระราชดำริประการใด ควรกราบบังคมทูลพระกรุณาต่อไปในภายหลังออกแล้ว จึงจะได้เรียบเรียงทูลเกล้า ๆ ถวายต่อไป

ขัดขวางด้วยพวกที่เสียผลประโยชน์ เพราะการเปลี่ยนแปลงจะทำอำนาจต่างประเทศมาเกี่ยวข้อง.

๓. ความวิตกข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวง นอกจากข้อ ๒ ที่กราบบังคมทูลพระกรุณามาแล้ว ยังมีข้อความควรจะต้องวิตกกังวลอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความเจือเนืองติดต่อมาแต่เหตุในข้อ ๒ ในความที่ขัดขวางอันเดียวกัน คือพวกที่มความเดียดอกเสียใจ ในการที่จะขาดประโยชน์ไป ถ้าจะไม่ทำเหตุใหญ่โตถึงจุดจุด ซึ่งเป็นเหตุใหญ่เหลือเกินที่จะคิดจะทำได้นั้นแล้ว จะไปทำเหตุออกอย่างหนึ่งที่จะเข้าหาอำนาจชาวต่างประเทศให้ช่วยปกครองป้องกันญาบางที่จะเอาบ้านเมืองไปมอบหมายกำนัลอย่างหนึ่งอย่างใด ให้เป็นเหตุชน ความชอนนากลวจะมจะเป็นได้ง่ายกว่าข้อ ๒ มาก ตามเหตุที่เคยได้เป็นมาแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเป็นช่องเป็นหนทางที่จะให้มนุษย์ประพฤติตามอยู่ เพื่อจะป้องกันอันตรายแด่ผลประโยชน์ของตัวญาเพื่อจะห้ามกระแสพระราชดำริมิให้สะดวกตลอดไป

ความเห็นในทาง
แก้ไข
ข้อขัดข้องนี้.

ความชอบชาพระพุทธรูปเจาทงปวงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้า
พิเคราะห์ให้ละเอียดแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าไม่สู้เป็นความสำคัญนัก
เพราะว่าการที่จะเปลี่ยนแปลงพระราชกำหนดกฎหมาย แด
พระราชประเพณีจัดการพระนครใหม่นั้น ในต้นจำเดิมแรกที่จะ
จับการ ฝ่ายเราจำเป็นแล้วจะต้องแจ้งความให้เคาเวอนเมนต์
ต่างประเทศทราบเพื่อเขาจะได้เห็นแก่ความยุติธรรม ซึ่งเราจะ
บำรุงมนุษย์ทุกคนให้ได้รับความสุขอย่างเช่นเขาบำรุงตามทางที่เห็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นทางซึ่งเราจะเอาเป็นประกันบ้านเมือง
ป้องกันมิให้เขายกเหตุว่าเราไม่ได้ทะนุบำรุงบ้านเมือง แต่ป้องกัน
เหตุภัยอันตรายในข้างหน้า ระหว่างเมื่อเราจะจัดด้วย แม่นว่าฝ่าย
เราได้ลงมือจัดการแล้ว จะมีชาติภคชะของชาติพระบาทผู้ใหญ่น้อย
กต หนึ่งลงไปอาศัยคนต่างประเทศดงนนั้นแล้ว เราก็คงปลอดภัยทั้งโดย
เลยช่วยถอดตั้งให้ในทันทีทีเดียว ไม่เห็นว่าจะทำให้เป็นเหตุการณ์
ใหญ่โตไปได้ เพราะผู้นั้นมีความผิดในการขัดขวางความชอบธรรม
ซึ่งได้ทราบทั่วกันแล้ว จะไม่มีใครเชื่อถ้อถูออกหนุนได้เลย โดย
ที่สุดจะว่าเวลานั้นชาวต่างประเทศต่าง ๆ มีฝรั่งเศสอังกฤษเป็นต้น
กำลังคอยมุ่งหมายจะพาดหาเหตุหาช่อง ซึ่งจะเข้าเบียดเบียนเรา
ถ้าพบปะช่องเหมาะซึ่งมีพวกฝ่ายเราไปทำทางให้แล้ว ก็จะบรรด
ด้วยเอาเข้ามามีความขัดขวางต่าง ๆ ทำให้เป็นความลำบากชน
ความชอบเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า จะหาอาจเกยวของขัดขวางได้ไม่
เพราะฝ่ายเราจะจัดการบ้านเมืองโดยจริงโดยตรงตามความชอบ
ธรรม เป็นทางอันเดียวกันกับที่ชาวยุโรปเดินอยู่แล้ว ประการหนึ่ง
ทั้งฝ่ายเราก็ได้บอกให้ทราบแต่ก่อนแล้ว จึงเป็นทางป้องกัน
อันตรายในเหตุความชอบได้ ไม่ต้องย่นททรวงพระปรวิตรกว่าจะ
เป็นเหตุให้ถึงแก่อนตรายถึงใด

ขัดขวางด้วย
ราษฎรแล
ข้าราชการ
จะเห็นการ
เปลี่ยนแปลง
เป็นกลางเป็นเหตุ
ที่จะเสีย
บ้านเมือง.

๕. การเลิกถอนพระราชประเพณีเดิม จะตั้งพระราช-
ประเพณีใหม่ เป็นความเปลี่ยนแปลง จะเป็นเหตุให้ข้าทูล
ละอองธุลีพระบาทแลราษฎรท้อเคล็ดถอเงอ ฤๅเชอถอพระ-
ราชประเพณีเดิมเป็นหลักฐานมั่นคงอยู่ จะพากันเห็นไปว่าทรงละ
พระราชประเพณีเดิมเสีย จะเป็นเหตุอันตรายหรือดางร้ายต่าง ๆ
แก่บ้านเมือง ตามความที่เชอถอกันโดยมั้น มีชุกชุมทั่วไป ฤๅจะ
พากันหวาดหวอนตบตบให้ความมั่นใจใหญ่โตมากจนเกินไป ความ
ชอบก็ควรน่าเป็นทราคาญพระราชหฤทัยอยู่ เพราะการเล้าลอมัก
จะเป็นทางทำให้มเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดก็อาจเป็นไปได้บ้าง

เหตุใดจึงเห็น
ความขัดแย้ง
ไม่ควรกลัว.

แต่เมื่อพิจารณาให้ไปแล้ว ก็เห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าซึ่งจะวิตกใน
เหตุเปล่า ๆ ไม่เข้าทางอันช่วยอุดหนุนบ้องกันพระนครไม่ได้
มาถอเขาเป็นเหตุขัดขวางการบ้องกันพระนครก็ไม่ได้สมควรเลย
ความชอบพระราชอาณาไม่พินเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงขอ
พระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาอย่าให้ทรงพระวิตก เพราะ
การที่จะทรงพระราชดำริเห็นเอาเป็นพยานได้มอยู่หลายอย่างเหมือน
การที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ
ให้รอลถอนพระราชประเพณีเดิมบ้าง เพิ่มพระราชกำหนด
กฎหมายที่แปลกประหลาดไม่เคยมีมาแต่ก่อนบ้าง ก็มาเป็น
ตัวอย่างมากอยู่แล้ว การนงกัด้สามารถจะเป็นไปได้ทุกอย่าง แต่
ความตเตยนทศตหวาดหวอนไปต่าง ๆ ก็คงมีอยู่ตามธรรมดาของ
มนุษย์ ซึ่งเห็นผิดถอผิดกัน ฤๅจำพวกที่คอยหาชองจับผิดจบราย
อยู่เล้มอกติ ถ้าการที่เปลี่ยนแปลงนั้นทำไปไม่ตลอด ก็จะเป็น
ทศรหาคเตยนมากจนเป็นธรรมดา เหมือนการเปลี่ยนแปลงบาง
อย่างซึ่งได้ทรงพระราชดำริทไม่เป็นการอุกฤษฏ์แน่นอนได้มอยู่ทุก

อนัน แลคนจำพวกที่จะคอยตเตยนต่าง ๆ อ่างเอาเป็นเหตุผลวาง
 ร้ายต่าง ๆ นั้น ถึงมาตรว่าไต้ฝ่าละของขลุ้พระบาท จะไม่ได้ทรง
 จัดการเปลี่ยนแปลงอันใด ก็ยงคิดหาช่องเป็นเหตุผลบ่นว่าต่าง ๆ
 อยู่เสมอไม่มทสุด ขนชอว่าคนจำพวกนี้จะเอาเป็นประมาณไม่ได้
 โดยที่สุดไม่ได้ทรงทำอะไโรเลย ฝนแดงกมรทท กถาจะนง ๆ อยู่
 ดงน โดยจะมีเหตุถึงเดี่ยบ้านเมืองดง ก็ไซว่าจะพ้นความนินทากหา
 มิได้ จะยังมีมากกว่าที่จะทรงเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมอก เพราะ
 ฉะนนถาทรงทำไต้ตลอด ความตเตยนั้นก็จะดงบหายไปไม่เป็น
 การแปลกประหลาด ดงนไต้ที่สุดก็จะต้องกลับเป็นการดรรเสวีญ
 เป็นความแลเห็นไต้อยู่ดงน

อนงความตเตยแลดงดงยหวนหวาดไปก่อนกาดดงน ข้า
 พระพทชเจาเห็นดวยเกล้า ๆ วายอมมอยทกบ้านทกเมือง แต่การ
 จะแกไขไต้ดอย่างเดียว แต่ดงนงดงดงไต้ทจตทานน ต้องทำให้
 ตลอดเป็นผลประโยชน์ไต้จริงอย่าให้ค้างอยู่ไต้ ดงเช่นทแลดมาแต่
 ก่อนน จึงสำมารจะเป็นการบองกันไต้ เพราะฉะนนชษาพระ
 พทชเจาทงปวงจงเห็นดวยเกล้า ๆ ว่า ข้าทูลละของขลุ้พระบาทแล
 ราชฏร มความเชอถอในพระราชกฤษดาภินหาร แลพระบารมี
 ของไต้ฝ่าละของขลุ้พระบาทเป็นดงนเกล้า ๆ แลถาดงไต้ซึ่งทำไป
 ไม่เบ็ดชอให้เบ็นทตเตยนไต้ เพราะทำไปให้สำเรจไต้จริงแล
 ดงจะออนนอมตามกระแสพระราชดำริทกอย่างทกประการ แล
 ถากการทจจะตงตงจตขนน กวดชนให้เบ็นไปไต้แนจรงทก ๆ อย่าง
 แลว การตอไปภายหน้าก็จะเบ็นจริงไปไต้โดยง่าย ทงผูกเคยชตชน
 แลตเตยนอยก็จะไม่สำมารชตชนแลตเตยนตอไป เพราะฉะ
 ทการทจจะตงตงจตขนน จึงเป็นการสำคญนงก ต้องให้ไต้แนจรง
 ทุกดงนทกประการจึงจะจัดการตอไปสำเรจไต้

ขัดด้วยจะไม่มี
ผู้ทำราชการได้
ตั้งประเพณีที่
จะเปลี่ยนใหม่.

เหตุใดจึงเห็นว่า
ความข้อนั้น
ไม่ควรทรง
พระปริวิตก.

เหตุใด
ข้าราชการ
จึงทำการ

๕. โดยจะทรงพระราชดำริตั้งพระราชหฤทัยที่จะเปลี่ยน
แปลงพระราชกำหนดกฎหมาย แลพระราชประเพณีตลอดแล้ว
ยังทรงพระราชดำริไปติดต่อยุ่ด้วยตัวผู้ซึ่งจะรับราชการ ตลอดพระ
เดชพระคุณตามแบบธรรมเนียมใหม่จะหาตัวไม่ได้ ด้วยทุกอัน
เพียงแต่จะให้การเป็นไปตามพระราชประสงค์ ถ้าพระราชประเพณี
บ้านเมืองก็ยังไม่ว่างเป็นไปได้จริง ชื่อนักเป็นทางที่จะทรง
ปริวิตกไปติดต่อยุ่อีกทางหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าทรงจงใจคิดเห็น
ด้วยเกล้า ๆ ว่า การทรงบวงซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ
ให้จัดทำขึ้นใหม่เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีมาแต่โบราณก็มาก ข้าราชการที่
จะรับตลอดพระเดชพระคุณก็มาก แลทำได้ทำไปในคราวแรก
โดยพระราชประสงค์สำเร็จได้ทุกประการ ข้าพระพุทธเจ้าทรง
สามารถที่จะกราบบังคมทูลพระกรุณายกสิ่งที่เป็น พยาน ชนบท
เกล้า ๆ ถวายได้ เหมือนการเคาน์ซิลที่ทรงพระราชดำริจัดตั้งขึ้น
ใช้การมาคราวหนึ่ง ถ้าจะคิดให้ละเอียดแล้ว พระราชกำหนด
กฎหมายแลพระราชประเพณีที่เปลี่ยนแปลงมาในทุกอันนี้ สำเร็จ
ได้ในคราวครั้งเคาน์ซิลนั้นแทบจะทุกสิ่งทุกอย่างโดยมาก เพราะ
ฉะนั้นจึงเป็นที่ให้ข้าพระพุทธเจ้าทรงบวงทราบบเกล้า ๆ ชัดว่า ข้า
ทูล
ละของชุดพระบาทที่จะตลอดพระเดชพระคุณ ตามทางวิเศษแปลก
ประหลาดก็ยังมีอยู่เสมอ แลจะหาได้ต่อไปอีกในภายหน้าเป็นอัน
แน่ แต่ภายหลังเมื่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระมหากรุณา
แก่ข้าราชการละเลยไป หาได้ทรงกวัดขັນให้เป็นตัวอย่างเช่นแล้ว
ราชการในหน้าที่ต่าง ๆ ก็คลายลงทุกที จนจะทรงพระราชดำริเห็น
ไปว่า ข้าราชการหากำลังแลบุญญาที่จะตลอดพระเดชพระคุณต่อ
ไปไม่ได้ เมื่อการที่ทำไปนั้นลดถอยลง ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

แข็งแกร่งได้จริง
ในชั้นต้น
ไปปลายมือ
จึงเสีย
ร่วงโรยไป.

พระราชอัชฌาศัยแก่กล้าที่จะให้การนั่งตงอยู่โดดชน จึงมีพระราช
อุตสาหะทรงพระราชวินิจฉัยในกิจการราชการ เพราะมีพระราช
ประสงค์ที่จะทำนุบำรุงกรุงสยามให้เจริญเป็นสุข แต่ข้าราชการ
ทั้งปวงก็มีความสงสัยไปต่าง ๆ เห็นไปว่า มีพระราชประสงค์ที่จะ
ตัดอำนาจ แลเลิกถอนการซึ่งผู้นั้นได้รับฉลองพระเดชพระคุณมา
พระราชทานแก่ข้าราชการผู้นั้น แต่เมื่อได้ไปคิดถึงความผิดของตน
ก็เห็นแต่ว่าไม่แปลกประหลาดอันใด ข้าราชการทั้งปวงได้ทำตงน
หาต้องรับพระราชอาญาอันสมควรด้วยโทษไม่ จึงเกิดความสงสัย
ในพระราชดำรินั้นแล แต่มีความวิษยาแก่กล้าชนในระหว่าง
ซึ่งกันแก่กัน การทูลเกล้าฯ ยังได้รับฉลองพระเดชพระคุณอยู่
ก็เป็นทรวง รอยลงอีก ได้ผ้าละของชุดพระบาทได้ทรงพระมหา
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทูลฉลองชุดพระบาท ทูลวงพระราชอาญาในทาง
ระหลวมตงนแลดู ราชกิจทั้งปวงจึงผันแปรไปต่าง ๆ การที่เป็นมา
ตงนหาพระพุทธเจ้าไม่ต้องกราบบังคมทูลพระกรุณาพรรณนาให้
ละเอียดความ ด้วยได้ทรงทราบได้ผ้าละของชุดพระบาทอยู่ทุก
ประการแล้ว ข้าราชการความเชื่อเป็นดินเกล้า ๆ ว่า ขา
ทูลฉลองชุดพระบาทแลราชฎีทวงพระราชอาญาเขตมีต้นตาม
อ่อนน้อม คอยที่จะประพฤตามพระราชประสงค์ โดยพระราช
กำหนดกฎหมายอยู่เดิมอ แต่ถ้าผู้ใดซึ่งทรงพระมหากรุณา
ชุบเกล้าฯ เป็นหัวหน้าจัดการตามกรมต่าง ๆ ไม่ต่างทำลายพระราช
กำหนดให้เคลอนคลาดเสียยุติธรรมให้เป็นตัวอย่างได้แล้ว การ
ทั้งปวงที่จะกลับกลายเป็นด้วยข้าราชการผู้น้อย ฤๅราชฎีก็ไม่มีเลย

เหตุฉะนั้นเมื่อผู้ทรงบราชการฉลองพระเดชพระคุณนั้น แต่
TUDC ๘๐ 21/02/2564
เมื่อแรกกทาการ โดยแข็งแกร่งได้ตามพระราชประสงค์ ครั้นนานไป

เหตุใดจึงเห็นว่า
ข้อขัดขวางนี้
จะให้มีก็ได้
ไม่ให้มีก็ได้

ก็คล้ายถอยลงทะเลเดกเดกน้อยหาเต็มอไม่ เพราะมิได้กวดขันตาม
อย่างธรรมเนียมให้คงอยู่ ด้วยความที่ทรงพระมหากรุณาข้าทูล
ละของชุดพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่าทจะเป็น
ข้อขัดขวาง ด้วยหาข้าราชการที่จะนดองพระเดชพระคุณไม่ได้นน
หาเป็นไม่ ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ว่า ถ้าได้ตั้งพระราช
หฤทัยที่จะทรงพระราชวินิจฉัยราชการทั้งปวงเป็น อย่าง อุกฤษฏ์
ให้เป็นที่เห็นได้ทั่วไปในข้าราชการว่าจะไม่ทรงพระกรุณาแก่ผู้
ทมวงศ์ตระกูล ฤหาตระกูลมิได้ ผิดชอบประการใดต้องได้รับ
เต็มอกกัน แลด้รพลั้งทั้งปวงต้องให้เป็นการดำเรัจจริงแท้ทั้งต้น
ผู้ทรบราชการก็จะต้องคิดรักษาหน้าทหาความดีในทางที่กวดขัน
ให้ได้จริงนน ให้เป็นการสมดังพระราชประสงค์ได้ทุก ๆ ประการ
ขอความขัดของซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงพิเคราะห์เห็น ในชั้นต้นก็
มีเพียงหาขอทาน ฤทข้าพระพุทธเจ้าจะยังหาได้คิดเห็นยังจะมี
อีกต่อไปก็ดี ถ้าจะใคร่ควรนุไปโดยละเอียดแล้ว ความที่สำหรับ
จะแก้ไขได้ก็รวมอยู่ในใจความอันเดียว ซึ่งจะทรงพระราชดำริ
ราชการสิ่งใด ต้องให้เป็นการยังยืนอันอกฤษฏ์สิ่งเดียวเท่านั้น
เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงจึงขอรับพระราชทานพระบรม
ราชนุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณา โดยความอ่อนน้อมแทบ
ฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอให้ใ้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตั้งพระราช
หฤทัย ทรงทำนุบำรุงความดีความเจริญของกรุงสยามโดยอย่าง
อกฤษฏ์ อย่าให้เว้นว่างแต่สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ การผิดชอบของ
กรุงสยามนั้น ใ้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงรับผิดชอบในการนั้น
การขอสิ่งใดที่จะทรงจัดแจงเปลี่ยนแปลงนั้น อาจดำเรัจได้โดย
พระราชกฤษฎีกาหรืไม่เป็นทขัดขวางสิ่งหนึ่งสิ่งใดเลย

ความมุ่งหมาย
อันประเสริฐ
ซึ่งมีในพระบรม
ราชสันดาน.

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงมีความเช็ดอกอันแน่ว่า ไตฝ่า-
 ละครองชุตีพระบาทมพระราชหฤทัยทรงพระอดุด้หะ ดิงทไคมีมา
 เป็นพยานอยู่แต่ก่อนแล้ว ทจะทรงพระราชวินิจฉัยในราชกิจ
 ทำนบำรุงพระราชอาณาเขต แลไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ใหม่
 ความสุขความเจริญต่อไป แลทงโดยความกตัญญูด้ความภักดีของ
 ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงเฉพะไตฝ่าละครองชุตีพระบาท จึงนำให้
 ข้าพระพุทธเจ้ามความประสงค์อันแรงกล้าทจะ ไคเห็นรัชกาลของ
 ไตฝ่าละครองชุตีพระบาท รุ่งเรืองยงชนไปด้ความดีความเจริญ
 เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าทงปวงจึงด้มารทขอรับพระราชทาน
 พระบรมราชานุญาตกราบบังคมทลพระกรุณา ไตฝ่าละครองชุตี
 พระบาทควท ทรงพระราชดำริทงรัชกาลปัตยุบันนชงตั้งอยู่ในด้มย
 การอันประเสริฐคือ “คิวิไลเชชน” นไม่ควรจะให้มความดี
 ความเจริญเพียงด้มรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแต่
 โบราณมา ด้วยราชกิจแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินน
 ไซ้แต่จะทรงทำนบำรุงรักษาพระราชอาณาเขต ให้พ้นจากภัย
 อันตรายตลอดไปนชวรรัชกาลหนงนหมไค ต้องให้ความดีความ
 เจริญทไตฝ่าละครองชุตีพระบาท ไคทรงพระราชอดุด้หะประพฤติ
 มาในรัชกาลปัตยุบันน เป็นการบ่งกัรักษานันแนอนของกรุง
 ด้ยาม แลเป็นรากของความทจะเจริญต่อไป แลเมือรัชกาลน
 ไตฝ่าละครองชุตีพระบาทด้สิ้นไปแล้ว ให้ผู้ทจะมารักษาพระราช
 ประเพณีสืบไป แลทงข้าราชการราษฎรนนกตบระลึกไคถง
 รัชกาลของไตฝ่าละครองชุตีพระบาทด้ความเคารพนับถอ ว่า
 เอกราชของกรุงด้ยามแลกำเนิดของความด้ชความด้บายทตั้งอยู่
 เจริญรุ่งเรืองมาจนอนน เพราะไตฝ่าละครองชุตีพระบาทพระองค์

เดียวได้ทรงทำนุบำรุงในทางอันประเสริฐมา แลจะได้เป็นแบบ
อย่างของรัชกาลข้างหน้าสืบไป

ความประสงค์
ของผู้ซึ่งมีชื่อใน
ท้ายหนังสือนี้.

ด้วยความประสงค์อัน ข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงจึงดำารก
กราบบังคมทูลพระกรุณา บังอาจขแจ้งยดยาวโดยพิสดาร แลใช้
ถ้อยคำอันเรวกแรงดงน เพราะเป็นความประสงค์ของข้าพระพุทธ
เจ้าทรงปวงที่จะกราบบังคมทูลแจ้งความ กตัญญูรักใคร่ใน ใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท แลบ้านเมืองซึ่งได้เป็นของไทยมาหลายร้อยปี
โดยเต็มตามท้ใจคิดทุกอย่าง ไม่ได้คิดยงถ้อยคำ ถาผิดพลงเหลือ
เกินเรวกแรงไปประการใดแล้ว พระราชอาณาไม่พ้นเกล้าฯ แล
ทข้าพระพุทธเจ้าทรงปวงดำารกกราบบังคมทูลพระกรุณาทงน หา
ได้มีความประสงค์แห่งดาภยศฐานานุศักดิ์ของโอกาสด้วยความ
ประสงค์จะหาประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ ข้าพระพุทธเจ้า
ทรงปวงมีความประสงค์ที่จะได้นดองพระเดชพระคุณซึ่งได้ทรงพระ
มหากรุณาชุบเกล้าฯ มา แลทำความดีให้แก่บ้านเมือง ซึ่งเป็นที่
รักของข้าพระพุทธเจ้าทงหลายเพื่อให้เป็นเอกราชต่อไป ด้วยร่าง
กายแลชีวิต หาได้คิดถึงความดีความเจริญแต่ในล่้วนตัวต่อไป
ข้างหน้าไม่ แลถาคาซึ่งข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณา
นจะต้องพระราชอชยาคัยกตไม่ตองกต ข้าพระพุทธเจ้าขอพระ
บารมีปกเกล้าฯ รับพระราชทานพระราชหัตถเลขา จะได้เป็นที่
เย็นใจแก่ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงผู้มีความดีความภกตโดยล่จรต ถา
คาคาซึ่งข้าพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูลพระกรุณาน ตองด้วยพระ
ราชดำารแลดู ข้าพระพุทธเจ้าทงปวงจะขอรับพระราชทานพระบรม
ราชนุญาตกราบบังคมทูลพระกรุณา ในความแก้ไขจัดการ
บ้านเมืองอย่างยุโรปให้ละเอียดชนอกในคราวหน้า เพื่อได้ทรง
พระราชดำารในการน แลจัดร่างขนตามพระราชประสงค์ต่อไป

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายกราบบังคมทูลพระกรุณามาทูล
จะผิดชอบประการใดพระราชอาณาไม่พินเกล้า ฯ ขอพระบารมี
ปกเกล้า ฯ เป็นทพง ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ขอเดชะ

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณา มาแต่ ณ วัน
พฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๒ ปีวอกกศกัศ คักราช ๑๒๕๖
ตรงวันที่ ๘ เดือนมกราคม คริสต์ศักราช ๑๘๗๕.

พระยาสุรเสนา (๑) โสภนพิทักษ์ (๒)
สมเด็จพระสังฆราช (๓) วิจิตรบุรุษ (๔)
พระยาอภัยภูธร (๕) ท้าวเทพเทพ (๖)
หลวงวิเศษ (๗) หลวงวิเศษ (๘)
พระยาสุรเสนา (๙) พระยาสุรเสนา
วิเศษเทพ (๑๐)

- (๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรมหาราช
- (๒) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา
- (๓) สมเด็จ ฯ กรมพระธวัชวดีนาคศิษฎ์
- (๔) พระองค์เจ้าปฤษฎางค์
- (๕) นายนกแก้ว คชเสนี ยศครั้งหลังสุดเป็นพระยามหาโยธา
- (๖) หลวงเดชนายเวร (สุน ล่าตราภัย) ยศครั้งหลังสุดเป็นพระยาอภัยพิพิธ
- (๗) บุคัย เพ็ญกุล ยศครั้งหลังสุดเป็นจมนไวยวรรณาด
- (๘) ขุนปฏิภาณพิจิตร (หรุ่น) ถึงแก่กรรม ร.ศ. ๑๐๘

TUDC 21/02/2564

[เอกสาร รัชกาลที่ ๕ บ. ๒/๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร]

**จอมันไวยวรรณารถ^(๑) ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น
เรื่องจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน**

จ.ก. ๑๒๔๗

(๑) เจิม แต่ง - ชูโต ภายหลังเป็นเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

๑ ข้าพระพุทธเจ้า ผู้มชอในท้ายหนังสือนี้ ขอพระราชทานกราบบังคมทูล
พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท พระราชาญาไม่พินเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้า
มาคิดตรกตรองด้วยเกล้า ฯ เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุก ๆ
พระองค์จนถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงพระมหากรุณาชบเกล้า ฯ ปู่แต่บิดา
ข้าพระพุทธเจ้าตอลงมาจนถึงข้าพระพุทธเจ้า ได้ความดีชดแลเลยชวดเป็นกระดก
เลอดเนออยทุกวณน แลตอลมากดวยอานาจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุก ได้ทรง
พระมหากรุณาชบเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้า ฯ เป็นพระกรรมฐานอยุดงน
เล่มอ หาได้มีความไหวกลอนด้วยเหตุตั้งหนึ่งตั้งใดไม่ แลได้ตั้งใจอยู่ว่าตั้งใดที่จะเป็น
ประโยชน์ในใต้ฝ่าละอองธุลีบาท แลประโยชน์ของแผ่นดิน ทมพระเดชพระคุณ
ปกเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้ามานน ข้าพระพุทธเจ้าก็จะขอทำนดองพระเดชพระคุณ
ไปให้การสัมตามความเห็นความคิดไม่เลอกเวลา เลอกท จะนดองพระเดชพระคุณ
โดยการกตัญญูกตเวทิตตามความซ้อดดีสัตย์จจริตของข้าพระพุทธเจ้า ทสัดจะมผู้กล้าว
ว่าการแผ่นดินทุกวณนยงได้ความกตชดด้วยประเทศทใหญ่เขามาอยู่ไกลเคียง แต่เขา
ว่าจะตอลการคนมาดำให้ละเอียดเป็นแบง และจะหาบ้านเมือง ความกตชกจะหมด
ไป ข้าพระพุทธเจ้าได้ตั้งใจว่าข้าพระพุทธเจ้าจะเป็นผู้รับนดองพระเดชพระคุณด้วย
ความเต็มใจแลความยินดี หาได้มีอาลยกับชวดแลร่างกายไม่ ข้าพระพุทธเจ้าได้เป็น
ผู้รับมรดกความกตัญญูกตเวทิตของปู่แต่บิดาข้าพระพุทธเจ้าตอลมา ทข้าพระพุทธเจ้า
ได้กราบบังคมทูลพระกรูณามานดด้วยความสัตย์จจริตทุกตั้งทุกอย่างทข้าพระพุทธเจ้า
ได้ยกความสัตย์จจริตของข้าพระพุทธเจ้าทม อยู่ในสันดานมา
กราบบังคมทูลพระกรูณาให้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทนน เพื่อจะยกเหตุ
ทจะกราบบังคมทูลพระกรูณาด้วยความเห็นเกิดชน ให้เป็นทรอนรณชนมาในใจ
ไม่อาจสำมารทที่จะนั่งได้ โดยการกตัญญูกตเวทิตา ทข้าพระพุทธเจ้าจะกราบ
บังคมทูลพระกรูณาต่อไปนนี้ จะผิดพลงเหลือเกินประการใดไปนนี้ พระ

ที่ ไว้ ขออณไม่ออก.

ราชอาณาจักรไม่พัวเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเมื่อ ณ วัน ฯ ค่ำ ค. ๑๒๕๖
 ข้าพระพุทธเจ้าได้รับจดหมายของพระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ทรงปรับ
 ทักขมาถถึงการบ้านเมือง แลได้ส่งตำแหน่งล่อความเห็นตกลงพร้อมกันในพวก
 วิชาทางสองกรุง แลได้ส่งตำแหน่งล่อความเห็นตกลงพร้อมกันในพวก
 เมืองทมิฬอาณาจักร กตชคฺหมแห่งเมืองทมิฬอาณาจักรน้อย แลหนังสือความเห็นที่
 พระเจ้าน้องยาเธอทั้ง (๓) พระองค์ แลพระวงศ์เธอองค์หนึ่ง ลงพระนาม
 ช้างแจ้งด้วยการที่จะเด็ดจ พระราชดำเนินในเมืองยุโรปพร้อมพระทัยกับขอเชิญเด็ดจ
 พระราชดำเนิน คาท มาบนชกเหตุที่จะมีประโยชน์มาชแจ้งชนทุกเกล้าฯ
 ถวายว่าประโยชน์โดยมาก ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจดูความเห็นทั้ง (๓) ฉบับ
 แลได้ตรวจตรองไต่สวนดู เห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าความในฉบับที่ลงชื่อแลพระนาม
 พร้อมกันนั้น ก็เป็นความสำคัญเป็นความจริงดังหนทุกสิ่งทุกอย่าง ความคิดของ
 ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ฯ ด้วยทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีการยกเว้นเลย กับความที่คิด
 จากหนังสือพิมพ์มาเป็นพยานนั้น ภัยอย่างนั้นก็จะเป็นที่จริงมาที่จริงตามทางที่เป็น
 มาแล้ว ความในฉบับ ที่มีใจรักชาติแลรักบ้านเมืองแลรักเจ้าของตัวอยู่แล้ว
 ก็เห็นตามความคิดทั้งสองอย่างมานานแล้ว แต่เหตุที่จะมาถบบานเมืองนั้น เหตุนี้
 ยังอยู่ไกลยังไม่แลเห็น เป็นแต่ได้ทราบตามทโตมตวอย่างมาเดอนน แต่พอจะ
 คิดหาเหตุที่แก้แลรับรองเหตุนั้นได้ ตามความชแจ้งที่ตกลงขอมาในสองดิเตชนน
 แต่ความชแจ้งนั้นข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ฯ ว่าเป็นแต่ผลยังหาใช่ ไม่
 ควรจะงดเหตุนี้ไวชนหลัง จัดทางเดี่ยให้เรยบรอยกอน ทาทางนันทาดเรยบรอยแล้ว
 คนเดินไปมาได้จึงคอยเก็บผล จัดการอนต่อไป ความคิดของข้าพระพุทธเจ้าที่เห็น
 ด้วยเกล้า ฯ นนว่า ด้วยในกรุงสยามทุกวณนความที่จะรักษาชาติธรรมแลอาณาจักรจะ
 ทำการ นนหมด ไปสิ้น ไปแล้ว ด้วยประเทศทมิฬอาณาจักรเข้ามาอยู่ปะปนด้วยทวไป
 ธรรมนิยมแลความประพฤติกตชคฺหม แต่ก่อนเมออยงไม่มีคนต่างประเทศเข้ามาอยู่ใน

ท.....ไว้ อ่านไม่ออก.

กรุงเทพฯ ในกรุงสยามจะทำได้จะเป็นการผิดกตการถูกกต กตองเป็นการถูกทงด้น
 ด้วยคนในประเทศหาได้ทราบความร่อนความเย็นในเมืองอื่นไม่ ผิด ๆ ถูก ๆ ก็เคย
 ตัวไปจึงทนอยู่ได้ แลราษฎรถือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวว่าเป็นเจ้า
 แห่งชีวิตคนในแผ่นดิน จะผิดถูกอย่างไรเป็นไม้ม แลแต่จะทรงพระมหากรุณาทำนุ
 ครนอยู่มาเมืองต่อเมืองเปิดการค้าขายมาทางพระราชไมตรีทวงกันไป ทางตั้งด้รกร
 มาระคนปนปะอยู่ด้วยกันหลาย ๆ เมือง ถึงหากว่าชาติยุโรปเวदानในเมืองยุโรป
 เองจะไม่มีธรรมเนียมทตแลความยุติธรรมหามิได้ แต่ชาติยุโรปมีความประพฤติก
 การบ้านเมืองคล้ายคลึงเหมือน ๆ กันเข้ามาอยู่ในกรุงสยาม ๆ มียุติธรรม แต่กรุง
 สยามมีอำนาจน้อย ชาติยุโรปไม่ชอบจะให้กลับประพฤติกตามชาติยุโรป กรุงสยาม
 กตองประพฤติกด้วยมีอำนาจน้อย ครนจะขัดชนกจะได้อความกตชเป็นทรอนใจเหมือน
 คำโบราณว่าเข้าเมืองตาหลวกตองหลวตาม กรุงสยามทกวงนภยกเข้ามารอบแคว
 ในฝ่ายตะวันตกก็เป็นของอังกฤษ ส่วนตะวันออกเป็นของฝรั่งเศส ไม่ทราบเกล้า ๆ
 ว่าภยจะมาถึงเมื่อใด ภยที่จะมีมากทงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่ทงด้นแคว
 กได้ทงจัดการไว้รับรองภยที่จะมา คนทมบัญญัติเห็นได้ ด้วยบ้านเมืองไทยแต่ก่อน
 รักษากันมาอย่างไร คิดตามทางเอาเปรียบกันเข้าดูใน ๒๐ ปี ก็จะได้เห็นความเจริญ
 ด้งชนมาก แต่ความเจริญททามาแล้วจนบัดนี้ กยงหาพอกกับกาลแควเวลาไม่ ด้วย
 ตัวอย่างของเมืองยุโรปที่แต่เห็นอยู่มาเป็นคู่ไกลชด เพราะอย่างนั้นข้าพระพุทธเจ้า
 คิดด้วยเกล้า ๆ ว่าททามาแล้ว ชาติทมอำนาจกยงปรับคอยหาเหตุอยู่ได้มอ ว่าไม่ได้
 จัดการบ้านเมืองสิ่งใดใหม่มนุษย์เหมือนกันได้อความด้ชด้มอกันเหมือนกับชาติยุโรป
 ในการเจริญทงปวงกได้ทงจัดชนหลายสิ่งหลายอย่างตามทางชาติทมด้วไลเซชน แต่
 การทจตททชนกเป็นการเล่อมทราม หากาวรตลอดตอยู่ได้ไม่ เหตุนี้กยงเป็นเหตุให้
 ชาติทเป็นค้วไลชไม่มีความไวใจทวชน เกิดการตถูกต่าง ๆ ทุกอย่าง ถ้าจะทงคิด
 จัดการสิ่งใดทจะเป็นประโยชน์ชนนในบ้านเมือง คนทงปวงกมกจะยกเอาเหตุทเป็นแล้ว
 มาอ้างว่าด้งนนกททแล้วด้งนนกจตแล้ว แต่หาเห็นด้จเรจไม่ มด้ยงอยู่ด้งนด้มอทง

ฝรั่งแต่ไทยแต่ข้าราชการ เพราะเหตุนี้ทำให้เป็นที่ทอดอภัยให้การกลับเสียไปทุก ๆ วัน ด้วยเหตุที่ไม่มี ความเชื่อเท่านั้นเป็นเหตุยิ่งใหญ่กว่าเหตุทั้งปวง ถึงจะคิดการ จัดการชนเวลาตามความทศศการถูกหน ถึงจะตลอดไปก็คงจะสำเร็จได้โดยยาก เห็นด้วยเกล้าฯ ดงน เพราะเหตุนี้ควรจะคิดหาทางทำทางเสียก่อนในครั้งแรก บำรุงใจ คนให้เชื่อดวยเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดได้แล้ว การที่จะจัดได้โดยเร็วโดยพลันนั้นจะไม่มี การขัดขวางตั้งใดเลย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ดงน แต่ความเห็นของข้า- พระพุทธเจ้าที่จะทำทางในครั้งแรกนั้นเหมือนกัน แต่ที่จะเสด็จพระราชดำเนินไป ทอดพระเนตรในเมืองยุโรปก่อนจัดการอื่น ที่เป็นการสำคัญเท่านั้น ถ้าจะเสด็จ พระราชดำเนินได้แล้ว จะมีประโยชน์คุณานิสงส์หลายอย่าง คือ ๑. ได้ไปทอด พระเนตรเองทุกอย่างแล้วจัดการทำกร่าง่าย ๒. จะได้ทอดพระเนตรธรรมเนียมทุก ๆ ชาติ แลจะเลือกคิดเอาธรรมเนียมเมืองไทยพอจะรับรองได้ให้สัมพันธ์ประเทศ ๓. จะได้ทรงรู้จักกับเจ้าแผ่นดินทุก ๆ ชาติ แลทรงรู้จักกับเสนาบดี พระราชไมตรี กจะแนบเนาออกมากด้วย ๔. เจ้าแผ่นดินแลเสนาบดีเมื่อได้เห็นโตผ้าดะของชุดพระบาท แลคงจะไม่มี ความหมิ่นประมาทต่อเมืองอีกต่อไป จะขอร้องให้ช่วยสิ่งใดก็คงจะ ดำเนินตลอดไปได้ ๕. จะกตความกำเริบกังซุดต่างประเทศที่มาอยู่ในกรุงนด้วย แล จะมีความเชื่อในการต่อไปคงจะปิดปากเสียงที่หมิ่นประมาทของคนพวกนี้ได้ คงจะจัด การบ้านเมืองได้โดยเร็วทันการทันสมัย จะไม่มีการขัดขวางอีกต่อไป ๖. ข้าราชการ แลราษฎรก็จะเปลี่ยนใจกลับใจใหม่คงไม่คิดถึงการที่เป็นมาแล้ว คงจะเห็นว่าคง จะทรงบำรุงพระราชอาณาเขตโดยจริง ต่างคนก็จะหันหน้าเข้าหาราชการฉลอง พระเดชพระคุณ โดยเต็มกำลัง แข็งแรง ข้าพระพุทธเจ้าได้คิดด้วยเกล้าฯ ว่า เหตุ ที่จะเสด็จพระราชดำเนินเมืองยุโรปที่เป็นเหตุหนึ่ง แลเป็นทางที่จะจัดการต่อไป เห็นด้วยเกล้าฯ ดงน อีกประการหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าคิดด้วยเกล้าฯ ว่าทหารที่ได ทรงคิดจัดชนในกรุงนนั้น หากจะเป็นประโยชน์ในการที่จะระงับศัตรูภายนอกได้ไม่ ควรจะจัดไว้เพื่อจะระงับศัตรูภายในคือโจรผู้ร้ายเป็นต้น ควรจะแบ่งเป็นลุ่มออกไป

ระงับโจรผู้ร้ายตามหัวเมือง ผลัดเปลี่ยนเวียนเวรกันให้ท้าวพระราชอาณาเขตตาม
เมืองที่ใหญ่แต่น้อย ออกประการหนึ่ง ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าฯ ว่าจะทรงจัด
ทหารให้ไปอยู่รักษาเขตแดนที่ติดต่อกับเมืองชนของฝรั่งเศส แลจะทรงจัดสร้างบ้อม
ขึ้นรักษาพระราชอาณาเขตในเวลาปัจจุบันนี้ แต่ก่อนข้าพระพุทธเจ้าก็ได้เห็นด้วย
เกล้าฯ ตามพระราชดำรินทุกประการ แต่มาครั้งนั้นข้าพระพุทธเจ้าไปได้ฟังเหตุแฉ
ตรกตรองตามกาลตามเวลา มาคิดด้วยเกล้าฯ เห็นการว่าซึ่งได้ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้สร้างบ้อมขึ้นที่แหลมพญาเพ็ญจะกั้นศัตรูภายนอกนั้น ให้เก็บเล็ก
ด้วยทเมืองจันทบูรมาเป็นทหาร เพื่อจะได้ไว้รักษาพระราชอาณาเขตที่ติดต่อกับเขต
แดนเขมรที่เป็นของฝรั่งเศส มาในเวลานั้นเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าควรจะหยุดยั้งแลยกย้าย
ความคิด ต้องจัดการบ้านเมืองก่อนกว่าจัดการทหารแลจัดบ้อมที่จะรักษาเขตแดน
เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าราชการบ้านเมืองอันเกี่ยวพันด้วยชาติ..... ชาตินั้น ก็เปรียบ
เหมือนเรือเล็กแลเรือใหญ่อันไปในคลองแต่ลำน้ำแคบทางเดียวกัน ถ้าเรือเล็กไม่
เข้าไปเสียดเบียดเรือใหญ่ก่อนแล้ว ก็เห็นว่าเรือใหญ่ไม่ใคร่จะมาเบียดเล็กก่อน
ด้วยกรุงสยามทกวินนักได้ทราบได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่ชัดเจนแล้วว่า ชาติที่
มีอำนาจชาติหนึ่งชาติใดจะมาดขี่เมืองสยามก็คงจะไม่สู้ อำนาจชาติที่ตกลงนั้นได้
ครั้นจะจัดการบ้อมแลการทหารก่อนกว่าจัดการบ้านเมือง ฝรั่งเศสก็จะมีความดั่ง
ขึ้นจะเห็นไปว่า คอเวอนแมนสยามจะสร้างกำลังไว้ต่อสู้ จึงได้ไปจัดการทหารที่ขอ
เขตแดนแลสร้างบ้อมขึ้นที่ปากน้ำจะคิดต่อสู้ ถ้าฝรั่งเศสคิดขึ้นมาแล้ว หากว่าฝรัง
เศเศจะคิดรบกับกรุงสยามเป็นการช้าเวลา ก็จะต้องคิดเร็วเวลาเข้า การที่จะจัดก็ไม่
พอที่จะรับรอง เหตุที่คิดจะป้องกันอันตรายก็กลับจะเป็นเหตุให้อันตรายเร็วเข้า คิด
ด้วยเกล้าฯ ว่ามีทหารอยู่รักษาที่เมืองจันทบูรได้ก่าป็น ๑ หรือ ๒ ก่าป็น ก็คงจะพอ
กับราชการเหลือจากนั้นให้เป็นไปดีดี รักษาราษฎรได้ ถึงว่ามีเหตุก็จะเรียกพวกไปดีดี
ที่ไปรักษาการนั้นกลับมาถืออาวุธเป็นทหารก็ได้ เห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้ ในเวลานั้น

ที่
ได้ อำนไม่ออก.

ควรที่จะรักษาบ้านเมืองด้วยการสงบ แลจัดให้ราษฎรได้ความสุขทั่วกันเท่านั้น เมื่อ
จัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว จึงคิดจัดการทหารตามต่อไป เหมือนกับแบบแผน
เมืองญุ่นทไตเตนมาเดวหน ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้า ๆ ดังนี้ การจะควร
ประการใด พระราชอาญาจะไม่พินเกล้า ๆ ข้าพระพุทธเจ้า คกรมควรแล้วแต่จะ
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ๆ ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า

ขอพระราชทานกราบทูลพระกรุณา

ณ วัน ๖ ๑๓ ค่ำ ป. ๑๒๔๓

เจ้าหมื่นไวยวรนาถ.

[เอกสาร รัชกาลที่ ๕ บ. ๓/๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร]

เจ้าพนักงานหอสมุด

พระราชดำรัสตอบความเห็นของผู้ขอให้เปลี่ยนการปกครอง

จ.ศ. ๑๒๔๗

สำนักหอสมุด

ที่ ๑๕ วันพุธ แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา สัปตศก ศักราช ๑๒๔๗
๔๗

ถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต พระองค์เจ้า
สวัสดิโสภณ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ และผู้ซึ่งมีชื่อในหนังสือฉบับเดียวกัน
ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปนี้ ให้ทราบ

ด้วยเราได้รับหนังสือของท่านทงปวง ลงชื่อพร้อมกันลงมาเป็นความเห็น ว่า
ด้วยอันตรายจะมีแก่บ้านเมืองอย่างไร การที่ควรจะหลีกเลี่ยงให้พ้นอันตราย ด้วย
จัดการใดดังที่เพียงพอเท่าใด ความเห็นของท่านทงปวงที่กล่าวมาแล้วนั้น เราได้
พิจารณาโดยถ่วงหนักทุกข้อทุกประการแล้ว

ในเบื้องต้นนี้ เราขอตอบแก่ท่านทงปวงว่า เราชอบใจอยู่ในการซึ่ง
พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าราชการของเราได้ไปเห็นการในประเทศอื่น แลจะระลึกลง
ถึงประเทศของตนปรารถนาที่จะป้องกันอันตราย แลจะให้ความยั่งยืนมั่นคงอยู่ใน
อำนาจอันเป็นอิสรภาพ ในข้อความบรรดาที่ได้อ่านมาแล้ว ที่เป็นหัวใจความ
สำคัญทุกอย่างนั้น เรายอมรับว่าเป็นการจริงดังนั้น ยกไว้แต่ขอเล็กน้อยบางข้อ ซึ่ง
บางที่จะเป็นเข้าใจผิดไป แต่หาเห็นควรที่จะยกขึ้นพูดในที่นี้ไม่ แต่เราขอแจ้งความ
แก่ท่านทงปวง ให้ทราบพร้อมกันด้วย ว่าความที่หนักกลัวอันตรายอย่างใดซึ่งได้
กล่าวมานั้น ไม่เป็นการที่จะได้เห็นโดยชนใหม่ของเราเลย แต่เป็นการที่คิดเห็นอยู่
แล้วทั้งสิ้น แลการที่ควรจะทำนบารุงให้เจริญอย่างไรเล่า เราก็มองความปรารถนา
แรงกล้าที่จะได้จัดการนั้น ให้สำเร็จตลอดไปได้ ไม่ต้องมีความห่วงระแวงอย่าง
หนึ่งอย่างใดว่าเราจะเป็นผู้ขัดขวางในการที่จะเสียอำนาจซึ่งเรียกว่าแอบโซลูต
เป็นต้นนั้นเลย เพราะเราได้เคยทดลองมาแล้ว ตั้งแต่เวลาเป็นต้นมา ซึ่งไม่
อำนาจอันใดเลยที่เดียวนอกจากขอ จนถึงเวลาที่มอญมาโดยลำดับ จนเต็ม
บริบูรณ์ในบัดนี้ ในเวลาที่มีอำนาจน้อยปานนั้น ได้ความลำบากอย่างไร แลใน

เวลาที่มีอำนาจมากเพียงนี้ ได้ความลำบากอย่างไร เราจึงทำได้ เพราะที่
 ทำได้ก็อยู่อย่างนี้ เหตุไรเล่าเราจึงจะไม่มีความปรารถนาอำนาจปานกลาง ซึ่งจะ
 เป็นความดีแก่ตัวเรา แต่จะเป็นการมั่นคงถาวรของพระราชอาณาจักรด้วยนั้น
 เพราะเหตุฉะนั้น เราขอให้ท่านทั้งปวง เข้าใจว่าเราไม่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งจะ
 ต้องบงกคน ให้หันลงหาทางกลาง เหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดินในยุโรป ซึ่งมีมา
 ในพงศาวดาร แต่เพราะความเห็นความรู้ ซึ่งเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินมาถึงสิบแปดปี
 ได้พบได้เห็นแต่ได้เคยทุกชั่วอน ในการหนักการแรงการเผด็จการร้อนของเมือง
 ซึ่งมีอำนาจจะมากดขี่ประการใด ทั้งโดยนชาวดคราจากเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีเมือง ๆ
 มิได้ขาด แต่การซึ่งเราได้ชวนชวายตะเกียกตะกายอยู่ในการที่จะเปลี่ยนแปลงมาแต่
 ก่อนจนมิเหตุบ่อย ๆ เป็นพยานของเราที่จะยกขึ้นชี้ได้ ว่าเราไม่ได้เป็นพระเจ้า
 แผ่นดินซึ่งเหมือนอย่างกับคางคกอยู่ในกะลาครอบ ที่จะฟังทรมานให้สิ้นทีษฐิติอว่า
 ตัวโตนั้นด้วยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

เมื่อเราได้แจ้งถึงตัวเราเอง ว่าไม่เป็นผู้กตแก่การจำเวณแต่การมั่นคงของ
 บ้านเมืองตั้งนั้นแล้ว เราจึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบทั้งปวงจะลงร้าย ว่าเพราะเราเป็น
 คนอ่อน ไม่สามารถที่จะหักหาญแก่ผู้หนึ่งผู้ใด เพราะความเห็นซึ่งจะถือว่า ถ้าเรา
 ประสงค์อย่างไร การมั่นคงจะตลอดไปได้ การซึ่งไม่ตลอดไปได้ เพราะเราไม่คิด
 จะให้ตลอดดังนี้ ดเหมือนเราเป็นผู้ทำให้เสียอำนาจเจ้าแผ่นดินไปเพราะความอ่อน
 ของตัว ในความชอบเราไม่อยากจะขัดโทษให้แก่ท่านแต่ก่อนเลย แต่เป็นการ
 จำเป็นที่จะต้องพูดว่าอำนาจเด่นาบดใดเจริญขึ้น เพราะมีอำนาจได้ตั้งเจ้าแผ่นดิน
 มาแต่ก่อนมากนั้นแล้ว จนตลอดถึงเวลาเราได้เป็นเจ้าแผ่นดินขึ้น ก็เป็นเวลา
 เคราะห์ร้าย ที่ตัวเราเป็นเด็กเป็นโอกาสยิ่งใหญ่ที่จะถอนอำนาจเจ้าแผ่นดินได้หมด
 เหมือนว่าทปถ้อยจนหมดสายบ้านไม่มีเหลือเลย ยิ่งเหลือแต่ชรัที่เราจะทำอยู่
 เพียงจะชงกาลลงตัวว่าเมื่อเราเป็นเด็กอยู่มกกลางเพียงเท่านั้นจะรงวางนอนใจไม่หกลม
 ฤจะปล่อยให้วางหลุดลอยเสีย แต่เป็นเดชะบุญที่เราเป็นแต่เด็กกาลลงเพียงเท่านั้น

ได้อาศัยเขาบ้านพันหลักค่อยๆ ส้าวเข้ามา จนไม่มีอันตรายหลุดลอยไปได้ แต่ยังเป็น
 พนักงานอย่างเดียว ที่จะส้าวส้ายบ้านให้สั้นเข้ามาทุกที สั้นเข้ามาทุกทีเมื่อเหลือกำลัง
 ก็หย่อนไป เมื่อพอที่จะส้าวก็ส้าวเข้ามาพันหลักไว้ เมื่อผู้ใดได้รู้การเกาผูนจะเห็นได้
 ว่าความยากลำบากของเราเป็นประการใด ถ้าผู้ใดเห็นแต่การภายหลังก็จะเข้าใจว่า
 เราได้นางขเกยจฤงโง้เซอะมาเป็น ๑๗-๑๘ ปี ทพตมานถ้าจะฟังในเวลา ก็เห็นเป็น
 การเพ้อเจ้อ แต่ถาคัดถึงแต่ก่อนแล้ว ก็เป็นการสำคัญมากยากที่จะทำ ซึ่งเราถือว่า
 เราไม่ได้ขเกยจอยู่เปล่าเลย ยกเอามาว่าเพราะจะให้เห็นว่าการแต่ก่อนนั้นเป็นไป
 ไม่ได้ เพราะเหตุใดคำซึ่งถือว่าความปรารถนาของเราเป็นสำคัญ จะใช้ทั่วไปทุกเวลา
 ไม่ได้เราไม่ยอมรับผิดรับชอบอันนั้นเลย เพราะเราได้ทำการเต็มกำลังแล้ว แต่เวลา
 บ้างหนึ่งสองปีนั้น ดูเป็นโอกาสดีจนมากที่ควรจะจัดการต่อไปอีกได้ เราก็คิดคิดอยู่
 เป็นนิจที่จะจัดการตามเวลาที่จะเป็นได้ ในครงานทานทงปวงใครรับเข้ามาแล้วว่าจะ
 ช่วยคิดจัดการต่อไปเมื่อได้รับอนุญาตของเรานั้น เป็นที่พอใจของเราอยู่ เราเห็น
 ส้มควรที่จะแข็งแรงการที่เป็นอยู่เดยวหนอย่างไร ความต้องการของเมืองเรานี้ต้องการ
 อันใด ที่ผู้ซึ่งไม่ได้อยู่ใกล้ชิดต่อราชการ จะรู้แน่ได้โดยยาก

คือราชการในเมืองเรา ถ้าจะเทียบกับประเทศอื่น ๆ การแต่เดิม ๆ มานัน
 การเอกเสกคิวดัพ (๑) กับลียัสเตตัพ (๒) รวมอยู่ในเจ้าแผ่นดินกับเสนาบดีโดยมาก แต่
 ครนมาเมื่อริเยนซี (๓) ในตอนต้น อำนาจนั้นก้อยู่แก่ริเยนต์แต่เสนาบดีทงสองอย่าง
 ครนภายหลังมาเมื่อเราคอยมอำนาจชน ตำแหน่งเอกเสกคิวดัพนั้นเป็นที่หวงแหนของ
 ริเยนต์แต่เสนาบดี แต่ลียัสเตตัพนั้นหาใครจะมีผู้ใดชอบใจไม่ เราจึงได้จับอุดหนุน
 การลียัสเตตัพจน จนถึงมีคานชิตทปรกษาทำกฎหมายเนื่อง ๆ เป็นต้น จนตกลงเป็น
 เสนาบดีเป็นคอเวอนเมนต์ เรากลายเป็นหัวหน้าของพวกลียัสเตตัพคานชิต เป็นออบ
 ไปลิชั่นของคอเวอนเมนต์ตรง เมื่อการภายหลังมามีเหตุการณ์ในการคอเวอนเมนต์

(๑) Executive

TUDC

21/02/2564

(๒) Legislative

ที่ ๒๕๓ ๒๕๓๖

(๓) Regency

มากขึ้น เป็นโอกาสที่เราจะได้แทรกมือลงไปได้บ่อย ๆ เราจึงได้ถือเอาอำนาจ
 เอกอัครราชทูตไปทีละน้อยทีละน้อย จนภายหลังตามลำดับลำดับมาจนกระทั่งถึงบัดนี้
 เรากลายเป็นตัวคอเวอนเมนต์ เราเชื่อเป็นแน่แท้ว่าในการลดยึดเดตีฟเคานชิลครั้งนั้น
 คงจะได้แรงเพราะเรา จึงได้ทำการตลอดไปได้ไม่มากนัก ครั้นเรากลับมา
 เป็นเอกอัครราชทูตคอเวอนเมนต์เสียแล้ว การลดยึดเดตีฟไม่มีผู้อุดหนุน เพราะเป็นการ
 เหลือกาลงที่เราจะทำทางสองอย่างได้ตลอด เช่นพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ด้วยราชการ
 เกิดชนมากกว่าหลายสิบเท่านี้ และเพราะเมมเบอร์ที่เป็นตัวสำคัญชาติไปเสียบ้าง
 จึงทำให้ลดยึดเดตีฟเคานชิลมีเสียงอ่อนไป ทำกฎหมายอันใดก็ไม่มีใครจะทำสำเร็จได้
 โทษที่การลดยึดเดตีฟเคานชิลเสียไป จะลงเอาว่าเพราะแต่ก่อนเราตั้งใจอุดหนุนอยู่
 การจึงตลอดไป ในภายหลังเพราะเราทางเสียจึงเสียไป ก็ต้องรับว่าเป็นการจริงอยู่
 แต่ขอขอร้องให้เข้าใจอีก ว่าการที่เราทำอยู่ในตำแหน่งเอกอัครราชทูตคอเวอน-
 เมนต์นั้น ถ้าจะเปรียบกับการคอเวอนเมนต์อังกฤษ ก็เหมือนหนึ่งเป็นปรีเมียเอง
 ในตัว แต่ได้เปรียบกว่ากันคนละอย่าง คือปรีเมียอังกฤษ ต้องรู้จักการที่สำคัญ
 ทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นไว้แต่การเล็กน้อย คนอื่นทำไปได้ตามตำแหน่งมินิสเตอร์ของตน
 แต่ส่วนเราต้องรู้จักตั้งแต่ใหญ่ลงไปจนเล็กทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องทำเองสิ่งเองทุกสิ่ง
 ตลอดจนถ้อยความเล็กน้อย ไม่ใคร่จะได้อาศัย ถ้าไม่ได้อาศัยเด่นาบตตาม
 ตำแหน่งนั้น ๆ เลย เราต้องรับการตำแหน่งหนักยิ่งกว่าปรีเมียอังกฤษ แต่ปรีเมีย
 อังกฤษต้องนั่งในเฮ้าส์ออฟพาสตีเมนต์ คอยแก้ความ ส่วนเราไม่ต้องนั่ง เป็นได้
 เปรียบปรีเมียอังกฤษ เมื่อการของเราหนักปานนี้ ไม่มีเวลาที่หยุดได้ จึงไม่ได้
 อุดหนุนในการลดยึดเดตีฟเคานชิลให้แข็งแรงได้เหมือนแต่ก่อน จะหาเวลาที่จะเรียง
 หนังสือให้ยาว ๆ หน่อยหนึ่งก็ยากเป็นที่สุด อย่างไรก็ตามจะทำกฎหมายเลย แต่ในการ

เอกเสวกคิดพิศอกเวอนเมนต์เราถ้ามารถที่จะพูดได้ว้างซวชนกว่าแต่ก่อนเป็นแน่ แต่จะเรียกว่าดีนั้นไม่ได้เลย เพราะมีช่องที่จะเสียได้มากแต่ไม่เป็นการถาวรด้วย

เพราะฉะนั้น การต้องการในเมืองเราเวลานี้ ที่เป็นต้องการสำคัญนั้น คือ คอเวอนเมนต์รฟอม จำเป็นที่จะให้พนักงานของราชการแผ่นดินทุก ๆ กรม ทำการให้ได้นอเต็มหน้าที่ แต่ให้ได้ประชุมปรึกษาหารือกัน ทำการเดินให้ถึงกันโดยง่ายโดยเร็ว ทำการรับผิดชอบในหน้าที่ของตน หลีกหนีไม่ได้ นี่เป็นความต้องการอย่างหนึ่ง

ความต้องการอีกอย่างหนึ่งนั้น คือผู้ทำกฎหมายให้เป็นผู้สำหรับที่จะตรวจตรองตรวจการทุกสิ่งทุกอย่าง ในพวกที่เข้ามาแล้วนั้นจะทำฤๅตัดสินการชัดชัดของด้วยทุกคนจะหาผู้ทำกฎหมายได้ เกือบจะเรียกได้ว่าไม่มีทีเดียว คิดที่จะทำกฎหมายอันใดอันหนึ่งหลายเรื่องนักหนาแล้ว ไม่กล้าเร็วไปได้สักเรื่องหนึ่ง เพราะผู้ที่จะทำได้นั้น มักเป็นผู้หมกมุ่นในตำแหน่งที่ต้องทำเต็มอจนเหลือที่จะทำได้ ถ้าจะให้ประชุมเคาน์ซิลทำอย่างเช่นแต่ก่อนก็ไม่กล้าเร็วได้เลยสักเรื่องเดียว ความต้องการทั้งสองสิ่งนี้ เป็นต้องการใหญ่ของเมืองเรา

ในการที่จะจัดตำแหน่งเสนาบดี ให้รับการได้จริงทุกสิ่งทุกอย่างในลำรับเก่าที่เป็นอยู่บัดนี้ ให้กลับทำการอย่างใหม่ให้ได้จริงนั้นไม่ยาก แต่เพียงที่เคยเป็นชอบไปสี่ชนกันมาเสียแต่ก่อน ที่จำเป็นจะต้องเห็นไม่ตองกัน ฤๅแกตงบิตพลวจะให้เสียกันอย่างเดียวเลย เป็นการที่เหลือกำลังจะทำไปได้ก็มี เหมือนอย่างเมื่อเร็ว ๆ นี้ กงซูลฝรั่งเศสมีหนังสือมา เรื่องประกาศห้ามไม่ให้บรรทุกกำลังศึกเข้าไปในเมืองจีน เราจึงได้มีคำสั่งเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้ทำคำประกาศ แต่ให้แปลหนังสือที่ประเทศทั้งปวงได้ตกลงกันอย่างไร ลงในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ให้ดูคำที่ทรงทราบ

ได้สั่งการโดยละเอียดจนถนัดแล้ว ครั้นเมื่อร่างประกาศมาให้เราดู มีข้อความ
เพิ่มเติมลงไปอีก ว่าเมืองไทยเรามีแต่เข้าเป็นสินค้า เข้าไม่เป็นอาชุขไม่ต้องห้าม
ดงน ทเดิมดงนทประสงค์จะให้ดแทนน ใช้จะแกดงอย่างหนึ่งอย่างใดเลย แต่
หาได้ดูในหนังสือฉบับที่ให้แปลนนั้นเองไม่ ว่าเขาจะกำหนดห้ามอันใดจะประกาศ
ให้ทราบ แต่ไม่มีกำหนดว่าจะห้ามอันใดบ้าง และมีหนังสือพิมพ์ข่าวโทรเลขในเวลา
นั้นกดงออกกึ่งไปว่าฝรั่งเคดส์จะห้ามแต่เขาอย่างเดียว ก็ไม่รู้เสียการวางมือไปไม่ได้
อย่างน ท่านเด่นาบดกรมท กนบว่าเป็นผู้บัญญัติอย่างชวกกว่ากรมอื่น ๆ ยังเป็นดงน
จะบ่วยกต่างไปไยถึงกรมอื่น ๆ ได้ เพราะเหตุอนนเราจึงต้องรับภาระอันหนักโดย
มิได้อยากจะชวนชวายไปรับเขามาเลย ดงเช่นกต่างมาชางตนเด่นน ถึงดวท่าน
เด่นาบดเองเด่า เราทเชอเป็นแน่ว่าได้รู้ดวเหมือนกัน ว่ากำลังดวเองไม่พอที่จะรับ
แก่การบดยุบนั้นได้ ในบางครงบางคราวเป็นแน จึงได้พากันหลบเดียงไม้ใคร
อยากเขาทประชุมเลยเป็นนิจ ถ้าเขาทประชุมก็ไม่พูดเสียบ้าง พาดโกรชน้อยอก
น้อยใจ เป็นการดุกดุดแคลนไปบ้าง ถาพูดออกมาแล้ว การนนั้นไม้ใครจะได้เป็น
ตามพูด เพราะความเห็นอย่างอนมดกกว่า ก็เห็นเป็นคำพูดของดวไม้มีราคา ทำให้
เกิดความทอถอย เห็นเดียงว่าสู้รักษาให้เป็นคมในฝักไม้ได้ เมอการเป็นอยู่ดงนทเป็น
เหตุทชวนให้คิดอยากเปลี่ยนแปลงใหม่ แต่ตอคิดอกกว่า การทจะเปลี่ยนแปลงน
ในท่านดำรับเก่านจะทำการได้ถาไม้ เมอทำการไม้ได้แล้ว กมชองเดียงแต่จะตอ
วีไซน์ การทมีน็ดเตอจะวีไซน์พร้อมกันมาก ๆ ซึ่งไม้เคยมีในเมืองไทยเลย จะมี
เหตุผลประการใด ท่านทงปวงก็คิดชงคดดวมาแล้วทุกอย่าง แต่การทชง
ทดวอนนจะถอว่าเป็นความถูกตอมาแต่ดงเดิม เว้นแต่ไม้คดนนั้นไม้ได้ ถาเป็นการ
แต่กอน จะชงนาหนกอย่างนไม้ได้เลย แต่ในเวลาานเราเห็นว่าจะเป็นไปได้อยู่แล้ว

แต่ถึงอย่างไร ๆ ก็ดี ยังเป็นที่ตะขิดตะขวงใจมาก แต่เป็นที่ตกใจของคน
ตลอดหัวเมืองทั่วพระราชอาณาเขตไม่น้อยเลย แต่บางทีก็จะมีเหตุผลได้บ้าง
แต่ที่จะเป็นใหญ่โตอันใดไปเป็นไปไม่ได้ ผู้ซึ่งนั่งอยู่นอกจากวงก็ดูเหมือนว่าไม่เป็น
การยากอันใด แต่ผู้ซึ่งจะเป็นผู้ทำนั้นเป็นความลำบากอยู่บ้าง แต่การเรอองนกได้
วังรอมานาน แลได้คิดแก้ไขอย่างอนมากแล้ว ก็เห็นเป็นการไม่ตลอดได้ ราชการ
ทั้งปวงกับคนเรอรดเข้า แลโอกาสที่จะจุกค้อยไปร้อง ๆ ชนทุกที่ เห็นเป็นเวลา
ควรจะจัดได้ เราจึงขอบอกท่านทั้งปวง ว่าการเรอองนเรากำลังได้คิดจะจัดอยู่ที่เดียว
เมื่อท่านทั้งปวงจะช่วยคิดแล้ว จึงคิดการเรอองนเกิด จะได้เทียบเคียงกับความคิด
ที่ในกรุงเทพ เลอกเอาตามภาระที่สมควรแก่บ้านเมือง

ในส่วนนิตย์เสด็จเคานชิลนั้น เป็นการจำเป็นจะต้องมีตั้งเช่นเราได้อกล่าว
มาแล้วแต่ไม่เป็นการง่ายเลย ที่จะหาตัวผู้ซึ่งจะเป็นการได้จริง ผู้ซึ่งจะมีบัญชา
เหตุการณ์แลชมได้เนนมีมากคนไป แต่ไม่พ้นจากที่จะเหมือนกับชบอกว่าดังนแดง
ดังนดา ดังนขาว ซึ่งแลเห็นอยู่แก่ตาทวกันแลอย่างนเอง แต่ผู้ซึ่งจะทำให้เป็น
รูปร่างอย่างใดเช่นนี้ไม่มีใครมคควเลย อยู่ในไม่พ้นแล้วแต่จะโปรด ถ้าทำทรงแล้ว
ก็ได้ แต่ถ้าจะทรงด้วยกำลังเองไม่ไหว ให้ไปทำมากเปลาทงนน นิ่งเงียบ ๆ เดี่ย
พอลมแลวก็กลายเป็นเพราะไม่ทรงจึงได้คาง ส่วนตัวเราจะทรงเองที่ไหนไหว
เพราะการออกเป็นกายเป็นกองดังเช่นกล่าวมาแล้ว ถ้าดยต์เสด็จเคานชิลที่จะตั้ง
ชนใหม่ยังเป็นอย่างน้อยอยู่แลวไม่มคกवाद เพราะเราจะถูกตั้งชอว่าเป็นผู้สำหรับทเขา
จะว่าเพราะท่านนไม่มประโยชน์อันใดชนอก การเรอองที่จะทำกฎหมาย และจะคิด
การทั้งปวงในกระบวนได้เดี่ยชของกฎหมายที่จะออกไปเหล่าน เราเห็นว่าแต่กำลัง
คนไทยที่จะตั้งชนเป็นนิตย์เสด็จเคานชิล คงจะทำไม่ตลอดเป็นแน่ ด้วยการเกยวชของ

เจ็บปวดกับต่างประเทศมากนัก เหลือความรู้อะไรไปได้จริง ๆ จำเป็นจะต้องมี
หมอกความคณหนึ่งฤๅต้องคน มาเป็นทหารอจึงจะทำการไปได้

การต้องตั้ง รวมความก้อย่างเดียวคอกคอเวอนเมเนตรฟอมนั้นแลเป็นต้นเหตุ
ที่จะจัดการทงปวงได้สำเร็จตลอด ถ้าการเรองนยงไม่เป็นการเรยบร้อยได้แล้ว การ
อื่น ๆ ยากนักที่จะตลอดไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงขอให้ท่านทงปวงคดการเรองน
ตามทรบมาว่าจะคดนั้นเกิด การอื่น ๆ ที่จาจะต้องรฟอมบ้าง จดชนใหม่บางน
เราขอตไ้พูดต่อภายหลัง ซึ่งเราพูดอธิบายถึงตัวเราเองตั้งข้างต้นนั้น ใ้จะ
มุ่งหมายบักหน้าว่า ท่านทงปวงลงเนอเห็นเอาว่าเราเป็นตงเช่นทใดกล่าวมานนทวไป
เราเชื่อว่าคงมผูรูแน่ว่าใจเราเป็นอย่างไร แต่ทว่าให้ตลอดตงน เพื่อว่าคนใน
บัตยุบนั้นฤๅสืบไปภายหน้าที่ไม่สามารถจะรูหน้าใจเรา เมื่อไดยนได้ฟังการทงน จะ
เข้าใจหน้าใจของเราผิดไป จึงจำเป็นที่จะต้องว่าไว้ให้ตลอด ตามความที่เป็นจริง
อย่างไรในใจของเรา.

(พระราชหัตถเลขา) สยามินทร์.

[เอกสาร รัชกาลที่ ๕ บ. ๔/๑๖ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร]

พระราชดำรัส

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน

ตำนานหอสมุด

พระราชนิพนธ์คำนำ

เมื่อข้าพเจ้ากลับมาจากทวีปยุโรปเมื่อครั้งหลังนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชดำริว่า ข้าพเจ้ามีอายุมากสมควรจะเล่าเรียนประเพณีการปกครองบ้านเมืองและราชการแผ่นดิน เพื่อให้สามารถสนองพระเดชพระคุณได้ตามโอกาส จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหิธรนำหนังสือราชการแผ่นดินเรื่องสำคัญ ๆ อันเป็นหลักราชการ มาให้ข้าพเจ้าอ่านและศึกษา ทงนเป็นพระราชประเพณีมาแต่เดิม

ในบรรดาหนังสือที่เจ้าพระยามหิธรได้นำมาให้ข้าพเจ้าอ่านนั้นสมเด็จพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงในเรื่องการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการปกครองแผ่นดิน ซึ่งข้าพเจ้าได้ให้พิมพ์ขึ้น

เมื่อข้าพเจ้าได้อ่านพระราชดำรินี้แล้ว รู้สึกว่าเป็นหนังสือสำคัญอย่างยิ่ง ทงทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเพิ่มพูนความเลื่อมใสในพระปรีชาสามารถ และพระบารมีของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงยิ่งขึ้นอีก ทงทำให้ความรักและความนับถือในพระองค์ ซึ่งข้าพเจ้ามีอยู่แต่เดิมหัวใจให้หนักแน่น เติมนานมากขึ้นอีกด้วย

พระราชดำรินี้ได้ทรงเรียบเรียงอย่างรอบคอบที่สุด แสดงให้เห็นชัดว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงมีพระปรีชารอบรู้ในทางรัฐประศาสน์ ประเพณีการปกครองของไทยอย่างเก่าเป็นอย่างดี และส่วนการประเพณีการปกครองอย่างทันสมัยในทวีปยุโรป ก็ได้ทรงศึกษาทรงทราบหลักการโดยตลอด พระราชดำรินี้จึงเป็นหนังสือที่ให้ความรู้ในทางการปกครองของประเทศสยามเป็นอย่างดี

พระราชดำรินี้ นอกจากที่จะให้ความรู้รอบคอบดังความมาแล้ว ยังทำให้เห็นพระราชหฤทัยของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นอย่างดี ว่าพระองค์มิได้ทรงนึกถึงสิ่งอันเดียว นอกจากความสุขของประชาชน และความเจริญรุ่งเรืองของประเทศเป็นตง เป็นหลักสำคัญในการที่จะทรงพระราชดำริกิจการใด ๆ ทงปวง

(๒)

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบเดิม เป็นตั้งกระทรวง ๑๒ กระทรวงนี้ ต้องนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง ซึ่งเรียกได้อย่างถูกต้องตามธรรมดาว่า “พลิกแผ่นดิน” ถ้าจะใช้คำอังกฤษก็ต้องเรียกว่า “Revolution” ไม่ใช่ “Evolution”

การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงดังนี้ มีน้อยประเทศนักที่จะสำเร็จไปได้โดยราบคาบ ปราศจากการจลาจล หรือจะว่าไม่มีเลยก็เกือบจะว่าได้ ประเทศญี่ปุ่นได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่าง “พลิกแผ่นดิน” เหมือนประเทศสยาม แต่หาได้ดำเนินการไปได้โดยสงบราบคาบเหมือนอย่างประเทศสยามไม่ ยังต้องมีการจลาจลในบ้านเมือง เช่นมีขบถตัสตุม่า (“Satsuma Rebellion”) เป็นต้น

การที่ประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงวิธีปกครองอย่าง “Revolution” ได้โดยไม่ต้องมีใครต้องเสียเลือดเนื้อแม่แต่หยดเดียวดังนี้ ต้องนับว่าเป็นมหัศจรรย์ เป็นโชคคิของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงอย่างนุ่มนวลกับประโยชน์ของคนบางจำพวก จึงยากนักที่จะสำเร็จไปได้โดยสงบราบคาบ

ที่การเปลี่ยนแปลงอย่างนี้สำเร็จไปได้ ในประเทศสยาม โดยราบคาบเพราะ “Revolution” ของเรานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงริเริ่ม ประกอบทั้งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ทรงพระปรีชาสามารถยิ่งกว่าผู้ใดหมดในเวลานั้น ทั้งทรงมีพระราชอัชฌาศัยละมุนละม่อม ทรงสามารถปลุกความจงรักภักดีในชนทุกชนนทได้เข้าเฝ้าใกล้ชิดพระองค์แม่แต่ครั้งเดียว

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงเล็งเห็นการภายในอย่างชัดเจน และทรงทราบการที่ล่วงไปแล้วเป็นอย่างดี ได้ทรงพระราชดำริตรองโดยรอบคอบ ได้ทรงเลือกประเพณีการปกครองทั้งของไทยเราและของต่างประเทศประกอบกัน ด้วยพระปรีชาญาณอันยอดเยี่ยม ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงวิธีปกครองเป็นลำดับมา เหมาะสมกับเหตุการณ์และเหมาะสมกับเวลา ไม่ช้าเกินไป ไม่เร็วเกินไป

(ก)

พวกเราผู้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้มีความจงรักภักดี และรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงอยู่ทุกขณะจิต ควรตั้งใจดำเนินตามรอยพระยุคลบาทตามแต่จะทำได้ ควรพยายามแต่ดการลดวงหน้า แต่ไม่ควรเหลียวหลังตประเพณีและหลักการทำลงไปแล้วด้วยเหมาอนกัน ใน ๒ อย่างนกอพอจะทำได้ มียากอยู่เพียงจะเลือกเวลาให้เหมาะ อย่าให้ช้าเกินไป อย่าให้เร็วเกินไป ขอนแหะยากยงนิก นอกจากมีลัดบัญญัติแล้วยังต้องมี โสคติ ประกอบด้วย แต่ถ่าเราทำการใด ๆ ไปโดยมีความลัจจริตในใจและโดยเต็มความสามารถแล้ว ก็ตองนับว่าได้พยายามทำการงานตามหน้าที่จนลุดกำลังแล้ว

ข้าพเจ้าหวังว่า หนังสืออนคงจะเป็นประโยชน์ให้ความรู้แก่ท่านผู้ทได้รบแจก และคงจะเป็นที่พอใจทวกัน.

(พระบรมนามาภิไธย) ประชาธิปก. ประ.

พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

พระราชดำรัส

ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงแถลงพระบรมราชาธิบายแก่ไขการปกครองแผ่นดิน

ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้บรรพชาสมบัติ รับหน้าที่อันใหญ่ยิ่ง ในพนักงานที่จะบำรุง
รักษาแผ่นดิน ซึ่งเป็นพนักงานอย่างสูง และเป็นภาระอันหนักยากที่จะทำการให้
สะดวกได้เต็มที่ตามความต้องการ มาจนถึงบัดนี้ก็กว่าสิบเก้าปี(๑) แล้ว ถึงแม้ว่าใน
เบื้องต้น ซึ่งมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินคนเหมือนหนึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบในราชการ
ทั้งปวงแทนตัวข้าพเจ้า เป็นการแบ่งเบาจากข้าพเจ้าบ้างก็ดี แต่ความที่เป็น
เช่นนั้นจะมีจริงบ้างก็ไม่เกิน ๓ ปี ตั้งแต่แรกได้บรรพชาสมบัติมา แต่ด้วยตัวข้าพเจ้าเอง
รู้สึกว่าได้รับความหนักมาจาเดิมตั้งแต่ได้นั่งในเค็ดมัตถุร จนถึงบัดนี้ แต่ความ
หนักนั้น เปลี่ยนไปต่าง ๆ ไม่เหมือนกันในลำดับสมัย คือแรก ๆ และกลาง ๆ และ
บัดนี้ เพราะได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญเช่นมาช้านาน ได้รู้ทางราชการท่วงทศของ
มาแล้ว จึงเห็นว่าการปกครองในบ้านเมืองเราซึ่งเป็นไปในปัจจุบันนี้ ยังไม่เป็น
วิธปกครองที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปสะดวกได้แต่เดิมมาแล้ว ครั้นเมื่อล่วงมาถึง
ปัจจุบันบ้านเมืองยังเจริญชนกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การปกครองอย่างเก่า
ก็ยังไม่สู้กับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความประสงค์อัน
ยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สู้กับเวลา ให้เป็นทางที่จะเจริญ
แก่บ้านเมือง ได้คิดและได้พูดมาช้านาน แต่การหาตลอดไปได้ไม่ ด้วยมีเหตุขัดขวาง
ต่าง ๆ เป็นอันมาก และการที่จะจัดหนักเป็นการหนัก ต้องอาศัยกำลังสติปัญญา
และความซื่อตรงความจงรักภักดีของท่านทั้งปวงผู้ซึ่งจะรับตำแหน่งจัดการทั้งปวง
เต็มความอุตสาหะ วางเป็นแบบแผนลงไว้ได้แล้ว การทั้งปวงจึงจะเป็นไปได้สะดวก
ตามความประสงค์

(๑) เสด็จเถลิงถวดยราชสมบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๓ ฉบับบันทึกทรงแถลงพระบรม
ราชาธิบายน กคช พ.ศ. ๒๔๓๐
TUDC 21/02/2564

บัณฑิตานทงปวงไต้ลงเห็นพร้อมกัข้าพเจ้า ในการซึ่งควรจะเปลี่ยนแปลง การปกครองใหม่ ให้สัมพันธ์กับกาลสมัยดั่งนั้นแล้ว จึงจะขอขแจ้งความเห็น โดยย่อพอ ให้เข้าใจว่า เพราะเหตุอย่างใดข้าพเจ้าจึงเห็นควรจะเปลี่ยนแปลง และการที่จะ เปลี่ยนแปลงนั้นจะเปลี่ยนเป็นอย่างไรพอให้ทราบเป็นเค้า ที่จะได้ช่วยกันคิดอ่าน ให้การอันนั้นสำเร็จไปได้ดังความประสงค์

การปกครองบ้านเมืองของเราซึ่งได้จัดมาแต่ก่อนนั้น ได้แบ่งเสนาบดีเป็น ๒ ตำแหน่ง ยกเป็นอัครมหาเสนา ๒ คือเสนาบดีซ้ายกับเสนาบดีขวาฝ่ายพลเรือนทั่วไป เสนาบดีขวาฝ่ายทหารทั้งหมด ได้บังคับกรมฝ่ายทหารทั่วไป เมื่อพิเคราะห์ดูตามตำแหน่งที่ตั้ง ชนแต่เดิม กัดเหมือนจะให้บังคับการได้ทั่วทุกชาติตลอดในการพลเรือนฝ่ายหนึ่ง การทหารฝ่ายหนึ่ง แต่เมื่อตรวจตามพระราชพงศาวดาร ก็ไม่เห็นได้ว่าอัครมหา เสนาบดีทั้ง ๒ คนนี้ ได้บังคับการทั่วไปในฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารดีทุกชาติ ดั่งที่ตั้งชน เป็นแต่เหมือนกับเสนาบดีที่รวบรวมจำนวนคนฝ่ายพลเรือนคนหนึ่ง ฝ่ายทหารคนหนึ่งเท่านั้น อีกประการหนึ่ง การซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายพลเรือนฝ่ายทหาร นั้น ถึงว่ากฎหมายจะรั้งไว้ให้หลวงฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือนผิดกันบ้างในที่บาง แห่ง แต่การที่เข้าไปทักจับศึกอันใด ใช้ทั้งต้องฝ่ายเหมือนกันเสมอๆ จนไม่ เข้าใจได้ว่าซึ่งแบ่งเป็นฝ่ายทหารฝ่ายพลเรือนนมประสงค์แต่เดิมอย่างไร แต่คงต้อง เข้าใจว่า การที่แบ่งไว้แต่เดิมเช่นนั้น คงมีตำแหน่งหน้าที่ผิดกันแต่หากเดือน ๆ กันมาด้วยเหตุต่าง ๆ จนคงเป็นแต่เสนาบดีชื่ออย่างเช่นเป็นกันอยู่ในปัจจุบัน

ส่วนตำแหน่งราชการของท่านอัครมหาเสนาบดีทั้ง ๒ คน นอกจากที่เป็น เสนาบดี ที่เป็นการสำคัญ กับบังคับการหัวเมืองอย่างหนึ่งบังคับศาลชำระความ ซึ่งอยู่ในกรมหนึ่งอย่างหนึ่ง ตำแหน่งซึ่งได้บังคับการหัวเมืองนี้ คงจะแบ่งบังคับ อยู่ใน ๒ กรมแต่เดิมมา ท่านอัครมหาเสนาบดี ๒ คนนี้ เป็นผู้ถอดตราพระราชสั่ง พระราชสั่งซึ่งนับว่าเป็นตราหลวงเฉพาะแต่ดำเนินพระบรมราชโองการอย่างเดี๋ยวจึง จะมิไปได้ แต่เมื่อเหตุเปลี่ยนแปลงไป คือ เมื่อเสนาบดีขวาฝ่ายพลเรือนมีความผิดกัก

หัวเมืองชนกดาโหมไปชนกรมท่า ใช้ตราบัวแก้วเป็นตราดำเนินพระบรมราชโองการ
 ออกดวงหนึ่ง กดาโหมไม่มีหัวเมืองชน ๕ คดอดมาจนแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงได้ยกหัวเมืองกรมท่ากลับมากดาโหม แบ่งเมือง
 มหาดไทยมาบ้างคงไว้ให้กรมท่าบ้าง จึงได้เกิดเป็นกรมทบบึงคับหัวเมืองชนเป็น ๓
 ทงกรมท่า การชงแบ่งฝ่ายพลเรือนฝ่ายทหาร ชงดูเหมือนว่าหน้าทฝ่ายพลเรือน
 จะอยู่รักษาพระนคร ฝ่ายทหารจะเป็นผู้ไปทัพ กลับกลายเป็นไปทัพเหมือนกันทั้ง
 ๕ สองฝ่ายนี้ คงจะเป็นด้วยหัวเมืองชนสองฝ่ายนี้เป็นต้นเหตุ เมื่อมีการก่อกวนใน
 หัวเมืองชนกรมมหาดไทย ก็เป็นหน้าทกรมมหาดไทยไป เกิดขึ้นในกดาโหมก็
 เป็นหน้าทกดาโหมไป ด้วยอาศัยเหตุว่าผู้ชงได้เคยบังคับบัญชาการในหัวเมือง
 เหล่านี้มา รู้เบาแแต่ในการที่จะกะเกณฑ์ผู้คนพาหนะเสบียงอาหาร ดักว่าผู้ชง
 ไม่เคยบังคับกัน เพราะผู้คนที่จะใช้ฝ่ายทหารกต พลเรือนกต ไม่มีวิชาฝึกหัดอันใด
 ๕ วิเศษกว่ากันก็เป็นอันใช้ได้เท่ากัน ครนเมอมการทัพคักต่างประเทศมายายพระนคร
 ชงไม่เป็นหัวเมืองชนฝ่ายใด หรือจะยกไปปราบปรามประเทศใดชงมิได้เป็นพระ
 ๕ ราชอาณาเขต ต้องการนายทัพนายกองและไพร่พลมาก ก็ต้องชงรวมกันทั้งฝ่าย
 ทหารพลเรือน การทแบ่งหน้าทฝ่ายทหารพลเรือนก็เป็นอันสัญญาไป คงอยู่แต่ชอ

ส่วนในเรื่องทบบึงคับบัญชาศาลชำระความนั้นเล่า เมื่อพิจารณาหัดศาลอุทธรณ์
 ชงมีอยู่แต่ในกรมมหาดไทยนั้น ก็น่าสงสัยว่าหรือบางทก่อนหัวเมืองจะมชนแต่
 ๕ กรมมหาดไทยกรมเดียว แต่จะหาเหตุอันใดเป็นพยานอันออกก็ไม่ได้ แต่ความจริง
 ๕ นั้น ศาลอุทธรณ์ความหัวเมือง ก็เป็นมทง ๓ กรมทมเมืองชน ในกรมทง ๒ คือ
 มหาดไทยกดาโหมนมแตราชการบึงคับหัวเมือง และบึงคับความในกรมเท่านั้น
 ๕ กมการมากเต็มตาแห่งจนเหลือทจะจัดการให้ตลอดไปได้ เพราะเหตุว่าไม่เฉพาะ
 ๕ แตทจะต้องรักษาราชการสำหรับเมืองชนนนอย่างเดยว เมื่อมีเหตุการณ์อันใด
 ๕ เหมือนหนงมราชการทัพคักก่อกวนในเขตแดนเมืองชนนน ยกกองทัพออกไป แมทัพ
 ๕ จะเป็นฝ่ายทหารกต พลเรือนกต ก็ต้องมีใบบอกเขามายงกรมทบบึงคับเมืองนน

เพราะฉะนั้นราชการในกรมมหาดไทยกรมกลาโหมจึงต้องมทงการทพคัก ทงการท
จะรักษาทำนุบำรุงบ้านเมือง และการเก็บด้วยเก็บบรรณาการ และการทจะระงับคดี
ความต่าง ๆ ปนกันอยู่ในหน้าทนน จึงเป็นการมากเหลืออดนี้ ทำการไปไม่ใคร
ตลอดทุกสิ่งทุกอย่างได้

ยังภายหลัง มาเกิดกรม ๒ กรมนี้ไต่บังคับการภาษ ซึ่งเกิดขึ้นใหม่ ๆ ทม
เงินแผ่นดินมากกว่าภาษ ซึ่งอยู่ในกรมพระคลังแต่เดิมขึ้นไปอีกกม ต้องทำหน้าท
เหมือนเจ้าพนักงานคลังออกด้วนหนง

ถ้าจะเทียบตำแหน่งสมุหพระกลาโหมสมุหนายกในเวลา กับตำแหน่งเสนาบดี
ทในประเทศทงบวงมอยู่ ก็จะต้องนับว่าเป็นเสนาบดีว่าการบ้านเมืองด้วย เสนาบดี
ว่าการยุติธรรมด้วย เสนาบดีว่าการทหารด้วย เสนาบดีว่าการคลังด้วย รวบรวม
กันอยู่ในคนเดียว เป็นเสนาบดีถึง ๔-๕ ตำแหน่งดังนี้ การจึงได้สืบตั้งรุ่งรังไม่ใคร
จะตลอดไปได้

ด้วนเสนาบดีอีก ๔ ตำแหน่งซึ่งเรียกว่าจตุสดมภ์นั้น พระคลังกรมท่า ตำแหน่ง
เดิมซึ่งเรียกว่าพระคลังน ก็คงจะเป็นตำแหน่งที่สำหรับบังคับบัญชาในการเงินซึ่งจะ
เข้าในพระคลังและที่จะจ่ายราชการบังคับจัดการภาษอากรขนอนตลาดทงบวงทงไป
และบังคับศาลซึ่งชำระความเกยวของด้วยพระราชทรัพย์หลวง แต่ในเวลา
เงินที่จะเป็นพระราชทรัพย์เข้าในทงพระคลังโดยภาษอากรมน้อย ด้วนที่จะจ่าย
กันน้อยเหมือนกัน จะใช้การอันใดก็อาศัยเกณฑ์คนมาใช้เป็นพน ก็เป็นหน้าท
มหาดไทย กลาโหม ดีดีเสียโดยมาก กรมพระคลังคงจะมีราชการน้อยไม่พอแก่
ตำแหน่ง ครนเมอมการค้าขายกับเมืองจีน แต่งตำแหน่งออกไปค้าขาย เป็น
การเกยวของในการที่จะจำหน่ายและเก็บพระราชทรัพย์โดยตรง การแต่งตำแหน่ง
จึงคงจะต้องตกเป็นหน้าทกรมพระคลัง เมอกรมพระคลังเป็นผู้ค้าขายกับต่างประเทศ
เช่นนี้ ก็คงเป็นผู้กวองขวางในหมู่คนต่างประเทศ เมอมคนต่างประเทศเข้ามาใน
บ้านเมือง จึงต้องมอบให้เจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้รับรอง พนักงานเจ้าท่าสำหรับรับ

คนต่างประเทศจึงได้ตกอยู่ในกรมพระคลัง การทเก็บเงินอากรขนอนตลาดและจรวบ
 จ่ายเงินพระคลัง กับทั้งแต่งล่าเภาและรับคนต่างประเทศนี้ ในเวลานั้นคงจะไม่
 เป็นการหนักหนาอันใด เพราะมีตำแหน่งที่จะบังคับการอยู่แต่ ๒ อย่าง คือเป็น
 เสนาบดีว่าการคลัง และเป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศ ครั้นเมื่อยกหัวเมืองชน
 กรมพระกลาโหมไปชนกรมท่าต้องเติมตำแหน่งเช่นว่ามาแต่ฉะฉาน คือเจ้า
 พระยาพระคลังต้องเป็นเสนาบดีว่าการบ้านเมือง เสนาบดีว่าการยุติธรรม เสนาบดี
 ว่าการทหาร เสนาบดีว่าการคลัง เสนาบดีว่าการกรมท่า มีการตั้งตำแหน่งขึ้นไป
 มากกว่าตำแหน่งสมุหนายกสมุหพระกลาโหมออกดังนี้ จึงต้องละวางการคลังเสีย
 ส่วนการเก็บเงินจ่ายเงินตกอยู่แก่พระยาราชภักดี ส่วนการแต่งล่าเภาตกอยู่แก่พระยา
 ศรัพพหม ซึ่งเป็นที่ ๒ สำหรับหน้าทนน ๆ ยังคงอยู่แต่บุญชเบยหวัด เจ้าพระยา
 พระคลังยังต้องตรวจตรา จึงได้มีตำแหน่งที่ชนนรัตนอยู่ในกรมท่า แต่ครั้นเมื่อ
 จิตลงมาภายหลัง เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่วิบัญชเบยหวัด ชนนรัตนก็เหมือน
 ชนนางในกรมพระคลัง ดังแต่वारบเบยหวัดในกรมท่าเท่านั้น การซึ่งเจ้าพระยา
 พระคลังละวางตำแหน่งคลังคราวหนึ่งแล้วนั้น ภายหลังก็กลับเป็นตำแหน่งคลังเขาออก
 แต่ไม่เป็นคลังอย่างแต่ก่อน เป็นเจ้าพนักงานว่าภาษาอากรเหมือนอย่างมหาดไทย
 กลาโหม คงบังคับคลังเดิมอยู่แต่คลังราชการ ส่วนพระยาราชภักดีทเป็นผู้ทำการ
 แทนเจ้าพระยาพระคลังมีอำนาจน้อยบังคับได้แต่ในพระคลังมหาสมบัติ ภาษาอากร
 เกิดขึ้นในมหาดไทยกลาโหมกรมท่ากรมเมืองคลังสินค้า เงินด้วยหัวเมืองทั้ง ๓ กรม
 เงินค่านาค่าราชการทั่วเดช ซึ่งเป็นเงินสำหรับใช้จ่ายราชการแผ่นดินแยกไปอยู่ใน
 กรมต่าง ๆ พระยาราชภักดีก็ไม่ทราบว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าใด ไม่มีอำนาจที่จะ
 เร่งรัดตักเตือนสั่งแต่มาตั้งเท่าไรกรบไว้เท่านั้น ตำแหน่งพระคลังจึงต้องนับว่า
 เป็นอันไม่มี เพราะไม่มีผู้ที่จะรู้จำนวนเงินแผ่นดิน และคอยเรียกเร่งรับจ่ายได้ทั่วไป
 เป็นแต่ตำแหน่งพระคลังเที่ยวกระจายไปหลายหมุ่หลายกรม²⁵⁶⁴ เงินแผ่นดินกมแต่จะ
 ด่าปสูญไปไม่ได้ใช้ราชการ ส่วนเจ้าพระยาพระคลังก็กลายเป็นผู้ว่าการต่าง-

ประเทศ การต่างประเทศมากขึ้น หน้าที่อื่น ๆ ยังมุงมุงอยู่มากดังเช่นว่ามาแล้ว
ก็ไม่อาจจะทำการท้งปวงให้ตลอดไปได้ ทงรกรุงรังอยู่ให้เป็นที่เดือดร้อนเสียไปในทาง
ราชการ เพราะการปะปนดัดกันอยู่ดังนี้

จุดจตุตถมภอกตำแหน่งหนึ่งคือ กรมเมืองหรือกรมพระนครบาลนั้น เป็น
หน้าที่ได้บังคับปกครองตระเวนซ้ายขวา และขุนแขวงอำเภอกำนันในเขตกรุง บังคับ
ศาลพิจารณาความฉกรรจ์มหันตโทษ ซึ่งแบ่งเป็นแผนกว่าความนครบาล เป็นศาล
ซึ่งไม่ระคนปนด้วยความแพ่งความอาญาความอรรถนอย่างเช่นเดิณาศึกกรมอื่น ๆ
และได้บังคับรักษาคมิไพร่หลวงมหันตโทษตะพุนหญ้าช้าง ในตำแหน่งที่กรมเมือง
ตั้งแต่เดิมมาจนถึงบัดนี้ ตำแหน่งไม่เปลี่ยนแปลงไปมากเหมือน ๓ กรมที่ความมาแล้ว
เป็นแต่ภายหลังมีเพิ่มเป็นตำแหน่งพระคลังขนด้วย คือได้วาภาษีเรือโรงงาน
ซึ่งภายหลังตกไปกรมมหาดไทย ภาษนเป็นภาษตงชนใหม่ ซึ่งให้อยู่ในกรม
เมืองนั้น เพราะเห็นว่าใกล้เคียงกับการของกรมเมืองอย่างหนึ่ง แต่ไม่เป็นอย่างนั้น
ตลอดไป เพราะเจื้อเฉพาะตัวคนผู้บังคับอยู่ จึงได้ตกไปอยู่กรมมหาดไทย กรม
เมืองก็เป็นอันว่างไม่ได้เป็นพระคลังด้วย คงตามตำแหน่งเดิม ถึงว่ามาเกิดภาษ
คนหาเงินและค่าตลาดชนภายหลังก็เป็นการลัดวณบุคคลแท้ จึงได้ตกอยู่แต่ในพนักงาน
กองตระเวนขวา ไม่ได้เกี่ยวถึงตัวท่านเดิณาศึกด้วยเลย เมื่อจะพิจารณาดูว่า
กรมเมืองนคงตำแหน่งอยู่ตามเดิมแล้ว เหตุใดการจึงไม่เป็นไปสะดวกได้ จะมีเป็น
การไม่เรียบมาเสียแต่แรกตั้งตำแหน่งหรือ เพราะเหตุที่ข้าพเจ้าจึงได้กล่าววว่า ไม่มี
การเปลี่ยนแปลงในกรมพระนครบาลเลย การที่เปลี่ยนแปลงนั้นมีอยู่ แต่เป็นการ
เปลี่ยนแปลงมาจากทอน เป็นต้นว่าบ้านเมืองสมบูรณ์ชนกว่าแต่ก่อน การค้าขาย
ก็เพิ่มมากขึ้น การทำมาหากินโดยกำลังแรงกมมากขึ้น ทรพย์สัมบัติซึ่งจะพึง
หวงแหนอันเป็นต้นเหตุแห่งอันตรายแกชวตเป็นต้นกมมากขึ้น ทางหนทได้ชของคน
เหลารายกมกวางขวางชน พระราชกำหนดกฎหมายที่ดำหรับจะใช้ระงับปราบปราม
โจรผู้ร้าย ถึงว่าได้แก้ไขเพิ่มเติมชนตามกาลสมัยบ้างตลอดมา แต่พนกระบวน

พิจารณาถึงเป็นอย่างเดิม ซึ่งเป็นการล่วงเวลามาช้านานไม่ล้มแก่กาลสมัยไปได้ทุก
 ทุกข้อ แต่ถ่วงงอนกต ถ้ากรมพระนครบาลยังจะรักษาราชการใหญ่คงท่อยุตาม
 แบบแผนเก่าได้ การกักขังไม่รกริ้ววระดั้มมากเหมือนเช่นเป็นอยู่ในบัดนี้ แต่เพราะ
 มีเหตุซึ่งจะทำให้เจ้าพนักงานไม่ทำการยืนอยู่ตามอย่างเก่าได้ จึงได้ขยงเสียมากไป
 การซึ่งเป็นข้อซึ่งสำหรับดลให้เจ้าพนักงานเสียไปนั้น เมอจะว่าอย่างอ่อน ๆ
 ว่าบ้านเมืองสมบูรณชน ทรพยัสสมบัติซึ่งจะจับจ่ายใช้สอยเป็นประโยชน์แลยงตัว
 ของเจ้าพนักงาน ซึ่งจะได้โดยทกฏหมายอนุญาตเป็นทางลัดจริตไม่พอที่จะจ่าย
 ไรเพราะสิ่งของทงปวงมีราคาแพงชนกว่าแต่ก่อน เมอจะว่าตงนจะมขอเถยงว่า
 เมอบานเมืองสมบูรณชนถอยความกมมากชน การบว่าความให้แลงไปโดยเร็ว
 ค่าธรรมเนียมนนกจะยอมมากอยู่เองตงน ก็จะมีขอแก้ไขว่าตตเพราะกฏหมาย
 จะไม่ให้แลงเร็วได้ ความมากกว่าเวลาที่จะทำได้บาง เพราะอริบตีและคนใช้
 อ่อนแอไปไม่ล้มกับตำแหน่งบ้าง แต่เมอจะว่าทจริงแท้แลง เหตุทยกมาเป็น
 ข้อขตของข้างตงนก็เป็นได้บางจริง แต่ทเป็นข้อสำคัญนเพราะเล่เนาบตีและ
 ข้าราชการในกรมมหาดไทยกลาโหม กรมท่า กรมนา มีผลประโยชน์บริบูรณ์
 กว่าแต่ก่อนหลายเท่าหลายส่วน ด้วยอาศัยทำการนอกตำแหน่งเดิม เช่นได้บังคับการ
 ภาษอากรเป็นต้นบ้าง ได้โดยตำแหน่งเดิม แต่อาศัยการทบ้านเมืองมีความเจริญ
 ชนเช่นเก็บเงินค่านาบ้าง ส่วนกรมเมืองนได้รบความเจริญของบ้านเมืองแต่ทมีความ
 มากชน ก็เป็นข้ออันเดียวของกรมเมืองที่จะตะเกยกตะกายหาผลประโยชน์แข่งกรม
 อื่น ๆ ด้วยทางความนี้ ครนจะหาโดยตรง ๆ ก็ไม่ได้ท้นอกท้นใจจึงต้องหาไปตามแต่
 จะได้ ต้องตงไปในทางทจริต ถึงตงนยังเป็นการหาผลประโยชน์ได้ยาก ได้โดย
 รอน ๆ เย็น ๆ หวาด ๆ หวั่น ๆ ไม่เหมือนกรมอื่น ผู้ซึ่งจะมาเป็นเล่เนาบตีหรือขุนนาง
 ในตำแหน่งกรมเมืองน จึงต้องเป็นผู้ไม่สำมารถจะตะเกยกตะกายเอาตำแหน่งใน &
 กรมทกลาตมาแลงนนได้ จึงต้องเต็มใจอยู่ในกรมเมืองเพราะเหตุตงน ผู้ทอยู่ใน
 กรมเมืองจึงมักจะเป็นผู้ไม่เป็นคนดีกว่าคนซึ่งอยู่ใน & กรมซึ่งความแลงนนบาง เมอ

รวบรวมความดงกเหกว่าราชการในกรมเมืองเสียไป ด้วยทางกฎหมายบ้าง ด้วย
ผลประโยชน์ไม่พอนั้นเป็นข้อสำคัญ

ส่วนตำแหน่งกรมวังนั้น เป็นเสนาบดีในพระราชวัง เป็นพนักงานที่จะรักษา
พระราชมนเทียรและพระราชวังชั้นนอกชั้นใน เป็นพนักงานที่จะจัดการพระราชพิธี
ทั้งปวงทั่วไปและได้บังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายหน้า บรรดาซึ่งมีตำแหน่งอยู่ใน
พระบรมมหาราชวังชั้นใน และข้าราชการฝ่ายในทั่วไป มีอำนาจที่จะตั้งศาลชำระความ
ซึ่งเกี่ยวข้องด้วยล้มในใต้ทุกกระทรวง เจ้าพระยาธรรมรามกรมชนบทได้บังคับบัญชา
มากกว่าจตุสดมภ์เสนาบดีอื่น ๆ ในกรมวังนี้ไม่มีธรรมเนียมอันใดที่จะเปลี่ยนแปลง
ไปกว่าแต่ก่อน และไม่ตองขาดประโยชน์อันใดยิ่งกว่าที่จะได้เคยได้มาแต่ก่อน เว้น
ใจแต่ตองขาดไปเหมือน ๆ กันกับกรมทั้งปวงอย่างเช่นตั้งกรมการหัวเมือง และ
ตองรับผลแห่งอาหารแพง ด้วยบ้านเมืองมีความเจริญ แต่ทางที่จะตะเกียกตะกาย
หาผลประโยชน์นั้นน้อยไปกว่ากรมเมือง ด้วยได้ว่าความหลายค่าดกจริง แต่เฉพาะ
แต่ล้มใน ถึงโดยว่าจะคิดหาโดยทางทุจริตก็ไม่มีใครจะได้มากเหมือนกรมเมือง
ส่วนราชการของกรมวังนั้น ละเอียดกว่าราชการในกรมเมือง ตองการความรู
ราชการ ความทรงจำความหมั่นความเพียรมาก เมอจะตองมาเป็นที่แห่งอันตอง
ใช้กำลังกายและกำลังความคิดมาก ก็ไม่มีผู้ใดที่จะเต็มใจรับตำแหน่งนี้ เสนาบดี
กรมวังก็มักจะตกอยู่ในผู้ซึ่งเป็นขุนนางเก่าแก่ ซึ่งไม่ถ้ามารถจะทำการตามตำแหน่ง
ของตัวได้ แต่ราชการในกรมวังจะละให้บกพร่องไปไม่ได้ จึงตองมีเจ้านายบ้าง
ขุนนางบ้าง เข้าแทรกแซงบังคับบัญชาการ จนเสนาบดีกรมวังเกือบจะเป็นแต่ผู้
ที่ได้รับเบียดหัวตเป็นขุนนางสูงอายุน้อยเปล่า ๆ โดยมาก เมอตำแหน่งเป็นเช่นนั้น ก็ไม่
มีผู้ใดจะสมัครมาอยู่ในกรมวังจนหาตัวตั้งไม่ใคร่ได้ ราชการในกรมวังที่เป็นส่วน
ราชประเพณีหรือการในพระราชวัง ไม่สู้เป็นความเลื่อมทราหมอันใดไปได้ ด้วย
เป็นการติดเนื่องกันอยู่ในพระองค์เจ้าแผ่นดิน แต่ตำแหน่งเสนาบดีนั้นเป็นตำแหน่งที่
ตองไว้ช่วยการไปเท่านั้น

ส่วนตำแหน่งเสนาบดีกรมนาหนั้น เป็นพนักงานที่จะดูแลรักษานาหลวง เก็บ
 หางข้าวค่านาจากราษฎร เป็นพนักงานจัดซื้อข้าวชนิดางหลวง สำหรับจ่ายใน
 พระราชวังและการพระนคร เป็นพนักงานที่จะทำตัวอย่างชักจูงราษฎรให้ลงมือ
 ทำนาด้วยตัวเองเป็นคราวแรก เป็นผู้ทำนุบำรุงชาวนาทางปวงไม่ให้บ่วยการ
 เวลาคะทำนา ด้วยมอานาจที่จะตั้งศาลพิจารณาความบรรดาซึ่งเกยของด้วยทนา
 และโคกระบือให้แล้วไปโดยเร็ว กว่าที่จะไปว่าความ ณ กระจงอื่น ๆ การทำนุ
 บำรุงไร่นาเพียงเท่านั้น ท่านแต่ก่อนท่านเห็นว่าเป็นการบำรุงชาวนาสมแก่ความ
 ปรารถนาอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาเหตุตามตำแหน่งของเสนาบดีว่าการกรมนาเช่นนี้ ถ้า
 ทำได้เต็มตามตำแหน่ง คือหมั่นเอาใจได้แนะนำชาวนาให้ทำการไร่นา และระงับ
 ความวิวาทด้วยเรื่องทนา และเรื่องสัตว์สำหรับจะใช้ทำนา ให้แล้วไปได้โดยเร็ว
 อย่าให้ต้องติดค้างอยู่เนิ่นนาน ก็คงจะเป็นประโยชน์ได้จริงตามความมุ่งหมาย แต่
 การนั้นกลับกลายเป็นไม่รักษาตำแหน่งทวดงได้ คือเหมือนอย่างเช่นเป็นพนักงาน
 แนะนำให้ราษฎรทำนาหนั้น ก็คงเหลืออยู่แต่พระราชพิธีจรดพระนังคัล ส่วนความที่จะ
 ระงับเหตุการวิวาทของชาวนาหนั้น ก็คงเป็นแต่ศาลสำมัญเสนาบดีว่าการกรมนาก็คง
 เป็นแต่เสนาบดีว่าการยุติธรรมส่วนหน่งเหมือนกรมทงปวง ยิ่งคงต้องเป็นช้ระช้อยอก
 ๒ อย่างที่เต็มใจทำ คือจัดซื้อข้าวชนิดางจ่ายข้าวในราชการทงปวง อันเป็นช่องทาง
 ที่จะหาเศษหาเลยได้ และตั้งชาหลวงเสนาออกเก็บเงินค่านา การที่จะเก็บเงินค่านา
 จะไดถวนหรือไม่ไดถวนถประการใด ไม่ได้ตรวจตราสอบสวนอันใด เป็นแต่ผู้รับ
 เงินส่งเงินคลังอย่างเดียวง่ายกว่าเป็นเจ้าจ่านวนภาษอากร เพราะไม่ต้องรับผิดชอบ
 ในเงินที่จะไถ่มามากหรือน้อยเท่าใดเป็นกำหนดแน่นอน ด้วยชาหลวงเสนาไม่ได้มา
 ว่าประมูลเหมือนเจ้าภาษนายอากรอื่น ๆ กรมนาเกือบจะว่าไม่ต้องรับผิดชอบอันใด
 ในกรมของตัว และไม่ต้องทำการหนักอันใด เป็นแต่ผู้ที่จะได้ประโยชน์กว่ากรม
 อื่น ๆ ทงสิ้น

เพราะฉะนั้นเดิมน่าบัดใน ๒ ตำแหน่งนี้ เมื่อตกลงมาถึงภายหลังตามการที่
 เปลี่ยนแปลงไปตามลำดับ บางกรมก็มีการเหลือต้นจนทำไม่ไหว บางกรมก็ไม่มี
 การอะไรจะทำ บางกรมก็มีผลประโยชน์มากเหลือต้นจนเกินไป บางกรมก็ไม่มีผล
 ประโยชน์อันใดพอแก่การที่ต้องทำ เพราะการที่ไม่สม่ำเสมอทั้งกระบวนการและ
 ผลประโยชน์เช่นราชการจึงได้ค้างคั่งค่อม ด้วยการมากเหลือแรงที่จะทำ และไม่มี
 ผลประโยชน์พอที่จะมีน้ำใจจะทำ เหตุที่การจนเหลือที่จะทำนั้น จึงได้ทำให้การที่
 แบ่งไว้แต่เดิมเป็นฝ่ายทหารและฝ่ายพลเรือน ท้าตงใจจัดการจะให้ขอกรมหาเดิมน่าบัด
 บังคับบัญชาฝ่ายละคนนั้นเป็นอันไม่ตลอดได้เสียแต่ต้นมือ หรือถ้าจะแบ่งให้เดิมน่าบัด
 ทั้ง ๒ ตำแหน่งบังคับบัญชาแยกเป็นล่อน ๆ ก็บังคับบัญชาไปไม่ไหวได้ จึงต้อง
 แยกกรมลงไปอีกเป็นชั้น ๆ จุดสุดมณฑล ๕ ก็มีได้อยู่ในบังคับขอกรมหาเดิมน่าบัดทั้ง ๒
 กรมต่าง ๆ ซึ่งแยกออกไปอีก ก็มีได้อยู่ในบังคับจุดสุดมณฑล ๕ มอกเป็นอันมาก
 และกรมซึ่งแยกออกไปอีกนั้น ก็เป็นกรมใหญ่ ๆ มีหน้าที่เดิมน่าบัดหรือยัง
 กว่าเดิมน่าบัด มอกหลายกรม ในกรมเหล่านี้ถ้าจะปันเป็นหมู่ ๆ ก็ดูเป็นจะกันออกได้
 เป็น ๕ พวก พวกหนึ่งเป็นราชการฝ่ายพลเรือนแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน พวก
 หนึ่งเป็นราชการฝ่ายทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายทหาร พวกหนึ่งเป็นราชการฝ่ายทหาร
 แต่แบ่งไว้ในพลเรือน พวกหนึ่งเป็นราชการฝ่ายพลเรือนแบ่งไว้ในฝ่ายทหาร

กรมใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นราชการพลเรือนแบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือนนั้นคือ กรมพระ
 สวรรค์วัด กรมดุ๊กขุน กรมธรรมการ กรมหมอก กรมพระอาดกษณ กรมพระคลัง
 ต่าง ๆ มีพระคลังมหาสมบัติเป็นต้น กรมภูษามาตา กรมทมราชการทหารแบ่งไว้
 ฝ่ายทหาร คือกรมอาสาแปดเหล่า กรมพระตำรวจ กรมกองมอญเป็นต้น กรม
 ทเป็นข้าราชการทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน คือกรมล้อมพระราชวัง กรมแต่ง
 บินโรงใหญ่ กรมช้าง กรมม้าเป็นต้น กรมที่เป็นราชการพลเรือนแต่แบ่งไว้ในฝ่าย
 ทหาร คือกรมช่างสิบหมู่ เป็นต้น

ในพวกที่หนึ่ง ซึ่งเป็นราชการพลเรือนอยู่ฝ่ายพลเรือนนั้น กรมตำรวจดีเป็น
 พนักงานที่จะรักษาระเบียบหนทางว่าบัญญัติไฟร์พล ทั้งฝ่ายทหารพลเรือนในกรุงและ
 หัวเมือง เป็นบัญญัติกลางสำหรับจะกำกับมหาตไทยกลาโหมจ่ายเดช มีศาลสำหรับ
 พิจารณาความในคดีที่แบ่งสังกัดหมู่หมวดไฟร์พล เป็นพนักงานที่สำหรับจะเก็บเงิน
 แทนราชการซึ่งไฟร์ไม่ได้มาทำ เป็นพนักงานที่จะออกโฉนดบัตรหมายในข้าราชการ
 ทั้งปวงที่จะให้รู้ทั่วไป ในราชการของกรมที่ดิน ที่จะมีการใหม่เพิ่มขึ้นใหม่ติด
 กับแบบอย่างแต่ก่อนก็ไม่มีใครสนใจ มีแต่มีทหารเกิดขึ้น เช่นกรมเรือกันเป็นต้น
 ซึ่งมีในกรมอื่น ๆ ทั่ว ๆ กันกับการซึ่งไม่มีเจ้าของแต่ต้องมีไฟร์หลวงสำหรับรักษา
 การนั้น ๆ เช่นกับข้าพระและรักษาพระราชวังเดิมเป็นต้น แต่การที่ทรงโรยไปนั้น
 มีมาก เช่นกับจำนวนไฟร์พลหัวเมือง สัตตไตทราบบ้างก็มีไม่ไตทราบบ้าง ด้วยอำนาจ
 สัตตไตที่จะได้บังคับสสัตตหัวเมืองตั้งแต่ก่อนนั้น เลิกไปพร้อมกับกรมอื่น ๆ และภายหลัง
 หลงตามเสนาบดีที่บังคับหัวเมืองมีอำนาจมากขึ้น ก็ไม่มีใครอยากจะให้สสัตตเกี่ยว
 ข้องในไฟร์พลหัวเมือง ไม่มีใครสั่งให้เลิกธรรมเนียมที่จะยมนบัญญัติแก่กรมสสัตตเสีย
 และไม่มีใครสั่งห้ามไม่ให้สสัตตบังคับบัญชาตลอดจนเลขหัวเมือง แต่สสัตตมีอำนาจ
 น้อย เมื่อตามเสนาบดีผู้บังคับการในหัวเมืองเพิกเฉยเสียก็ไม่มีอำนาจจะไปตักเตือน
 เอาได้ เมื่อมีถ้อยความอันใด เสนาบดีเจ้ากระทรวงก็บังคับไปเสียไม่พูดด้วยสสัตต
 สัตตจึงได้ไม่มีอำนาจที่จะบังคับบัญชาอันใดไปได้ และเงินด้วยหรือเงินข้าราชการ
 ในตัวเลขหัวเมืองนั้นเล่า สัตตก็ไม่ได้รู้เห็นเป็นผู้รับผิดชอบ ถึงโดยว่าจะได้บัญญัติ
 เลขหัวเมืองไว้ก็เป็นแต่บัญญัติเท่านั้น ไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่าเมืองใดได้ตั้งเงินแล้ว
 หรือยังไม่ตั้ง และไม่มีอำนาจที่จะตักเตือนให้ตั้งได้ด้วย เพราะฉะนั้นการซึ่งให้สสัตต
 รับผิดชอบเลขหัวเมืองนั้น จึงไม่เป็นประโยชน์พอที่จะตักเตือนมิให้แบบอย่างนั้นเลื่อมทราวม
 ไป สัตตคงมีการแต่ที่จะได้เกี่ยวข้องของในหัวเมืองแต่เฉพาะคราวที่สักเลขคราวเดียว
 คงได้บังคับบัญชาอยู่แต่เลขซึ่งขนอยู่ในกรมต่าง ๆ ซึ่งเดิมนั้นอยู่ในกรุงเทพ ฯ และ
 หัวเมืองที่ไกล ๆ ได้ชำระเลขจ่ายศาลาและเรียกค่าราชการไฟร์หลวงไฟร์ส้ม ใน

ราชการซึ่งยังคงอยู่ สัตว์ตกทาการโดยอ่อนแออย่างยิ่ง จนเงินข้าราชการซึ่งเก็บ
มาจากตัวเลขนั้นเกือบจะไม่ได้ใช้ราชการอันใด ถึงว่าเป็นราชการที่เต็มใจทำอยู่บ้าง
แต่ก็เป็นการยากลำบากได้ไม่คุ้มเหนื่อย ไม่เต็มใจเหมือนข้าราชการตายเป็นไฟ
หลวง

ส่วนความที่สำหรับศาลกรมพระสุรัสวดีนั้น เมื่ออธิบดีกรมอาญาประจำเมือง
ก็มีความเรื่องราวเสียเกือบทั้งต้น ไม่ใคร่มีฟ้องประท้วง ครั้นเมื่อจะตัดสินอธิบดี
กรมสุรัสวดีตัดสินเอง ด้วยอาศัยพระราชบัญญัติหมายประกาศและตัวอย่างคดีตัดสิน
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ตัดสินลงไว้แต่ก่อน ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมซับซ้อนกันทีละเล็ก
ทีละน้อย จนลูกขุนไม่ทราบขอบบังคับเหล่านั้นบ้างก็โดยมาก ที่จะถึงลูกขุนชชาติ
ปรึกษาว่างบทนหมบบางไม่สู้มากนัก มักจะเป็นความที่ทราบมูลมากกว่า แต่เพราะ
ตัดสินต่อหาผลประโยชน์ตามทางเก่าที่จะรับกับความเจริญของบ้านเมืองมีอาหารแพง
เป็นต้น กับที่จะแข่งกรมอื่น ๆ เช่นกรมเมือง การที่ยังทำอยู่นั้นไม่เป็นการ
เรียบร้อยพ้นจากการรุงรังได้ ทั้งเก็บเงินข้าราชการและชำระหักโอนตัวเลข และ
ชำระคดีอันเกิดขึ้นด้วยความเรื่องตัวเลข แต่กรมสุรัสวดีมากกว่าและสำคัญ
กว่ากรมอื่น คล้ายคลึงกันกับกรมเมือง แต่มีผลประโยชน์ที่เข้มเขินกว่า นับว่ากรม
สุรัสวดีเป็นกรมที่ควรจะเป็นเด็บบัดได้กรมหนึ่ง แต่ควรจะเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม
ราชการให้เต็มหน้าที่ อันจะไว้กล่าวต่อไปในภายหลัง

กรมลูกขุนนั้นเป็นกรมใหญ่ ได้บังคับความทั้งแผ่นดิน แต่จะค้นหาข้อความ
เบองตนทแรกตงชน โดยประสงค์อย่างไรให้ชัดเจน ก็ไม่ได้ความชัด คำซึ่งเรียกว่า
ลูกขุน ณ ศาลหลวงซึ่งปรากฏใช้อยู่ในบัดนี้ ก็ไม่มีใครจะได้พบเห็นในกฎหมายเก่า ๆ
ซึ่งรอยกรองเป็นมาตราหมวดใหญ่ ๆ มาปรากฏซ่อนในกฎหมายชั้นกลาง ๆ ลงมา
แต่เมื่อพิเคราะห์ในเหตุการณ์ทั้งปวง ตั้งต้นแต่กฎหมายมนุสาร์ศาสตร์ซึ่งเป็นต้น
เค้าของกฎหมายที่ใช้อยู่ในกรุงสยามนี้ เป็นกฎหมายมาแต่เมืองอินเดีย เขามาใช้เป็น
แม่ขอทพระเจ้าแผ่นดินจะได้ตั้งพระราชบัญญัติกฎหมาย เปลี่ยนแปลงให้สัมพันธ์

ภูมิประเทศบ้านเมือง เมื่อใดความขัดความนุ่ถ่วงการค้าสัตว์รมาแต่ประเทศอินเดีย กับทั้ง
 ประเพณีอื่น ๆ มีการบรมราชาภิเษกเป็นต้น ก็เป็นแบบอย่างข้างประเทศอินเดีย มี
 พระราชพิธีเนื่องด้วยพราหมณ์เจอบนไปทั้งสิ้น จึงเห็นได้ว่าเมื่อกฎหมายนี้ได้เข้ามา
 ถึงกรุงสยาม คงจะมีพราหมณ์ผู้ชำนาญในการที่จะปกครองบ้านเมือง และที่จะจัดการ
 วางแบบแผนราชประเพณีของพระเจ้าแผ่นดินคนหนึ่งหรือหลายคน ได้เข้ามาเป็นผู้ช่วย
 จัดการวางแบบแผนทั้งปวงแต่เดิมมา ถ้าจะพูดอย่างเช่นพม่าชกเชอแถวราชตระกูลให้
 ติดต่อกับวงศ์ศัลยราช ก็จะได้กล่าวได้ว่าคงจะมีพระเจ้าแผ่นดินในวงศ์ศัลยราชพระองค์ใด
 พระองค์หนึ่ง ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งต้องออกจากประเทศอินเดียมาพร้อมด้วยปุโรหิต
 ผู้ใหญ่และขุนนางไพร่พลทั้งปวง แล้วมาตั้งอยู่ในประเทศสยาม พระเจ้าแผ่นดินจึง
 โปรดให้ปุโรหิตผู้นั้น จัดการวางแบบอย่างการที่จะปกครองรักษาพระนครใหม่ให้
 เรียบร้อยสมควรแก่ที่จะเป็นพระนครใหญ่สืบไป ปุโรหิตผู้นั้นจึงได้ยกมุนีถ่วงการค้าสัตว์
 มาตั้งเป็นหลัก ที่จะได้บัญญัติพระราชกำหนดกฎหมายสืบไป และจัดธรรมเนียม
 อื่น ๆ ตามแบบอย่างพระนครข้างฝ่ายอินเดียแต่โบราณนั้นทุกไป ปุโรหิตผู้นั้น
 คงจะเป็นผู้ทรมความรู้อาณาจารย์ในมุนีถ่วงการค้าสัตว์ของเดิม และพระราชกำหนด
 กฎหมายซึ่งได้บัญญัติขึ้นใหม่ เพราะเป็นผู้ต้นตำราและเป็นผู้ได้เรียบเรียงตั้งแต่ง
 ขึ้น ทั้งที่เป็นพราหมณ์ประพฤติดูอยู่ในความสุจริต จึงเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย
 ของพระเจ้าแผ่นดินและเป็นทนายเชอพงของข้าราชการและราษฎรทั้งปวง พระ
 เจ้าแผ่นดินจึงมอบการที่จะบังคับบัญชาความสัตย์ซื่อตน ให้แก่ปุโรหิตผู้นั้น เป็นผู้
 บังคับตัดสินถอยความทั้งปวงเด็ดขาดทวไปทั้งพระนคร และปุโรหิตเช่นนี้จะมา
 แต่ผู้เดียวหรือหลายคนก็ได้ ก็คงจะต้องมีผู้ช่วยเป็นที่ปรึกษาหรือหลาย ๆ คน จึงจะ
 พอที่จะทำการในตำแหน่งของตนตลอดไปได้ จึงได้มีตำแหน่งพระมหाराชครู
 พระราชครู และปลัด แต่ถึงดงนั้นก็ยังไม่มีพอ จึงได้ตองตงเพิ่มชนนอก
 ดำรับหน่ง เพราะฉะนั้นผู้ซึ่งได้เป็นต้องดำรงบอยจนบัดนี้ ชื่อของลูกชนนิก
 ยังปรากฏเป็นชื่อพราหมณ์อยู่โดยมาก และพราหมณ์ซึ่งมตรตระกูลอยู่ในกรุงรัตน

ก็ยังได้รับตำแหน่งในลูกขุน หรืออยู่ในตำแหน่งพราหมณ์ แต่ไปเข้าที่ปรึกษา
 เป็นลูกขุนทั้งพราหมณ์ ไทรดาจารย์และพราหมณ์พฤตมบาศ์ ตลอดจนมาจนกระทั่งถึง
 พระมหाराชครพิช และพระดีทชไชยเดยวณกโตเคยเป็นลูกขุนทั้งต้องคน ตัว
 ลูกขุนทั้งปวงเป็นแต่ผู้พหุภาษาความฉลาดชอบบออย่างเดียว หาได้เป็นผู้พิจารณา
 ความอันใดไม่ ต้องมีตราการที่จะพิจารณาความนั้นตลอดแล้วไปขอคำตัดสิน
 ออกชนหนง แต่ตราการทั้งปวงเหล่านี้ แต่เดิมจะอยู่ในบังคับลูกขุนทั้งต้น
 หรือ หรือจะจ่ายไปไว้ตามกรมต่าง ๆ ดังเช่นเป็นอยู่ในทุกวันนี้ ก็ไม่มีอันใด
 จะยืนยันเป็นแน่ได้ ถ้าจะคิดประมาณดูว่ากรมแพ่งกลางกรมหนง แพ่งเกษม
 หนง ต้องกรมนึ่งคงอยู่ในกรมลูกขุน ถึงว่าในบัดนี้จะไม่ได้อยู่ในบังคับ
 พระมหाराชครพิชเป็นใหญ่ในกรมลูกขุนอย่างหนึ่งอย่างใด ดังกัหมายหมุดตัวเลข
 ในกรมเหล่านี้กษณอยู่ในกรมลูกขุน เจ้ากรมและขุนค้ำตราตราการกรบเบยหวัด
 อยู่ในกรมลูกขุน หน้าที่ของแพ่งกลางแพ่งเกษมทั้งต้องกรมน กิมค้ำตราจะ
 พิจารณาความเป็นกระทรวงอันหนงซึ่งเป็นที่ตำแหน่งเดิม แต่ไปมีการออกแผนก
 หนงซึ่งต้องเป็นผู้วางบทในศาลูกขุนปรึกษา หน้าที่ทง ๒ คือเป็นผู้พิจารณา
 ความอย่างหนง เป็นผู้วางบทอย่างหนง ถ้าคิดตามความเห็นในเชิงกฎหมาย
 อย่างไทยแล้วก็เป็นหน้าที่อันไม่ควรจะรวมกัน แต่การที่เจ้ากรมแพ่งกลางแพ่ง
 เกشم ๒ คนนี้ ไม่มีหน้าที่วางบทลงโทษชนดวยนัน ควรจะเห็นได้ว่าแต่เดิมมา
 ลูกขุนคงจะปรึกษาชชาติและวางบทลงโทษตลอดไปในชนเดยว แต่ล่วงมาจะเป็น
 ดวยผู้ชงเป็นบุโรหิตใหญ่ซึ่งมีความรู้และสติปัญญาความทรงจำมากนั้นล้มตายไป
 ผู้ชงรับที่แทนใหม่ไม่แคล้วคดองในกฎหมายซึ่งตงชนไว้ หรือไม่มีสติปัญญา
 สามารถพอที่จะทำการให้ตลอดไปได้แต่ในชนเดยวนอย่างหนง และเพราะเหตุ
 ที่พระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติเพิ่มเติมชนตามกาลสมัยมากชนเหลือที่จะจำทรง
 ไว้ได้ ลูกขุนผู้ชงพหุภาษาอันวางโทษไปผิด ๆ ถูก ๆ หรือไม่ทันเวลาพระเจ้า-
 แผ่นดินจึงได้โปรดให้เจ้ากรมแพ่งกลางแพ่งเกษม ๒ คนนี้เป็นพนักงานที่จะพดก

ไว้ในกรมทั้งปวงเหมือนเช่นว่าในชนหลังนแต่เดิมมาเท่านั้น ตัวเด็มาบัดและอชบด
 กับลูกขุนก็คงมีอำนาจเป็นคนละแผนกกันดังเช่นว่ามาเดอน ถ้าจะคิดเทียบดกับอย่าง
 เด็มาบัดว่าการยุติธรรมในประเทศอื่น ก็เป็นการกลับกันตรงมาแต่เดิมลูกขุนซึ่งด
 เหมือนจะเป็นเด็มาบัดกรมยุติธรรมนั้น กลับเป็นหน้าทผู้พพากษา ส่วนกรม
 ต่าง ๆ ทั่วศาลบังคับบัญชาความไปไว้ในกรมนั้น กลับเป็นตัวเด็มาบัดกรม
 ยุติธรรมที่สำหรับจะให้เครื่องจักรในการพิจารณาความเป็นไปให้สะดวกอย่าให้หยุด
 อย่าให้ขัดได้ การที่ความานเป็นพิจารณาแบบแผนเก่า ซึ่งจะให้คิดเห็นว่า ที่
 ทำนจัดลงเป็นแบบแผนแต่เด็มานั้น ประสงค์จะจัดการอย่างไร แต่การภายหลัง
 มา นเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกเป็นอันมาก

ศาลทั้งปวงซึ่งปรากฏในพระธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายเก่า แต่มาดังลย
 ว่าจะแก้ไขใหม่หลายคราวตามเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป แต่มิได้มีฉบับทยนยหน้า
 ฉบับนั้นเป็นเก่าฉบับนั้นเป็นใหม่ ดเป็นปน ๆ กันฉบับไหนที่แก้ไขแล้วจแล้วก
 ไขฉบับนั้นฉบับเดียว แบ่งกระทรวงตงน

๑. ความอุทธรณ์ยกว่าเป็น ศาลหลวง ได้พิจารณา แต่คำว่าการศาลหลวง
 ถ้าจะคิดเอาว่าเป็นพยานว่าศาลหลวงเป็นศาลลูกขุนตามเช่นดังลยว่าความจะรวมอยู่
 ในลูกขุน เช่นว่ามาเดอนแต่ก่อนก็ชอบกลอยู่ แต่เหตุใดจึงมาแบ่งกระทรวงพร้อมกับ
 ศาลอื่น ๆ จะเป็นด้วยแก้ไขกันต่อ ๆ มาประการใดไม่ได้ความชัด แต่กระทรวงน
 ตกอยู่ในกรมมหาดไทย ศาลนเป็นศาลที่ว่าความอุทธรณ์ทั้งในกรุงและหัวเมือง
 ศาลเดียว ถ้าเป็นความหัวเมืองก็ความจะอุทธรณ์ตราการ เจ้าเมืองกรมการเป็น
 ผู้ชำระอุทธรณ์ตราการ ถ้าอุทธรณ์ผู้พพากษาเจ้าเมืองกรมการที่ไม่ได้ลงชื่อ
 ในคำพิพพากษาเป็นผู้พิจารณาอุทธรณ์ ถ้าจะอุทธรณ์เจ้าเมืองตองบอกอุทธรณ์ท
 ศาลหัวเมืองนก่อน หัวเมืองนชำระไม่ได้จึงเข้ามาฟ้องศาลหลวงประทับฟ้องไป
 ศาลอุทธรณ์ ส่วนในกรุง ถ้าจะฟ้องอุทธรณ์ ก็ฟ้องศาลหลวง แล้วประทับไป
 ศาลอุทธรณ์ แต่ครนภายหลังมา เพราะเหตุที่ถอยความคางกันมาก ลูกขุนไม่

สามารถที่จะทำการให้ตลอดไปได้ พระราชประสงค์ของพระเจ้าแผ่นดินจะให้เสนาบดีช่วยระงับทุกขร้อนของราษฎรให้แล้วไปโดยเร็ว จึงได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อธิบดีเจ้ากระทรวง รับเรื่องราวราษฎรอุทธรณ์กล่าวโทษเจ้าเมืองกรมการ และตระลาการในกรมนั้น ๆ ได้ ความอุทธรณ์ก็ไปเป็นเรื่องราวโดยมาก เมื่อท่านอธิบดีในกรมนั้นได้รับเรื่องราวแล้ว ก็ให้เบิกคู่ความเข้ามาตั้งตระลาการชำระในกรมตนเอง แล้วบังคับบัญชาตลอดไปจนถึงให้ลูกขุนปรึกษาวางบท ความอุทธรณ์ก็แยกออกไปหลายศาลไม่เฉพาะแต่ศาลอุทธรณ์อย่างเดียว

๒. ศาลอาญา ไปไว้กรมพระกลาโหม ซึ่งเขาศาลนี้ไปไว้ในพระกลาโหมนั้น สมุหพระกลาโหมก็ไม่มีอำนาจอันใดที่จะบังคับตัดสิน คงต้องมาให้ลูกขุนตัดสินทั้งต้น เว้นไว้แต่เกิดรับเรื่องราวอุทธรณ์ขึ้นใหม่ สมุหพระกลาโหมมีอำนาจรับเรื่องราวอุทธรณ์ตระลาการว่ากล่าวได้ ซึ่งเขาไปไว้ในกรมพระกลาโหมนั้นก็มีความประสงค์จะให้สมุหอำนาจในการเกาะครองผู้คนให้แข็งแรงขึ้น เพราะความอาญาจำเลยยอมจะเป็นผู้มอบอำนาจหรือเกาะเกาะโดยมาก

๓. กระทรวงอาญาจักร ซึ่งกำหนดไว้ว่าเป็นความหากันด้วยมิใช่ญาติ แก่ความต่างแต่กรรมให้คู่ความ ศาลอยู่ในกรมมหาดไทยแต่ก็เป็นกระทรวงร้างไม่มีตามกำหนดที่จะให้ศาลชำระ ภายหลังก็กลายเป็นศาลอกศาลหนึ่งอยู่ในกรมมหาดไทย ให้ชำระความอะไร ๆ ทั่วไปไม่มีกำหนด

๔. กระทรวงนครบาล ศาลนี้เดิมเป็นความฟ้องศาลหลวงประทับฟ้องคดีตามแบบเดิม แต่เพราะเหตุที่กลัวว่าจะฟ้องประทับมาได้เป็นการเนิ่นช้า จึงได้ต้องเพิ่มเติมอำนาจเป็นเช่น ๆ คอว่า ถ้าโจรผู้ร้ายปล้นสะดมเกิดขึ้น อาเภอทองทมาแจ้งความหรือเจ้าทรัพย์มาทำคำชนัดตราบาดแผลคำตราต้น เสนาบดีกรมพระนครบาลมีอำนาจที่จะบังคับให้ติดตามตัวผู้ร้ายมาพิจารณา และเจ้าทรัพย์ผู้ถูกบาดเจ็บยื่นเรื่องราวขอเสนาบดีกรมพระนครบาล รับเรื่องราวมาพิจารณาแล้วส่งขึ้นให้ลูกขุนปรึกษาได้ความในกรมพระนครบาล ภายหลังมาเจือเป็นความรับสั่งโดยมาก ด้วยเหตุว่า

เมื่อมีผู้รายปล้นสะดมฆ่ากันตายแห่งใด กรมพระนครบาลต้องนำความกราบบังคมทูล
 รบสั่งให้รีบเร่งชำระ เมื่อใดความประการใดมีก็ต้องคดชนกราบบังคมทูลก่อน
 แลวดังให้ส่งลูกขุนปรึกษา เมื่อใดคาปรึกษามาแล้วต้องนำชนกราบบังคมทูลก่อนท
 จะลงโทษอันหนัก เพราะฉะนั้นความจึงเจือเป็นความรบสั่งโดยมาก การที่เป็น
 ดงน กตวยพระเจ้าแผ่นดินจะทรงระงับปราบปรามผู้รายให้สงบได้โดยเร็ว จึงต้องเป็น
 พระราชชระมาก แต่ถาเป็นความห่อเมือง ถึงจะเป็นความนครบาลแท้ ถาไม่อุทธรณ์
 บางเดกน้อย กระทบวงที่โตบงคบการห่อเมืองนั้นเรียกความเข้ามา ณ กรุงเทพ ๆ
 แลว ถึงว่าใจทักจำเลยจะยอมความชนอกทธรณ์ไม่ว่ากล่าวกัน คงแต่ความเต็มชน
 นครบาลก็มักจะว่ากล่าวไปเสียแต่ในกรมนั้นต่อไปอีก ต่อเมื่อโตชดชองไม่สะดวก
 จึงโตส่งไปกรมพระนครบาล หรือทเป็นความทชหาหลวงในกรมนั้นออกไปชำระ
 ก็มักจะถือเอาเป็นเหมือนหนังสือความรบสั่ง ไม่ส่งกรมพระนครบาลเอาไว้ชำระใน
 กรมและความเหล่านักปรึกษาลูกขุนโตเหมือนศาลนครบาลนั่นเองด้วย

๕. ศาลกรมวัง ชำระโตทั้งความแพ่งอาญาและนครบาล ยกแต่ความที่
 ถึงตาย จำเลยเป็นส้มในแลวเป็นกระทบวงกรมวังทงต้น ส้มในซึ่งกำหนดไว้ตาม
 กฎหมาย ก็จะเป็นด้วยความประสังคยกเอาคนทใช้ชดอยในพระราชวังเป็นส้มใน
 หรือทกรมอันโปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน แต่กรมซึ่งโตกำหนดไว้เดิมซึ่งเป็นเวลา
 อย่างหนึ่ง มาในเวลาบต้นอย่างหนึ่ง ไม่เห็นว่าควรจะเป็นส้มในด้วยเหตุโต เช่นกรม
 ด้รพากร กรมมรดกช่าพระสืบส้องพระอารามนหม ก็ไม่ยกถอนแต่ยังคงเป็นส้มใน
 อยู่ตามเดิม ส่วนกรมทเกิดขึ้นใหม่ ๆ ทควรจะเป็นส้มในจริง ๆ บ้างทอนุโลมตาม
 กฎหมายเกาเทียบเคียงคล้ายคลึงกัน ยกเข้ามาเป็นส้มในก็มิโดยมาก เช่นในกฎหมาย
 กำหนดช่าส้มเค็จพระเจ้าลูกเธอ ส้มเค็จพระเจ้าหลานเธอไม่มีกรม ไม่ได้ว่าถึง
 พระองค์จากเอาช่าพระองค์เจ้าซึ่งไม่มีกรมเข้าเป็นส้มในตามไปด้วย คลังวิเศษเป็น
 เครื่องตุดให้คลังทงหลายเข้าเป็นส้มในทงต้น กรมแล่งและช่างดณะเป็นเครื่องตุดให้
 กรมภูษามาตาเข้ามาเป็นส้มใน กรมมหาดเล็กเพราะเป็นคนใช้ชดอยยกเขาเป็น

ส้มใน บรรดากรรมชนกรรมวงก์มาเป็นส้มใน แต่ตั้งฆกาฬิ ธรรมการ ราชบัณฑิต
 อาลักษณ์ นีมาเป็นส้มในด้วยอะไรก็ไม่ทราบ ข้าพระดีบดองพระอารามนั้นเป็น
 ตัวอย่าง พาข้าพระในพระอารามต่าง ๆ ทวไปเข้าเป็นส้มในด้วยทงต้น เพราะ
 ฉะนั้นส้มในจึงได้มากจนจนเกินต้องการ แต่ไม่มีผู้ใดจะคิดเปลี่ยนแปลงด้วยเป็น
 เต้บียงของกรรมวงก์ ซึ่งมีผลประโยชน์น้อยกว่ากรรมอื่น ๆ ทงต้น

๖. ศาลแพ่งกลาง ๗. ศาลแพ่งเกษม สองศาลนี้อยู่ในกรมลูกขุนตั้งเช่น
 ว่างมาแล้ว แต่กรมลูกขุนก็ไม่มีอำนาจจะบังคับบัญชาอันใดในศาลสองศาลนี้
 ภายหลังจึงต้องมีเจ้านายบางขุนนางบางไปเป็นอธิบดีขึ้น ๆ รับเรื่องราวอุทธรณ์
 ตระลาการได้ แต่ไม่เกี่ยวของอันใดกับหน้าที่ของเจ้ากรมที่เป็นผู้รับ เมื่อเจ้ากรม
 ทงสองจะปรับผิดอย่างหนึ่งอย่างใดในความทงปวงเกล้าว โทษทอน

๘. กระทรวงมรดก แบ่งไปไว้ในกรมล้อมพระราชวัง แต่ความมรดกเป็น
 ความทแฉดยาก และเป็นความเงินทองมาก จึงได้ตั้งกรมเนยมาว่าพองหาเป็นมรดก
 กันในกรุง ให้พระยาประสิทธิ์ศุภการซึ่งอยู่ในตำแหน่งมหาดเล็ก แต่เป็นผู้กำกับ
 ศาลมรดกคดีพองชนดวายก่อน ถ้ามีททพพมาก ๆ มักจะถอนมาให้ตำรวจบาง
 กรมวงบ้าง ข้าระเป็นความรับผิดชอบไม่ได้เกี่ยวในศาลมรดกเดิม ถ้าเป็นหัวเมืองกตของ
 มีใบบอกเข้ามา ต่อมิตราออกไปให้ข้าระจึงข้าระได้ หากไม่ต้องลงมาข้าระที่
 กรุงเทพฯ ฯ

๙. กระทรวงกรมท่ากลาง สำหรับข้าระความต่างประเทศกับคนไทย ศาลนี้
 เปลี่ยนแปลงไปมากเหมือนอย่างกับกรมว่าการต่างประเทศนั่นเอง คือแต่เดิมมากคง
 จะว่าแต่กระทรวงคลัง ครั้นเมื่อเจ้าพระยาพระคลังว่าการต่างประเทศ จึงได้ตั้ง
 กระทรวงว่าความต่างประเทศอีกกระทรวงหนึ่ง ในกรมเนย ครั้นเมื่อภายหลังความ
 ต่างประเทศมาก กระทรวงคลังนั้นขาดไป เพิ่มเติมกระทรวงต่างประเทศขึ้นอีก
 ดังจะว่าต่อไปภายหลัง และกรมทานเมอมเมองชนกได้ว่าความอุทธรณ์อย่างใหม่อีก
 กระทรวงหนึ่งด้วย

๑๐. **กระทรวงกรมนา** ว่าความนาและเครื่องทำนาและข้าวในนา ไม่ว่าจะ
 ความแพ่ง อาญา นครบาล อย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งยกมารวมอยู่ในกรมนาทางต้น
 ก็เพื่อจะให้กรณามีอำนาจที่จะดับความทุกข์ร้อนของชาวนาไม่ให้ช่วยการทำนา
 เป็นการบำรุงไร่นาเหมือนกบฏให้กรมวังชำระความสมโน เพื่อจะให้เป็นการเร่งการ
 ด้ตรวจแก้ผู้ทรบราชการอยู่ใกล้ชดพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน แต่ไม่เป็นผลอันใดตชน
 ได้จริงดังความประสงค์กคงเป็นความด่ามญอยู่อย่างนตนเอง และยังมชอทเถียง
 กระทรวงกันอยู่กับศาลรับตั้งชำระความผู้รายดกโค กระบือ ซึ่งจะได้ออกชอไป
 ภายหนานนดวย

๑๑. **ศาลคลังมหาสมบัติ** ว่าความบรรดาทเถยชของดวยพระราชทรพยทวไป
 แต่ศาลนภายหลงมา ก็คงได้ความว่าเฉพาะแต่ภาษอากรชงชนอยู่ในกรมพระคลัง
 มหาสมบัติ ซึ่งอยู่ในอำนาจพระยาราชภักดี มิได้ทวไปในภาษอากรชงชนในกรม
 อื่น ๆ ส่วนกรมอื่น ๆ ซึ่งได้เป็นเจ้าของงานคลังบังคับภาษอากรกมศาลกระทรวง-
 คลังชนในกรมนนอกกรมดะศาล ๆ ทุกกรม มวเคษหนอยหนงถามความเรอง
 รบเรองจ่ายเงนหลวง ศาลกระทรวงคลังมีอำนาจที่จะชำระได้ แต่คงได้ชำระแต่ความ
 เล็กนอย ถ้าเป็นความใหญ่กมกจะมตราการเป็นศาลรับตั้งแยกออกไปต่างหาก
 เป็นแต่ชาวคลังกากบดวย เพราะฉะนั้นความศาลพระคลังมหาสมบัตินี้ เป็นความ
 เรองราวโดยมาก ไม่ใครจะมีฟ้องประทบ

๑๒. **ศาลกระทรวงธรรมการ** ยังคงอยู่ตามเดิม แต่อธิบดีในศาลนั้นไม่ใคร
 จะเป็นคนมีอำนาจ จึงได้มเจ้านายไปกำกับเต็มอมามีได้ขาด ถ้าเป็นความสำคัญ
 เช่นความปาราชิกกมกจะเป็นความรับตั้ง และเมอลงตัดสินพระเจ้าแผ่นดินก็ทรง
 ตัดสินเอง ไม่ได้ให้ลูกขุนปรึกษาวางบทโดยมาก

๑๓. **กระทรวงสัสดี** คงอยู่ตำแหน่งเดิม แต่ความเลชหัวเมืองไม่ใครจะได้
 ตัดสิน ดังเหตุความมาแต่หงน ศาลเป็นความเรองราวมากกว่าฟ้องประทบ
 เหมือนกัน

๑๔. ศาลกระทรวงแพทยฯ เป็นอันเลิกขาดไม่มี ด้วยขอความที่จะหาคนให้ถูกต้องในพระธรรมนูญนี้ ก็ไม่มีใครจะมีใครฟ้องหา มีบ้างก็มักไปอยู่ในกรมเมืองและกรมอื่น ๆ ตามแต่ที่ขอความจะคดีไป

ศาลซึ่งได้กำหนดมาในพระธรรมนูญมีอยู่ ๑๕ กระทรวงเท่านั้น แต่มีศาลเพิ่มเติมขึ้นนอกตามเวลาที่ต้องการ ไม่พอที่จะว่าความทั้งปวงทวงไป

คือศาลในกรมท่านั้น แยกออกไปอีกสามกระทรวง คือความเงินต่อเงินเป็นกระทรวงกรมท่าซ้าย ความแขกตอแขกหรือแขกเป็นจำเลย เป็นกระทรวงกรมท่าขวา ยกเสียแต่ความนครบาล ศาลกรมท่าซ้าย กรมท่าขวาน พระยาโชฎ๊กราชเศรษฐี พระยาจุฬาราชมนตรีเคยรับเรื่องราวอุทธรณ์ในศาลอยู่บ้าง แต่เมื่อไม่ว่ากล่าวให้ตลอดได้ก็ไปร้องต่อเสนาบดีกรมท่ากลาง ว่ากล่าวบังคับบัญชาได้ออกชนหนงถ้าเป็นฟ้องประทับแล้ว ก็หาหรือลูกขุนได้ตรงทีเดียวเหมือนกระทรวงเดิม ไม่เกยของอันใดกับเสนาบดีกรมท่า แต่ศาลต่างประเทศซึ่งเป็นศาลอยู่ในกรมท่าอีกศาลหนึ่งนั้น เป็นศาลตั้งขึ้นใหม่ เมื่อทำสัญญาด้วยนานาประเทศ ยกเป็นศาลรับตั้ง มีอำนาจที่จะพิจารณาความที่ โจทก์เป็นคนต่างประเทศ ไม่ว่าจะความแพ่งอาญาจนครบาลอย่างไร ลูกขุนไม่ได้ตั้งฟ้อง ไม่ได้ปรึกษาชชาติเหมือนศาลอื่น ๆ กงสุลตั้งฟ้องขึ้นมาแล้วกรบพิจารณา การที่จะปรึกษาดัดสินลงโทษเป็นดีทชชาติอยู่ในลูกขุนผู้เดียว ซึ่งยกตำแหน่งขึ้นใหม่ เป็นพระพิพากษานานาประเทศกิจ เมื่อความนั้นจะต้องอุทธรณ์ ๗ มาที่เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ๆ มีอำนาจที่จะตัดสินยกถอนคำตัดสินเดิมนั้นได้ เป็นศาลเดียวซึ่งไม่ได้เกยของกับลูกขุน ณ ศาลหลวงเลย

ศาลรับตั้งชำระความลกซาง ม้า โค กระบือ เป็นศาลแยกมาแต่กรมพระนครบาลให้กรมพระตำรวจช่วยชำระ แต่ไม่ได้ชนกรมพระนครบาลเหมือนอย่างแยกศาลในกรมท่า เพื่อจะปราบปรามผู้ร้ายลกซาง ม้า โค กระบือซึ่งมักชุมชนคราวหนึ่ง แต่เลยตงติดตอมา ศาลนั้นจะเป็นการแก่งแย่งกันอยู่กับกรมทาบ้าง ด้วยกรมทาบ้างใจว่าความโคกระบืออยู่ในศาลนทงถ่น แต่ทจริงนน แยกจากนครบาลเท่านั้น ศาลนม

อำนาจเป็นค่าระดับสูง ชัดของอันใดกราบทูลได้ แต่ถูกขุ่นกยงเกยของอยู่ด้วย
ไม่ขาดไปทีเดียว เหมือนค่าดต่างประเทศ

ยังมีอีกค่าดหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นใหม่ เพราะเจ้านายและเชื้อสายในราชตระกูลมมาก
จน จึงได้ตั้งขนออกกระทรวงหนึ่ง สำหรับชำระความในราชตระกูล ไม่ว่าจะโจทก์
เป็นจำเลย ไม่ว่าจะความอย่างไรโดยก่เดียวแต่ความถึงทตาย ค่าดซึ่งได้ออกชอมาแล้ว
เหล่านี้ เป็นค่าดซึ่งมหานาทแต่จะชำระความนั้น แล้วฟังคำตัดสินของลูกขุนทั้งต้น
เว้นแต่ค่าดต่างประเทศที่ความมาแล้ว ก็บทเป็นความเรื่องราวซึ่งอธิบายอำนาจจะรับ
ขึ้นใหม่ อธิบัตตัดสินเอาเองบ้าง ให้ลูกขุนตัดสินบ้าง

การซึ่งจัดค่าดแยกกระทรวงไปตามกรมต่าง ๆ แต่คงให้ลูกขุนเป็นผู้พิพากษา
ตัดสินเช่น ก็เป็นความประสงค์ชนตันทจะแก้ไขการชัดของที่ค่าดจะไม่อำนาจ
เรียกหาความมาว่าหรือจะให้ความ กวดเกรง อำนาจค่าดด้วยมีอธิบายเป็นใหญ่ได้
บังคับบัญชา และมีให้ชนค่าดระดาการบิตพลวเชื่อมแซ่เดียวไม่ความ การท
แก้ไขนั้นก็จะดีไปใดคราวหนึ่ง แต่ครั้นภายหลังมาท่านอธิบายที่เจ้ากระทรวงได้บังคับ
ค่าดนั้น ๆ ถอเดี่ยวแล้วแต่ระดาการและลูกขุนจะว่ากล่าวไป ไม่เอาชระรักษาการ
ตามหน้าที่ซึ่งมันออกไปใหม่ และประกอบด้วยการที่ลูกขุนจะพิพากษาตัดสินความ
ให้แล้วไปโดยเร็วไม่ได้ด้วย ถอความก็เกิดรุงรังมากจน จึงต้องมอบายแก้ไข
ยอมให้อธิบัตนั้น ๆ รับเรื่องราวกล่าวโทษอุทธรณ์ระดาการในค่าดนั้น ๆ ฝ่ายที่
ลูกขุนบังคับบัญชาไปไม่ถูกประการใดซึ่งเคยมารองฎกาทเดยอนน ก็ใหม่แมกอง
สำหรับรับเรื่องราวตรวจคาปรักษาลูกขุนออกชนหนึ่ง เมอจัดการดงน ขอความ
อุทธรณ์หวนเมอง ซึ่งแต่ก่อนตองฟ้อง ณ ค่าดหลวงแห่งเดยงก็กลายเป็นเรื่องราว
รองต่อเจ้ากระทรวงทั้งต้น ต่อเจ้ากระทรวงไม่รับเรื่องราวนั้นจึงจะได้มาฟ้องต่อค่าด
หลวง ๆ ก็ตองประทับกลับลงไปกระทรวงนั่นเอง ไม่ได้ประทับไปค่าดอุทธรณ์
ดงเช่นแต่ก่อน และวชทอุทธรณ์ดวยเรื่องราวนั้น จะเป็นอุทธรณ์มเป็นอุทธรณ์
ก็แล้วแต่ท่านอธิบายในกรมนั้น ตวทานอธิบายบางข้างเคยงบาง เพราะเรื่องราวกล่าว

หาเกินความจริงให้เขาลักษณะอุทธรณ์หรือเพราะความผิดอ ๆ ไปบ้าง ก็มตราไป
ให้ตั้งจำเลยผู้ต้องอุทธรณ์และความเต็มลงมาพิจารณาณ กรุงเทพฯ ได้พิจารณา
ตามชนอุทธรณ์บาง ฝ่ายจำเลยชครานแก้ความอุทธรณ์ยอมกันแกใจทกได้ยบ้าง
ความเต็มหนักตกอยู่ในศาลกระทรวงมหทกรุงเทพฯ เมื่อเป็นชองตั้งความหมเมือง
ชำระไปไต่เพียงเล็กน้อยเท่าใด ถ้าความเห็นจะเสียทวงทกลงมาอุทธรณ์ได้ย
ทกรุงเทพฯ ได้เบิกคู่ความเต็มเข้ามา ถ้าความอุทธรณ์รายไต่ได้คู่กัน ความ
รายหนักไมม่เวลาที่จะพิจารณาแล้ว ด้วยความบดพลวและเฉยแฉะของตราการ
บ้าง ด้วยอำนาจของคความตามกฎหมายมีทางที่จะชักเชอนแซให้เข้าไบบ้าง ความ
หนักไม่แล้วลงได้ เป็นชองททุกความผู้ทาคความทจรวิตจะถือได้ยว่าอย่างไร ๆ ก็ลงมา
อุทธรณ์ได้ยให้ความเนื่นซาไป ข้างฝ่ายเจ้าเมืองกรมการทเป็นผู้ทจรวิตกถือได้ยว่า
ถึงอย่างไร ๆ ความกคงชำระไม่แล้วไม่มีเวลาแพ้อุทธรณ์ ต่างคนกต่างประพฤดิ
ความทจรวิตคงอยตามเต็มหรือยงชนไปกว่า ฝ่ายแม่กองทตงชนไว้ดำหรับกนลกชนผดิ
นนเตา เมื่อไต่รบเรอกราวกดาวโทษคำปรกษาแล้วเรียกถ้านวนและคำดูกชุนปรกษา
มาตรวจ กว่าจะไต่มาตรวจและตรวจแล้วแต่ละเรื่องกชานาน ถ้าจะตรวจเห็นว่า
ลกชุนว่าชอบลงเนอเห็นไปดวยกมอำนาจเทากนกับเบนลกชุนอกชนหนง ไมม่อำนาจ
ที่จะบังคับคความชงไม่ยอมมาได้ย แต่คำดูกชุนนนใหญ่ยอมอย่างไรได้ เพราะถ้าจะมา
ร้องฎกาตดัดนผดิชอบกคงมีโทษชนเดียว เทากบทไม่ฟังคำพพากษาชอบของลกชุน
ถ้าแม่กองเห็นความไปอย่างอน ก็เป็นชองทลกความจะตั้งถยว่าแม่กองว่าอย่างหนง
ลกชุนว่าอย่างหนงมาร้องฎกา เมื่อเรอผตกมีโทษเพียงไม่ฟังคำปรกษาทชอบ
เหมอนกัน แม่กองลกชุนกไม่เป็นการมีประโยชน์ใดสักอย่างเดยว ความจะแล้ว
ดวยแม่กองตั้งเรอหนงกเกอบจะไมม่ เป็นแต่ชนดำหรับจะให้คความชกถวงความ
ให้ชากชนหนงเท่านั้น ถ่วงความที่จะแล้วได้จริงนนตองมาแล้วอยชนถวายฎกา โดย
มาก เมื่อเป็นตงนฎกาเดอนหนงกถง ๑๓๐ } ฉบับ พระเจ้าแผ่นดินแจกพระราชทานให้
ตำรวจชำระเป็นคำดรบลง ถชำระเรอยไปทงความอุทธรณ์และความเต็มบ้าง ชาระ

แต่ชนอหฺรณบ้าง แจกให้เด็นางบตีตามกรมไปว่ากล่าวชำระบ้าง เมื่อมราชการ
 นอยกไต่ทรงตัดสินชอความเหล่านันไปไต่ เมื่อราชการอื่น ๆ มากชนกัไม่มเวลาทรง
 ตัดสินความชงมบิละพันเคษต้องพันไต่ ต้องตั้งศาลฎีกาเลือกเอาพระบรมวงค่านวงศ์
 ชาราชการเป็นทไฉวางพระราชฤททยชนเป็นแม่กองตรวจตัดสินแม่กองนหกตองเรียก
 ถ้านาและค่าปรักษานนมาตรวจเหมอนกับแม่กองชนลกชนอกเทยวหนง ครนตัดสิน
 ไปบางเรอญคูความกัไม่ยอมตามคำตัดสินนน กตบเขามาถววยฎีกากถาวโทษ
 ตรายการศาลฎีกา จนตองทรงตรวจตัดสินเอง จงจะเป็นอนถ่าเรจเด็ดขาดไต่กม
 แตทแลวถ่าเรจไปไต่ในชนศาลฎีกานนกกม ไต่ยมมาก เมื่อจะว่าตามความจริงแลว
 กเกอบจะเหมอนพระเจ้าแผ่นดินนงคเคยวทจะพิพากษาเด็ดขาดทวไปทงถัน ทถัด
 จนการทให้อชบตีในกรมต่าง ๆ กากบคำตและรับเรอญราวไต่แลวตรายการจะ
 บัทรหมายเอาคความมาว่าความบางทกไม่ไต่ตจมาว่าความ ด้วยชดชวางแอบอชงอยู่
 ในทานนุมนอานาจนมบรรดาคักกิด และคอเสยเอง ๆ บาง อชบตีทเป็นนุบบคบคำตนน ๆ
 กัไม่บงคบบัญชาตลอดไปไต่ พระเจ้าแผ่นดินตองให้ตำรวจเป็นนุรบชตชอง ชง
 ตรายการเอาชนปรักษาลูกชน ๆ เห็นว่าเป็นชตชองแลวจงไต่ถ่งมาไหนุรบชตชอง
 ตำรวจนุรบชตชองนนไปเกาะจำเลยถ่งศาลตามคำลกชนปรักษา ถายงไปทำการ
 ไม่ตลอดไต่กตองกราบบงคมทล ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเอะอะเองจงไต่ตจจำเลยมา
 ว่าความ เมื่อเป็นการอยุดงนงเป็นการเหลอกถลทพระเจ้าแผ่นดินนงคเคยวจะ
 พิกษาความทงแผ่นดิน และตริตรองราชการอื่น ๆ บงคบให้ตลอดไปไต่

การชงเป็นเหตุตงน ก็เป็นตจวชกระบวนพิจารณาความอย่างเก่าเป็นทาง
 ยดยวออย่างหนง เพราะลกชนตรายการนุพจารณาพิพากษาทงปวงตองหาผล
 ประโยชน์เลยงชีวิตในทางความนนเอง ผลประโยชน์ทจะไต่นนกไต่ยรอื่น ๆ เยน ๆ
 หวาด ๆ หวน ๆ เหมอนกรมพระนครบาดทถถาวมาแลว ชาราชการชงเป็นคณตี ๆ
 กัไม่ใครมความปรารณาในตำแหน่งในกรมเหล่าน ด้วยมกรมอื่นทจะไต่ผล
 ประโยชน์มากและสะตจกตถกว่ากรมเหล่าน คณตี ๆ จงหนมาหาประโยชน์ในทางน

อย่างหนึ่ง เพราะคนซึ่งเป็นดกชนตระกูลการเป็นคนเชื่อว่ามาแล้ว จึงต้องมีข้อ
 บังคับคนบ่งกัมาก จนเหมือนหนังสือตระกูลการอยู่ในบังคับดูความ จะยอมให้
 แดวกได้ไม่ยอมให้แดวกได้ มีอธิบายที่จะชักถ่วงรอยอย่างหนึ่งอย่างหนึ่ง อธิบติ
 ผู้ซึ่งบังคับการในกระทรวงนั้น ๆ เดากไม่ใครมีใครเป็นพระได้ใจที่จะให้ถ้อยความ
 ในกรมเบาบางไปด้วยไม่มีประโยชน์อันใดคุ้มค่าเหนื่อยตั้งนั่งภาษาอักษรไม่ได้ การ
 ในกรมดกชนหรือจะว่ารวบยอดว่าการในกรมยุติธรรมทั้งปวง ซึ่งแยกไปเป็น
 หลายกรมนั้นจึงได้ทรวุฒิกรมเลื่อมทราสมาชานาน พนกกำลังที่จะแก้ไขให้ดีขึ้นใน
 แบบเดิมไม่ได้ จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงของกระทรวงยุติธรรมนี้ใหม่
 ให้เป็นทางอันคิดคราวเดียวตลอดเรื่อง ไม่เป็นแต่คิดบายแก้ไขครึ่งหนึ่งคราวหนึ่ง
 การตำแหน่งยุติธรรมในเมืองไทยนี้ เปรียบเหมือนเรือกำปั่นที่ถูกเพรียงและปลดวก
 กิณผู้โทรมทั้งลา แต่ก่อนท่ามานเหมือนเรือแห่งใดก็เข้าไม่ตามอดยาแต่เฉพาะที่
 ตรงรอนน ทอนกโทรมลงไปอีก ครนชานานเขากยงซารุดหนักลงทั้งลา เป็น
 เวลาสมควรที่จะตงกงชนกระดานใหม่ให้เป็นของมั่นคงถาวรสืบไป และเป็น
 การสำคัญยิ่งใหญ่ที่จะต้องรีบจัดการ โดยเร็ว หากไม่ก็จะตองจมลงด้วยยุบไป
 เหมือนเรือกำปั่นที่ซารุดเหลือที่จะเยียวยา จนตองจมลงฉะนั้น

กรมธรรมการสังฆการี ตามตำแหน่งเดิมเป็นกรมใหญ่ ได้ตั้งธรรมการ
 หอเมืองว่าความ พระสังฆคตพระสังฆหรือพระสังฆเกยวของกับคฤหัตถ์ไม่ว่าความ
 อย่างใด อำนาจของกรมธรรมการที่เบยบดน ก็ไม่ลุ่มตกนกับแต่ก่อนมากนัก
 เป็นแต่ไม่มีอำนาจที่จะตงธรรมการหอเมืองขาดไปพร้อมกับกรมอื่น ๆ แต่ธรรมการ
 หอเมืองกยงมหนังสือบอกข่าวคราวเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างพระสังฆหอเมือง
 บางน้อย ๆ ราย แต่กรมธรรมการมักจะได้พุดจากับพระสังฆเจ้าคณะตามหอเมือง
 นั้นเองเลย โดยมาก ถ้าเจ้าเมืองกรมการเมืองใดจะขอตงเจ้าคณะหอเมือง กยงม
 ไปบอกมาทกรมธรรมการนด้วย คงอยู่อย่างแต่ก่อน แต่ตำแหน่งใหญ่คือทพระยา
 พระเล็ดจนนไม่ได้ตงมาเลยชานาน ด้วยผู้ซึ่งจะเป็นขุนนางในตำแหน่งธรรมการ

นี้ ดเหมือนจะต้องใช้ผู้ซึ่งสั่งในทางวัด ๆ ผู้ซึ่งสั่งในทางวัด ๆ เช่นนั้น ก็คงจะ
ต้องใช้คนที่เป็นคนบวชอยู่นานเรื่อร้างม่งามไปไม่สมควรเป็นขุนนางผู้ใหญ่ จึงได้
ลดตำแหน่งมศักดิ์นายน้อยลง คงใช้เจ้านายไปกำกับอยู่เดิมมา

ส่วนกรมราชบัณฑิตซึ่งดเหมือนหน้าที่จะรวมอยู่ในกรมธรรมการ ก็แยกไป
เป็นกรมหนึ่งต่างหากไม่เกี่ยวข้องกัน กรมธรรมการมีแต่ที่จะว่าความพระดั่งซ้อย่าง
เดียว กรมราชบัณฑิตเป็นหน้าที่ที่จะบอกหนังสือพระดั่งซ้อย่างแยกไปส่วนหนึ่ง มี
หน้าที่รวมกันแต่ในเวลาพระดั่งซ้อย่างมาแปลพระปริยัติธรรม ต้องเป็นผู้กำกับตรวจ
ตราด้วยกันทั้งสองกรม ถ้าจะว่าตามความคิดที่แบ่งตำแหน่งอย่างต่างประเทศ กรม
ดั่งซ้อย่างเป็นกรมธรรมการหรือกรมคำค้นหา กรมราชบัณฑิตเป็นกรมศึกษาราชการ
ควรที่จะรวมอยู่ด้วยกันแผนกหนึ่งได้ และการดั่งสอนวิชาหนังสือไทยในธรรมเนียม
ในไทยนกอาศัยเรียนในวัดเป็นตงแต่โบราณมา แต่ผู้ปกครองแผ่นดินหาได้จัด
การอุดหนุนอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ จนตคมาภายหลังจึงได้เกิดบอกหนังสือ โรงทาน
ขึ้น แต่การที่บอกหนังสือ โรงทานนั้นเป็นแต่ส่วนพระราชกุศล ซึ่งจะให้พร้อม
บริบูรณ์ในทานเฉพาะพระราชกุศลนั้นอย่างเดียว ไม่ได้เป็นการมุ่งหมายที่จะดั่งสอน
ชนทั้งปวงทั่วไปตลอดมา จนถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ จึงได้เกิดตั้งโรงเรียนในกรมทหาร
มหาดเล็กรักษาพระองค์ โรงเรียนนวกษณอยู่ในกรมทหาร ครนภายหลังเกิด
โรงเรียนนันทอุทยาน ก็เป็นการจรเกิดชนใหม่ ตั้งกอมมิตติเป็นผู้จัดการแยกออก
ไปอีกแผนกหนึ่งไม่เกี่ยวกับโรงเรียนทหาร การนวกไม่เรียบร้อยได้ ภายหลัง
จัดการโรงเรียนสวนกุหลาบ ยกโรงเรียนทหารไปด้อมทบ และคิดจัดตั้งโรงเรียน
ตามพระอารามต่าง ๆ จึงได้ตั้งกรมศึกษาราชการชนใหม่อีกกรมหนึ่ง แยกการเบิก
จ่ายทงปวงออกเป็นส่วนหนึ่งจากกรมทหารมหาดเล็ก การของกรมศึกษาราชการมีมาก
ชนและยังจะต้องมมากต่อไปข้างหน้า เพราะความคิดที่จะฝึกหัดวิชาคนทั้งปวงทั่วไป
กรมนวกจะต้องเป็นกรมใหญ่อีกกรมหนึ่ง มีการคล้ายคลึงหรือขเจอดึงกันกับกรม
ราชบัณฑิต ถ้าจัดการรวบรวมกันให้ตลอดได้ก็จะเป็นการมีประโยชน์มากชน

อนึ่ง กรมหมอนั้น แต่เดิมเป็นหมอลำหรับว่าความพวกหนึ่ง มีเจ้ากรม
 ซ้ายขวาปลัดทอดของซ้ายขวาปลัดนั่งศาลซ้ายขวา อีกพวกหนึ่งเป็นหมอโรงพระ
 โอดถ แต่พวกแรกนั้นเล็กเสีย ไม่ได้ว่าความตามทว่ามาแล้ว แต่ยังคงแบ่งเป็น
 สองพวกอยู่ พวกหนึ่งเรียกว่าหมอลำดา พวกหนึ่งเรียกว่าหมอโรงใน คำซึ่งเรียก
 ว่าหมอลำดานั้น จะใช้สำหรับหมอปวดทว่าความมาแต่เดิมเป็นพวกหมอนั่งศาลหรือ
 จะเป็นหมอนอก สำหรับจ่ายรักษาพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการตามที่เข้าใจกันอยู่
 โดยมากก็ไม่ได้ความแน่ แต่หมอโรงในคือโรงพระโอดถนั้นคงเป็นหมอลำหรับเจ้า
 แผ่นดิน แต่ถึงจะอย่างไร ๆ ในการที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ ไม่ได้เลือกว่าหมอลำดาและ
 โรงพระโอดถใช้ปนกันไปหมดตามแต่ต้องการ ถ้าจะคิดอีกอย่างหนึ่งว่า จะมีโรง
 หมอลำหรับราษฎรทั้งปวง จะใช้หมอลำดา ก็ไม่ปรากฏว่าโรงหมอเช่นนั้นมาแต่
 ก่อนเลย พงมามชนแต่โรงหมอททำพระ สำหรับรับคนในพระบรมมหาราชวังป่วย
 เจ็บ แต่ภายหลังก็กลายเป็นเรือนหมอยู่ไม่ได้คงตามที่ตั้งเดิม และมีโรงรักษาคน
 เจ็บชนที่โรงธรรมวัดสี่ทิศเป็นการย่อ ๆ เล็กน้อยแล้วเลิกไป พงจะเกิดโรง
 พยาบาลซึ่งตั้งขึ้นใหม่เร็ว ๆ นี้ การโรงพยาบาลนคตจะให้แพร่หลายไปทั่วพระราช
 อาณาเขต ก็คงจะต้องเป็นการใหญ่ จะต้องใช้หมอลำประจำโรงพยาบาลนั้นมาก
 กรมหมอนคงจะต้องแยกเป็นสองส่วนอย่างเดิม แต่จะต้องมีจำนวนมากขึ้น

กรมพระออลักษณ์ ในตำแหน่งศักดิ์นาคนับเป็นกรมใหญ่ มีปลัดทอดของ
 ปลัดนั่งศาล แต่ในพระธรรมนูญหาได้แบ่งกระทรวงไว้ว่าเป็นพนักงานว่าความ
 อย่างไรไม่ เหมือนกับกรมตำรวจ ยิงมทออลักษณ์ใดเกยของในความก็แต่
 เพียงชั้นผู้หนึ่งล่อสำคัญ ซึ่งหมายเรียกไปเป็นเฉพาะตัวต้องสำบานเหมือนกับเป็น
 พยานผู้หนึ่งเท่านั้น แต่ตำแหน่งราชการอื่น ๆ นอกจากเรื่องความตูกอยู่ข้างจะหลวม
 มากไม่สมกับที่เป็นตำแหน่งใหญ่ ในตำแหน่งดวงตราซึ่งมีในพระธรรมนูญ ว่า
 พระราชทานให้ไว้ดำราชาพระโยมสังฆโรนาอากรแก่ผู้ใด ๆ ไซ้ ให้ปิดตราในต้น
 พระตำรา นั้น บิดลบทองประจําออกดุงพระราชดำด้น ตงอกษรเดขหัวเมือง ในการ

ซึ่งว่าไว้ในราชธรรมบัญญัติ พระอาลักษณ์ก็ไม่ได้ทำอันใด จนตงอักษรสืบเลขวเมือง
 ก็พลอยเลิกไปด้วยกับกรมท่งปวงคราวเดียวกัน ราชการซึ่งกรมพระอาลักษณ์
 ได้ทำอยู่นั้นเมื่อเวลายังไม่ได้ใช้หนังสือขลุ่ยเช่นทุกวันนี้ ก็จะมีแต่รักษากฎหมาย
 จบ ๑ และเป็นผู้จารึกสุพรรณบัฏ หมายถึงขุนนาง เขียนพระราชดำรัสกับคดี
 เขียนหนังสือต่าง ๆ มีบทกลอนเป็นต้น จนตำแหน่งราชการของกรมอาลักษณ์ไม่
 เป็นสำคัญอันใด เจ้ากรมก็มักคิดขนาดหย่อนลงมาเหมือนกรมธรรมการ เมื่อม
 การใช้หนังสือขลุ่ยราชการมากขึ้นตามลัทธิเดิม แต่ลัทธิการซึ่งมีหนังสือตอบไป
 มาในออฟฟิศเจ้าแผ่นดิน ก็ไม่ได้อยู่ในกรมอาลักษณ์ เกิดออฟฟิศหลวงขึ้นต่าง
 หาก แต่เจือเนื่องกันเพราะต้องใช้คนผู้อยู่ในกรมนั้น พระราชลัญจกรซึ่งเป็น
 พนักงานของภาษามาลากับมหาตเล็กมาแต่ก่อน ก็ตกอยู่ในออฟฟิศหลวงเป็นพนักงาน
 ที่จะประทับ ออฟฟิศหลวงจึงเป็นตำแหน่งสำคัญใหญ่ เพราะเป็นที่รวบรวมราชการ
 ทุกหมู่ทุกกรมบรรดาที่ใดกราบทูลเจ้าแผ่นดิน และรวบรวมพระราชหัตถเลขา
 บรรดาที่ใดส่งราชการท่งปวงท่วไป และเป็นผู้รับพระบรมราชโองการตั้งราชการ
 ไปใดท่วทุกกรม ถ้าเรียกออฟฟิศหลวงว่าเป็นกรมอาลักษณ์แล้วก็ต้องนับว่าเป็น
 กรมใหญ่กรมสำคัญซึ่งจะไม่มีไม่ได้ ในราชการซึ่งเป็นอย่างทุกวันนี้

กรมพระคลังต่าง ๆ มีกรมพระคลังมหาสมบัติเป็นต้น ในกรมพระคลัง
 มหาสมบัติซึ่งมีหน้าที่ประการใดในการซึ่งจะเรียกเร่งพระราชทรัพย์ของหลวง และที่
 จะว่าความอนเวยของด้วยพระราชทรัพย์ ได้กล่าวมาข้างต้น ๆ นั้นแล้ว บัดนี้จะ
 ว่าด้วยการซึ่งเปลี่ยนแปลงไปใหม่ในชั้นหลัง ๆ จนถึงตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ รวม
 พระคลังสินค้าคลังในซ้าย คลังในขวาต่อไป จะต้องว่าด้วยคลังสินค้าก่อน กรม
 พระคลังสินค้าเกิดขึ้นด้วยการแต่งตำแหน่งเป็นพนักงานอันหนึ่งซึ่งตั้งขึ้นใหม่พร้อม ๆ
 กับกรมท่าซ้ายกรมท่าขวา เพราะว่าแต่ก่อนเจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้แต่งตำแหน่งไป
 ค้าขายต่างประเทศ กรมพระคลังสินค้าจึงได้เนื่องอยู่ในกรมพระคลัง เป็นพนักงาน
 ดำหรับที่จรรับของด้วย ซึ่งเกณฑ์ไปสำหรับมาเป็นสินค้าส่งลงตำแหน่ง และเป็นผู้จัด

ซอด้วงซอสามสีไม่มีในด้วย แต่จะบรรพทุกลำเถาไปขายได้กำไร คดงด้วงด้วงเป็นพนักงาน
 ที่จะจัดซอของเหล่านั้น ในเวลาที่ของนั้นราคาจะถูกจะได้ไปขายมีกำไร คือเป็นผู้จัดการ
 ค้าขายของเจ้าแผ่นดิน ครั้นเมื่อเจ้าพระยาพระคลังเห็นเหตุให้ไปบ้าง พระเจ้าแผ่นดิน
 มีพระราชประสงค์จะพระราชทานผลประโยชน์พิเศษเลยในการแต่งลำเถาแก่ผู้นั้นบ้าง
 ยกการแต่งลำเถาไปให้ผู้นั้น แต่คดงด้วงด้วงเป็นผู้จ่ายสินค้าทั้งปวงนั้นให้แก่ผู้แต่ง
 ลำเถา เมื่อเจ้าพระยาพระคลังไม่ได้จัดการแต่งลำเถาชำนาญไป ก็ไม่มีการอันใด
 ที่จะเกี่ยวของกับพระคลังสินค้า ๆ ก็กลายเป็นไม่ได้เช่นเจ้าพระยาพระคลัง เป็นกรม
 หนึ่งลอยตัวอยู่ต่างหาก ครั้นเมื่อภายหลังบ้านเมืองบริบูรณ์ขึ้น การแต่งลำเถาไป
 ค้าซงเป็นเสียดายเพราะเหตุเคราะห์ร้ายอยู่หน่อย ๆ ดดถอยไปด้วยเกิดอากรชน
 ใหม่ ๆ ได้เงินมาใช้ในราชการแผ่นดินแน่นอน ดีกว่ากำไรค้าลำเถา อากรเหล่านั้น
 ให้เรียกว่าภาษี เพราะเป็นอากรที่เกินที่เรียกมาแต่ก่อน เป็นของเกิดขึ้นใหม่เหมือน
 หนึ่งเป็นกำไร ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะให้เห็น
 ว่า เงินเท่าเท่าใดเกิดขึ้นในรัชกาลของท่านเท่าใด จึงโปรดให้คดงด้วงด้วงเป็นเจ้า
 จำนวนเสียดต่างหาก แดกกันกับการจัดซอด้วงคดงด้วง ตามที่เคยเป็นพนักงานมา
 แต่ก่อน การทบทบบัญชาอากรเก่าใหม่เหล่านั้นจึงได้แยกเป็นสองแผนก อากรเก่าอยู่
 ในพระคลังมหาสมบัติ อากรใหม่ซึ่งเรียกว่าภาษีอยู่ในกรมพระคลังสินค้า คงเรียก
 ซอว่าอากรอยู่ แต่หอยจัน หอย ก.ข. ซึ่งเป็นของเกิดขึ้นใหม่ แต่คล้ายกันกับอากร
 บอนเบยของเดิมจึงคงเรียกว่าอากร แต่ยกมาไว้ในพวกภาษีเหมือนกัน เมื่อกรม
 พระคลังสินค้าได้บังคับบัญชาภาษีอากรมีผลประโยชน์มากก็หมดความคิด ครั้นเมื่อ
 สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์น้อยเป็นผู้ตองเลือกเป็นเสนาบดีกรมพระนครบาลไม่สมัครไป
 และเทียบที่พระคลังก็ไม่ได้เป็น เพราะสมเด็จพระเจ้าองค์ใหญ่ไม่ยอมเป็นเสนาบดี
 พระกลาโหม ก็ยกตำแหน่งพระยาศรีพพัฒน์ขึ้น ตามความเข้าใจว่าเสนาบดี
 พระยาทมิฬกดินาหาพัน หรืออยู่ในที่ปรึกษาาราชการเสนาบดี เพราะกรม
 พระคลังสินค้าอยู่ในกรมพระคลังหรือกรมว่าการต่างประเทศ ซึ่งเปลี่ยนแปลงมา

แต่เดิม จึงได้เป็นพนักงานผูกปิ่นภายหลังเมื่อเลิกการค้าสำเภามาแล้ว กรม
 พระคลังสินค้าจึงได้มีราชการแต่เพียงรับของด้วยบรรณาการ ซึ่งเกณฑ์ให้ตั้ง
 สำหรับตั้งสำเภาแต่ก่อน และจ่ายของเหล่านี้แก่นายด่านนายงานบ้างเล็กน้อย เป็น
 เจ้าจวนจวนภาษาเป็นเจ้าพนักงานผูกปิ่น ไม่มีราชการอื่นโดยอื่น ส่วนคลังในซ้าย
 คลังในขวา อีกสองคลังนี้ ได้ว่าอากรของเกาบางเล็กน้อย แต่ที่ตั้งคลังสองคลังนั้น
 โดยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นผู้จัดซื้อของสำหรับจ่ายนายด่านทำการโยธา และจ่าย
 ราชการเบ็ดเสร็จได้โดยเร็วไม่ต้องวงงงอยู่ให้เสียเวลา คล้ายกันกับคลังสำหรับ
 ราชการทั่วไป ด้วยการททงานด้านอย่างเกาไซเกณฑ์คนมาทำไม่ต้องออกเงินค่า
 แรง คงจ่ายแต่สิ่งของให้ทำ ผู้ซึ่งเป็นนายด่านทำงานนั้นไม่ต้องเลือกว่าเป็นช่างหรือ
 ไม่เป็น หาเอาแต่ผู้ใดซึ่งเป็นคนบังคับบัญชาไพร่ให้ทำงานได้แข็งแรง และหมั่นตรวจ
 ตราไม่ให้คนหลกเตยงจากงานได้แล้วกเป็นนายด่านได้ เพราะนายด่านไม่เป็นคนเข้า
 ใจในการช่างจึงต้องมีนายช่างคนหนึ่ง มีพระยาราชสงครามเป็นต้น สำหรับให้ตัว
 อย่างกะล่อนที่จะทำ เพราะนายด่านไม่ชำนาญในการค้าขาย ไม่รู้เบาะแฉที่จะไปซื้อ
 ของอันต้องการใช้ทำงานหรือไปซื้อใดก็ไม่รู้ราคาว่าถูกแพงเพียงเท่าใด จึงได้ไหม
 พนักงานที่เข้าใจราคาของสำหรับจัดซื้อของระดั้ม ไม่ต้องให้เที่ยวหาซื้อลำบาก
 และซื้อในเวลาทีของนั้นถูก เพราะไม่ต้องเป็นการรวบรวมที่จะจัดซื้อด้วยเป็นแต่ของ
 รองราชการ จึงได้เป็นพนักงานที่จัดซื้อของนอกเป็นสองแผนก เครื่องเหล็กต่าง ๆ
 ไว้เป็นพนักงานคลังในขวา สิ่งของต่าง ๆ น่ายาทำดีเป็นต้นไว้คลังในซ้าย ความคิด
 เดิมนั้นจัดการเช่นนี้ แต่ครั้นภายหลังผู้ซึ่งอยากจะขายของต่อเจ้าพนักงานด้วยผล
 ประโยชน์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้ขายของได้ราคา เจ้าพนักงานก็รับผลประโยชน์
 เหล่านั้น แลวจจัดซื้อของราคาแพงและของไม่ดีจนไม่ต้องการจะใช้ระดั้มขึ้นไว้และ
 จ่ายไปในการต่าง ๆ คลังหนึ่ง ๆ มีหนึ่งตั้งพนซง ส่วนการที่นายด่านไปทำนั้นจะ
 ประมาณว่าที่แห่งใดสิ้นเงินเท่าใดก็ไม่ดี ด้วยต่างคนต่างซื้อต่างทำ แต่คงมีราคา
 แพงกว่าราษฎรทำสองเท่าสามเท่าเป็นอย่างน้อย ส่วนพระคลังราชการนั้นเป็น

พนักงานที่จะรับของด้วยซึ่งมาแต่หัวเมืองชนกรมหา คืออาดีนาเป็นต้น แต่ตั้งของ
 ที่ด้วยเหล่านี้มักไม่พอที่จะใช้ราชการอย่างหนึ่งอย่างใด ตกกลงเป็นกรมที่สำหรับจัด
 ซอด้งของเหล่านี้ เบิกเงินหลวงไปใช้เหมือนคลังในซ้ายในขวา แต่กรมนี้เป็น
 เเคราะห์ทดทไต่อาษาพน ซึ่งเป็นภาษ่มผลประโยชน์มาก เจ้าพระยาพระคลังซึ่ง
 กลายเป็นผู้ว่าการต่างประเทศ จึงยังหวงแหนเป็นเจ้าของอยู่ แต่เมื่ออาษาพนเป็น
 ภาษพระราชทานขาดไปเฉพาะตัว เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่เป็นพระอันใดในราชการนัก
 ต่อเมื่อถอนอาษาพนจากผู้ทำประจำตัวได้ เจ้าพระยาพระคลังจึงได้เป็นพระในการคลัง
 ราชการมากขึ้น ความเสียอันใดของคลังราชการก็เหมือนกับคลังหลวงมาแต่
 คลังวงศ์ษอกคลังหนึ่งเป็นคลังผ้าทงปวง ยกเสียแต่ผ้าเหลืองซึ่งเป็นของคลังครัว
 และเป็นผู้เบิกเงินใช้ในการเบ็ดเตล็ด คือเงินทนายทงและนิตยภัตรพระดังษ์ แต่เดิม
 ก็คงจะมีการมากคล้าย ๆ กับคลังในซ้ายในขวา แต่ครั้นภายหลังมาจะเป็นด้วยแพ
 ผาต่าง ๆ เป็นของเก็บรักษายาก และพระเจ้าแผ่นดินจะเป็นพระชุนะมากในการที่จะ
 บำเพ็ญพระราชกุศลเป็นต้น จึงได้ส่งผ่านเข้ามาเก็บไว้เสียพระคลังใน คลังวงศ์ษ
 ก็กลายเป็นแต่ผู้สำหรับรับออกไปพระราชทานแต่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือถวายในเวลายะ
 บำเพ็ญพระราชกุศล ทางที่จะหาผลประโยชน์นั้นมักคับแคบจนกลายเป็นคลังร้าง ไม่
 ใครจะมีใครต้มครอยู่ในตำแหน่งนั้น ยิ่งกรมพระคลังส่วนนอกคลังหนึ่งชอยู่ในการ
 พระคลังมหาสมบัติ เป็นพนักงานที่จะเก็บเงินอากรส่วนตามหน้าโฉนด แต่ไปเกิด
 ผลประโยชน์ตรงนายระวางคล้ายตั้งชาหลวงเสนาในกรมฯ เงินอากรส่วนก็ค้างอยู่
 กับนายระวางสูญไปโดยมาก แต่ส่วนจากนั้นแยกไปไว้คลังราชการตามหน้าททเป็น
 พนักงานจ่าย และยังมีคลังอื่น ๆ อีกหลายคลัง ซึ่งเป็นพนักงานซึ่งจะจัดซอด้งของ
 จ่าย และเป็นผู้ที่จะรับของด้วยทงปวง แยกไปอยู่ในกรมต่าง ๆ จนเหลือที่จะ
 พรรณนา และในคลังทงปวงเหล่านี้ บางทีพระเจ้าแผ่นดินก็มอบให้ผู้ใดผู้หนึ่ง
 อำนาจตรวจตรา ประทับตราในฎีกาเบิกด้วยรวมหลาย ๆ คลัง เพื่อจะมีให้เจ้า
 พนักงานในคลังนั้น ๆ ตั้งเบิกตั้งของเกินกว่าราคาและซอของในเกณฑ์ต้องการ แต่
 ก็ไม่เห็นมีประโยชน์อันใด เพราะการพินเผื่อมาเดี่ยมากแล้ว

ครั้นภายหลังเมื่อการพระคลังมหาสมบัติและคลังสินค้าร่วงโรยลง ด้วยมีได้
 มผู้มีอำนาจบังคับบัญชาพอที่จะบังคับให้แบบอย่างร่วงโรยไปได้ จำเดิมแต่
 แผ่นดินปัจจุบันมา เงินที่เป็นจำนวนชั้นในพระคลังทั้งสองกรมนี้ต้องลดหย่อน
 ลงไปเกือบครึ่งหนึ่งทุกภาษอากร ด้วยความคิดของท่านผู้เป็นประธานในแผ่นดิน
 แดงให้ปรากฏว่า เพราะพวกจีนประมูลเงินเกินกว่าที่จะเก็บได้ เพื่อจะได้เอา
 เงินไปใช้ทำทุน เพราะถือว่าไม่ต้องเสียดอกเบี้ยและไม่ต้องตั้งเงินเต็มตามทว่า
 จึงได้ลดเงินลงแต่พอเต็มภูมิภาค แต่การที่จะให้เงินซึ่งลดลงพอควรแก่ภูมิภาค
 แลวนั้นเข้ามาในคลัง หาได้จัดการหรืออุดหนุนอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เงินค้างคอง
 ค้างไปอย่างเดิม แต่จำนวนเงินนั้นลดลง เมื่อเป็นดังนี้เงินที่ได้นำใช้ราชการก็
 ลดลงทุก ๆ ปี จนเงินแผ่นดินที่ได้ออกจะไม่พอใช้การประจำเดือน ส่วนการ
 จรมีมากทำไป คลังต้องเป็นหนี้ทบหนับด้วยหมื่นชั่ง จนไม่กล้าจะปล่อย
 ให้การเป็นไปเช่นนั้นได้ จึงได้จัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์เป็นออฟฟิศเจ้าพนักงาน
 คลัง ยกคลังสินค้ามารวมว่าการพร้อมกับคลังมหาสมบัติ ยกกรมคลังมหาสมบัติ
 ขึ้นเป็นเสนาบดีว่าการคลัง ภายหลังรวมอากรคลังในซ้ายในขวาเข้าไว้ในกรมนี้ด้วย
 แต่กรมอื่น ๆ ก็ยังรวบรวมเข้าไม่ได้ด้วยการขัดข้องต่าง ๆ เพราะฉะนั้นเสนาบดี
 ว่าการคลังที่เทียบชั้นไว้ ก็เป็นแต่ต่ำกว่าส่วนหนึ่ง ไม่มีอำนาจเต็มตามตำแหน่ง
 เสนาบดีว่าการคลัง ซึ่งควรจะมีการรับจ่ายเงินแผ่นดินซึ่งเป็นการสำคัญใหญ่ ก็
 ยังไม่เป็นรูปร่างอันใดเช่นได้ คงเป็นความลำบากอยู่หลายอย่างพจนจะพรรณนา
 ในกรมภูษามาदानั้น จางวางเป็นชนนางผู้ใหญ่ตำแหน่งศักดิ์นาคหาพัน
 เพราะแต่ก่อนได้บังคับบัญชากรมทโกลเคียง หรือเกยวของด้วยเครื่องตนอนพระเจ้า
 แผ่นดินจะทรงทวงไป เช่นกรมแสงหอกดาบ กรมแสงปืนต้น ตลอดจนพระคลัง
 ทอง ภายหลังมาในกรมแสงมีเจ้านายไปเป็นจางวาง ผู้บังคับบัญชากมอานาจ
 ครอบงำว่าตลอดไป ทั้งกรมพระแสงปืนต้น กรมแสงหอกดาบและแสงปืน
 โรงใหญ่ ส่วนกรมพระคลังทองนั้นมเจ้านายไปกำกับการโรงทอง ก็บังคับ

การปกแผ่ไปถึงพระคลังทองด้วย กรมภูษามาดาจึงได้คงอยู่แต่ ชั่วกรมภูษามาดา
กับกรมขนชงเป็นกรมเล็ก ๆ มีช่างฉะปะเป็นต้น จนถึงทตาแห่งจางวางกรมภูษา
มาดา ไม่เป็นตำแหน่งที่จำเป็นจะมี ผู้ใดก็ไม่มีความต้องการจะเป็น กรมภูษามาดา
จึงได้เป็นกรมโตร่าง ๆ สืบมา ไม่เป็นการสำคัญที่จะจัดการอันใดเปลี่ยนแปลง
ได้นัก ว่าไว้เพราะเหตุที่แต่ก่อนเป็นกรมใหญ่เท่านั้น

กรมที่เป็นราชการทหารแต่แบ่งไว้ในฝ่ายพลเรือน คือกรมล้อมพระราชวัง
ตำแหน่งอธิบดีในกรมล้อมพระราชวังยกขึ้นไว้เป็นตำแหน่งใหญ่ ก็จะเป็นด้วย
ไพร่หลวงล้อมวังนั้น เป็นคนทวิว่างพระราชหฤทัยของพระเจ้าแผ่นดิน คล้าย ๆ
กับเป็นไพร่สมตั้งกตพันถ้วนในพระองค์ ไปร่หลวงล้อมวังสักกรแก้ว แปลกกว่าไพร่
หลวงกรมอื่น ๆ และห้ามมิให้ผู้อื่นนอกจากคนในกรมรู้จำนวน ซึ่งมีได้แบ่งไว้
ในฝ่ายทหารนั้น ด้วยคนพวกนี้ไม่ได้ต้องไปราชการทัพ เป็นพนักงานแต่จะรักษา
พระราชวังอย่างเดียว คล้ายกับเป็นกรมวังชนนอก แต่บรรดาการงานของกรม
ล้อมพระราชวังนั้น เป็นการทหารทั้งต้น คือรักษาบ้อมกำแพงพระราชวัง เป็น
พนักงานยิงปืนยิงปืนไฟใหม่ และยังปืนอาภูนา ซึ่งยกค่าดมรดกมาให้อยู่ใน
กรมล้อมพระราชวังนั้น ดูก็เป็นจะใหม่ทางได้ประโยชน์และจะใหม่ราชการทำอยู่
บางเท่านั้น ด้วยความมรดกได้ผลประโยชน์โดยตรง ๆ มากกว่าความอย่างอื่น
และผู้ซึ่งมาเป็นอธิบดีในกรมล้อมพระราชวังมักจะเป็นคนเข้าใจในการช่าง ด้วย
มาจากกรมทหารในโดยมาก เพราะฉะนั้นกรมล้อมพระราชวังจึงมักจะต้องเป็น
ด้านทำงานคล้ายกรมพระตำรวจ และมีนายงานที่แข็งแรงอยู่ไม่ขาด ในการช่างทำการ
ช่างและการदानน ก็นับว่าเป็นการทหารตามที่ท่านได้บ่นไว้แต่ก่อน ๆ คนกรม
ล้อมพระราชวังมีมาก ด้วยเหตุที่มบุญชบิตบงหรือจะตงเกลยกล้อมไว้เป็นกำลัง
ของพระเจ้าแผ่นดิน จนเกินที่จะใช้เวรเข้าประจำการ ต้องยกไว้เป็นด้วยเสียโดย
มาก ภายหลังมาโดยกคนด้วยล้อมพระราชวังมาเป็นทหาร การบังคับบัญชาแยก

เป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากกรมล้อมพระราชวังอย่างเก่า แต่คงใช้รักษาพระราชวัง มิได้ย้ายไปใช้การอย่างอื่น

กรมแสงปืน โรงใหญ่ เป็นพนักงานที่เก็บรักษาอาวุธกระสุนปืนศิลาปากนก
บรรดาทมิทงต้น ซึ่งแยกกรมแสงปืน โรงใหญ่ มาไว้ในฝ่ายพลเรือนนี้ ไม่เห็นมี
เหตุอันใด ซึ่งพอจะสันนิษฐานว่าเป็นฝ่ายพลเรือนด้วยอันใด ทราบแต่ตามที่ว่ามา
แยกไว้ให้เป็นการถ่วงอำนาจกันในสมุหนายก สมุหพระกลาโหม คือแบ่งปืนใหญ่
กรมกองแก้วจินดาและกรมรักษาตึกดินไปไว้ในกรมพระกลาโหม แยกกรมนี้มาไว้
ในกรมมหาดไทย ราชการของกรมแสงปืน โรงใหญ่ เป็นพนักงานที่จะชำระรักษา
ปืนและอาวุธอันมีอยู่ใน โรงและเป็นผู้จ่ายปืนกระสุนศิลาปากนกให้แก่กรมอื่น ๆ มี
ช่างเหล็กช่างไม้สำหรับทำการปืนเล็กอยู่ในกรมทำการอยู่เสมอมิขาด ภายหลังมา
เมอบินชองายกว่าทำกัยไปใช้ในกิจการต่าง ๆ ตลอดจนแต่งเครื่องทองเหลืองเครื่อง
เหล็กทั้งปวงไม่เลือกกว่าอันใด กรมมหาดไทยก็ไม่มีอำนาจที่จะบังคับบัญชา ตกลงมา
อยู่ในอำนาจผู้บังคับกรมพระแสงหอกดาบและพระแสงปืนต้นตามเช่นว่ามาแล้ว

กรมช่าง กรมม้า สองกรมนี้ นับว่าเป็นตวัทหารแท้ มีตวัขุนนางในกรมมาก ๆ
ทั้งสองกรม ด้วยต้องการใช้ในราชการทัพศึกเสมอมิได้ขาด ซึ่งยกมาไว้ในฝ่าย
พลเรือนนี้ ไม่มีเหตุอันใดที่จะคิดได้นอกจากที่จะถ่วงอำนาจกัน ดังเช่นว่ามาแล้ว
นอย่างหนึ่ง หรืออีกอย่างหนึ่งจะว่าคนเหล่านี้และช่างมาทเป็นพาหนะนั้น มี
อยู่เพียงอยู่ในหัวเมืองมหาดไทยทั้งสิ้น เมื่ออยู่ในฝ่ายพลเรือนกรมมหาดไทยจะได้
เป็นชู้ระทะนุบำรุงได้ง่าย หรือถ้าจะเกณฑ์ตามหัวเมืองกคงต้องเกณฑ์หัวเมืองชน
กรมมหาดไทย ยกมาไว้เพื่อจะให้เป็นที่นอนคนเดียวตลอดไป เมื่อมีราชการทัพศึก
จะได้ประมาณกะเกณฑ์ช่างหลวงช่างราษฎรได้สะดวกตั้งนอกอย่างหนึ่ง แต่กรม
สองกรมนี้ไม่ได้อยู่ในบังคับบัญชากรมมหาดไทย มีเจ้านายไปเป็นแม่กองหรือ
จางวางกรมละองค์แต่เดิมมา เมื่อการทัพศึกขาดไป กรมทั้งสองนี้ทรุดโทรม
เสื่อมทรามลงเป็นอันมาก

กรมใหญ่ ๆ ที่มหาราชการเป็นทหารแบ่งไว้ฝ่ายทหาร คือกรมอาดาแปดเหล่า
อาดาใหญ่ซ้ายขวา อาดาร์องซ้ายขวา เชนทองซ้ายขวา ทวนทองซ้ายขวา ทั้งแปด
กรมนี้เป็นทหารหน้า สำหรับรักษาพระนครและพระราชอาณาเขต กรมอาดาใหญ่
สองกรม เจ้ากรมถือศักดินาหมื่นเป็นแม่ทัพใหญ่ชนบทหนึ่ง กรมอาดาร์องและกรม
เชนทองสองกรม เจ้ากรมถือศักดินาห้าพันเป็นแม่ทัพชนบทสอง กรมทวนทองสองกรม
เจ้ากรมถือศักดินาพันหกร้อยเป็นนายพล ในกรมอาดาแปดเหล่านี้ เป็นกองทัพ
ซึ่งสำหรับจะออกไปปราบปรามข้าศึกศัตรูทุกทิศ เมื่ออยู่ประจำในพระนคร เจ้ากรม
อาดาใหญ่ทั้งสองนี้โตมตาแห่งตั้งพระหลวงขุนหมื่นด้านในหัวเมืองทั้งปวงตามซ้าย
ตามขวา ซึ่งให้กรมทหารมีอำนาจตั้งนายด่านโตมตาด้วยกรมทหารเป็นผู้ไปจัด
ปราบปรามข้าศึกศัตรูได้พระราชอาณาเขตมาแล้ว ตั้งวางด้านทางไว้เป็นการป้องกัน
เมื่อมีเหตุการณ์อันใดมานายด่านนั้นจะได้แจ้งความมาถึงแม่ทัพ ใ้รีบจัดการออก
ไปป้องกันพระราชอาณาเขตได้โดยเร็ว แต่ครั้นเมื่อเลิกธรรมเนียมทให้กรมต่าง ๆ
ตั้งตำแหน่งกรมการหัวเมืองเสีย อำนาจก็ขาดไป คงได้ตั้งอยู่แต่ด้านกรุงเทพ ฯ
สำหรับตรวจตราคนเข้าออกในพระนครอย่างเดียว ทหารทั้งแปดหมื่นมหาราชการแต่ใน
เวลาพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกนอกพระราชวัง ต้องจุกช่องล้อมวงรายทาง ไม่ต้องแห่
เสด็จโดยกระบวน เว้นไว้แต่เมื่อเสด็จกระบวนเรือจึงต้องมีแม่ทัพลงเรือกลองนำเสด็จ
ถ้าหนึ่งหรือสองลำ ตามกระบวนใหญ่กระบวนน้อย กับเมื่อเสด็จพยุหยาตราทางบก
คล้ายเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงคราม จึงได้ใช้ทหารรักษาพระนคร เข้า
ในกระบวนแห่ทุกหมู่เหล่า นอกนั้นก็ไม่มีราชการอันใด มีแต่การจรเช่นกับจะตั้งเดช?
แผ่นดินใหม่ ใช้ทหารอาดาพวกนี้ออกเป็นกองจับ บางคนก็คิดว่าความบ้าง เป็นนาย
ด่านทำงานบ้าง ตามคุณวิชาของตัวคนไม่เป็นการคงตำแหน่ง ครั้นเมื่อตกมาถึงเวลา
ที่ไม่มีการทัพศึก เจ้ากรมปลัดกรมอาดาเหล่านี้ ไม่เป็นคนที่มีความชอบความดีใน
การศึกสงครามมาแต่ก่อน ซึ่งเป็นเหตุจะให้หมั้นแต่คนชกเป็นแต่ตั้งคงตำแหน่งไว้
ตามราชการทัพศึกเล็กน้อยยกตองเกณฑ์ไปเล่นมอเพียงซดทัพ การที่ไปซดทัพเป็นท

เดอครอนของผู้นั้นไปมากกว่าไปรบตีเมืองใด เพราะถ้าไปเช่นนั้นจะได้ผล
 ประโยชน์ มีได้หลายเป็นต้น การที่ไปซัดทัพเป็นไปเปล่ามาเปล่า ผลประโยชน์อันใด
 ก็ไม่ได้ทวชน เป็นแต่ต้องจากบ้านไปชานาน ครั้นเมื่อกลับมากไม่มีอันใดทำ เมื่อ
 เห็นข้าราชการฝ่ายพลเรือนชั้นใหม่ที่อยู่กับบ้านสบายและได้ผลประโยชน์มาก ก็ไม่มี
 ผู้ใดจะสมัครเป็นขุนนางฝ่ายทหาร ด้วยได้ผลประโยชน์ผิดกันหลายเท่าหลายล้น
 จนชนแต่เบียดหวัดต่อเบียดหวัดก็ไม่มีใครจะเทียมหน้า เพราะฉะนั้นขุนนางในกรมเหล่านี้
 จึงเป็นแต่คนเด่นเลือก จนภายหลังจะหาตัวผู้ใดเป็นแต่โซ่ท่ายนาก็ไม่มีใครยอม ใน
 กรมอาดำทั้งแปดกรมก็ยังเป็นกรมชนกรมพระกลาโหมอยู่ห่าง ๆ เมื่อมีราชการอันใด
 ในกรมพระกลาโหมที่เป็นการจรและการแห่ง ๆ ก็มักจะขอขุนนางในกรมเหล่านี้ไป
 ใช้อยู่บ้าง แต่ต้องนับว่าเป็นกรมร้างและทรุดโทรมสิ้นทั้งแปดกรม

ยังกรมทหารซึ่งเป็นระหว่างกลางไม่ใช่ทหารหน้า ซึ่งสำหรับจะเกณฑ์ไป
 ราชการทัพเดมอ ๆ และไม่ใช่ทหารรักษาองค์ เป็นทหารที่สำหรับเข้ากระบวน
 ตามเสด็จพระราชดำเนินการพระราชสงคราม คือ กรมอาสาญูปุ่น กรมอาสาจาม
 กรมฝรังแม่นปืน กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรัง กรมแตร์ดั่งซี้ กรมกลองชนะ เป็นต้น
 เป็นกรมทนมมาแต่โบราณ ยกเสียแต่กรมเกณฑ์หัดอย่างฝรัง กรมฝรังแม่นปืนแดง
 กรมเหล่านี้หมกการฝ่ายพลเรือนหรือการพลเรือนที่สำหรับทหารทำ คือกรมอาสา
 ญูปุ่นเป็นพนักงานในเครื่องศัพ กรมแตร์ดั่งซี้เป็นพนักงานที่จะนำพิณพาทย์และกลอง
 ชนะ กรมกลองชนะเป็นพนักงานที่จะประโคมศัพและการแห่แห่นทั้งปวง กรม
 อาดำจามเป็นพนักงานที่จะจ่ายไซ้ในเรือรบเรือไล่ทั้งปวงทางทะเล คงทำการเป็น
 ฝ่ายทหาร กรมฝรังแม่นปืนเป็นกรมทหารปืนใหญ่ มีราชการสำหรับจุกช่องล้อมวง
 และแห่นาตามเสด็จอยู่ด้วยทั้งบกทั้งเรือ แต่อยู่ในบังคับกรมพระกลาโหมชัดเจน
 ทั้งกรมอาสาจามและกรมฝรังแม่นปืน

กองมอญทั้งปวง แบ่งออกเป็นกรมใหญ่ห้ากรม คือ กรมดงทองซ้าย
 ดงทองขวา กรมดาบด้อมมือ กรมอาทมาตซ้ายอาทมาตขวา ราชการของกรมเหล่านี้

นกด้ายกับกรมอาช้าแปดเหล่า แต่อยู่ในบังคับกรมพระกลาโหมแน่นเข้าไปกว่า
กรมอาช้าแปดเหล่า เพราะไม่ได้ตั้งเจ้าพระยามหาโยธา ซึ่งเป็นใหญ่ในกองมอญ
ทงปวงมาเสี้ยชานาน กรมพระกลาโหมจึงได้บังคับบัญชาเหมือนเจ้าพระยามหาโยธา
คล้ายกับกับกรมอาช้าจามและกรมฝรั่งแม่นปืน

ส่วนที่เป็นทหารรักษาพระองค์ทงปวงนั้น คือ กรมพระตำรวจหน้าแปดกรม
กรมพลพัน กรมทนายเลอก กรมคูชก กรมทหารใน กรมรักษาพระองค์ เหล่านี้
เป็นทหารรักษาพระองค์ ต้องนอนประจำเวรในพระบรมมหาราชวัง เมอมทเล็ดจ
พระราชดำเนนทางบกทางเรือ ในการสงครามหรือในการประพาดก็เปนพนักงานที่
จะเห้ห้อมประจำการในทใกล้เคียงพระองค์ จนทเล็ดเวลาเล็ดจออกทองพระโรง
กรมเหล่านี้ต้องเข้าเฝ้าก่อนชนนางกรมอื่น ๆ เป็นผู้ซึ่งจะมีอาวูชเข้ามาในทองพระโรง
ได้พวกเดียว ตำรวจหน้านนเป็นค้าตรบดั่งชำระความซึ่งเหมือนกับพระเจ้าแผ่นดิน
ทรงเป็นผู้พิพากษาเอง ไม่ได้เกยวของแกลกชน เป็นพนักงานซึ่งจะทำทประทบ
พลบปลา หรือทำการทเป็นการใหญ่จะเห้แวดโดยเร็ว เช่นททำพระทง ทำพระเมร
เป็นต้น กรมพระตำรวจใหญ่ชวาได้บังคับบัญชากรมฝ้พายมาแต่เดิมด้วย เมอม
ราชการอื่นใดซึ่งเป็นทางใกล้กตหรือไปในห้อมเมืองใกล้กต เมอจะต้องมีชาหลวง
ออกไปด้วยชอราชการนั้น ๆ ก็ใช้กรมพระตำรวจโดยมาก เพราะฉะนั้นถึงว่ากรม
พระตำรวจแบ่งอยู่ในฝ้ายทหาร กมได้เกยวของกับกรมพระกลาโหมเลย แต่เดิม
มามชอห้ามมิให้เส้ نابตผู้ใดผู้หนึ่งชอให้ตงผู้ใดเป็นเจ้ากรมปลัดกรมพระตำรวจ
ต้องแวดแต่พระเจ้าแผ่นดินจะทรงตงได้พระองค์เดียว บรรดาพระราชอาญาทงปวง
ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะตงโทษแกลผู้หนึ่งผู้ใดยอมใช้กรมพระตำรวจทงต้น จึงมิได้ให้
กรมพระตำรวจอยู่ในบังคับผู้ใด ฟังค้าดั่งจากพระเจ้าแผ่นดินตรงแห่งเดียว แต่กรม
รักษาพระองค์นนประจำรักษาพระเจ้าแผ่นดินในเวลาเมอมทเล็ดจไปแห่งใด คล้าย
กนกับตำรวจ แต่เมอลงทประทบหรือเมอประจำอยู่ในพระบรมมหาราชวัง เป็นผู้
รักษาชนในใกล้เคียงชิตพระเจ้าแผ่นดินกว่ากรมพระตำรวจอก เป็นผู้ซึ่งใช้ราชการ

ไพร่ส้มในกรมนั้นมาเป็นไพร่หลวง เอาเจ้ากรมปลัดกรมเดิมมาตั้งให้เป็นเจ้ากรม
 ปลัดกรมต่อไป ชื่อกรมเหล่านี้มักเรียกญวนอาดำดาวอาดำตามเพศภาษา ที่เป็น
 คนไทยก็เรียกอาดำใหม่ บางทีกตั้งเป็นกองเรียกตามชื่อเจ้ากรม แจกไปให้ชั้น
 กรมพระกลาโหมบ้าง กรมมหาดไทยบ้าง กรมต่าง ๆ บ้าง กรมใหญ่ ๆ มีกรม
 อาดำใหม่มีกองต่าง ๆ เกือบจะทั่วทุกกรม ไม่ได้บั้นไว้ในฝ่ายทหารฝ่ายเดียวเพื่อ
 จะให้เป็นกำลังของท่านอธิบดีในกรมนั้น ๆ ได้บังคับบัญชาทหารหมู่หนึ่งทุก ๆ คน
 เพราะมีการทัพศึกไม่ได้เกณฑ์แต่ข้าราชการฝ่ายทหาร เมื่อผู้ใดต้องไปราชการทัพ
 ก็จะได้ใช้ทหารในหมู่ของตนเป็นกำลัง ความมานะเป็นทหารอย่างเก่าไม่ได้ผูกมัด
 ไม่มเงินเดือนทั้งสิ้น

ส่วนทหารที่ฝึกหัดอย่างฝรั่งเกิดขึ้นใหม่ในปลายแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังเป็นการเล่น ๆ ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์เก็บลูกหมู่กองมอญมาฝึกหัด
 เป็นรากเงาของทหารหน้า มีเจ้าหมู่ ส้มหีบญชี่ ดำรงค์ ชุนหมน รับเบยหวัด
 ชนอยู่ในกรมพระกลาโหม การบังคับบัญชาใกล้ชิดทชชาดอยู่ในกรมพระกลาโหม
 เมื่อทหารพวกนี้ฝึกหัดจนได้พอที่จะແ່เด็จได้ จึงได้แบ่งมาไว้ประจำการสำหรับ
 แหน่าเด็จจพระราชดำเนน มีจำนวนคนเข้าเวรประจำการอยู่ในสองร้อย ภายหลัง
 จึงได้โปรดให้กรมหลวงมหิศวรินทร์เก็บคนชกเอาในกรมต่าง ๆ ลับเอาหนึ่งทุกหมู่
 ทุกกรมมาเป็นทหารอีกพวกหนึ่งเรียกว่าทหารเกณฑ์หัด ทหารสองพวกนี้เป็นทหาร
 ชนนอกทั้งสิ้น ส่วนทหารรักษาพระองค์คนนยกลงเอากรมบั้นทองปราช คือเลข
 ข่าหลวงเดิมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งให้หญิงเขยวขาดพุงลาย
 ด้พายบั้นทองปราชແ่งเด็จจกระบวนหลังมาแตกอนนน ยกชนเป็นทหารบั้นทอง
 ปราชพวกหนึ่ง เลขข่าหลวงเดิมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าซงยกมาเป็นรักษา
 องค์ใหม่ ถอพลงส้มหอกปลายบั้นตามเด็จจกระบวนหลัง ยกชนเป็นทหารบั้น
 ปลายหอก ทหารสองกรมนี้กำหนดให้เข้าเวรเดือนหนึ่งกรมละสองร้อยคน คงเป็น

ทหารหนามประจำราชการเดือนหนึ่งอยู่ในดีหารอยคน ทหารรักษาองค์ร่อยคน
 ทหารเกณฑ์หัดนนเจอบนชนอยู่ในกรมพระกลาโหม เพราะเจ้าพระยาด้รวงศ์แต่
 เมื่อยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถอยู่ ได้บังคับบัญชาตลอดมาถึงกรมเกณฑ์หัด แต่
 ทหารรักษาองค์นเจ้ากรมปลัดกรมบังคับตนเอง ลักแต่ว่าอยู่ในเกณฑ์ทหารชน
 กรมพระกลาโหมแต่ขอทานน แต่เจ้าพระยาด้รวงศ์ไประเินการเรือมากกว่าการ
 บก เพราะเหตุทคนกองมอญซึ่งเก็บมาเป็นทหารหนาดังแต่แบ่งลงมาบราชการแล้ว
 ก็ไม่ได้ชำระลูกหมู่เพิ่มเติมอะไร พวกเกาทเหลืออยู่ก็ส่งไป คนที่เหลือเข้าเวร
 ประจำอยู่ก็ไม่มากกว่าร่อยหนึ่ง ทหารเกณฑ์หัดเหล่านี้ เมอกรมหลวงมหัศวินทร
 ชำระ คนกลวเป็นทหารมาก เดียงเงินหลดออกเดียงมากช่วยคนแทนตวบ้าง คนที่
 ช่วยมาแทนตวนนเกือบจะเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ทั้งสิ้น คงเหลือทหารที่เข้าเวรประจำการ
 อยู่ไม่กี่ร้อยคน ส่วนทหารรักษาองค์นั้นไม่ได้เป็นคนเกณฑ์ขาดมาเป็นทหาร
 เป็นคนเข้าเวรตามธรรมเนียมแบ่งจ่ายมาเป็นทหาร แล้วแต่เจ้าหมื่นจะจ่ายมาเท่าใด
 หรือยกของหลดเดียงกันไปเท่าใด คงมีคนรับราชการกรมหนึ่งไม่กี่ร้อยคน
 คงมีคนทประจำการอยู่ทั้งสี่กรมไม่กี่ร้อยคน คนซึ่งจะชำระเพิ่มเติมต่อไปใหม่นั้น
 ไม่เป็นประโยชน์อันใด ด้วยกองมอญก็อยู่ในกรมพระกลาโหมลัทธิขาดแล้ว จึง
 ได้ตดทหารบกนมาเสียขาด เจ้าพระยามหัทธศักดิ์ชำระ แต่ยังเป็นมหาดเล็กอยู่ได้
 บังคับบัญชา แต่บังคับบัญชาลัทธิขาดอยู่ในกรมเกณฑ์หัดและรักษาองค์ ทหาร
 หนามนบกเป็นการอะดุมอดวยกนอยู่ ครนหลวงมาถงแผ่นดินปัจจุบันนทหารยงทรด-
 ไทรมมากถง จึงได้ชำระหมู่ทหารหน้าทหารเกณฑ์หัดก็ไม่มีใครจะได้คนมากน้อย
 เสนาบตจึงได้ปรึกษาพร้อมกัน ให้ขอคนมหาดไทยส่วนหนึ่ง กลาโหมส่วนหนึ่ง
 กรมละพันคน แต่ไม่ให้ยกขาดหมู่มาเหมือนทหารหน้าทหารเกณฑ์หัดอย่างแต่ก่อน
 ให้จ่ายเขาเดือนเหมือนรักษาองค์ ได้คนมหาดไทยครบจำนวนหรือหย่อนกว่าบ้าง
 ได้มาเข้าเวรประจำการเดือนหนึ่งร้อยคนเศษ แต่กลาโหมนเจ้าของกรมจะ
 ผูกหัดเองบ้าง เฉยๆไปบ้าง ก็ไม่ได้คนมาเลยแต่สักคนเดียว แล้วให้เก็บลูกหมู่

มอญชวเอก ก็ยกเป็นทหารมรณ มอญร้อยคนไม่ได้รับราชการอื่นใดนอกจาก
รับเล็ดจฟากข้างโน้น มีทหารมหาดเล็กชวนอกหมู่หนึ่งเป็นทหารที่รับจัดการตาม
แบบวชอย่างฝรั่ง ตวนนายโตเงินเดือนเป็นครั้งแรก แลวจึงได้จัดการกรมอื่น ๆ
ตามแบบนั้นต่อไป แต่ตวนคนทหารมอญจึงได้มีประกาศรับทหารล้มครเซารับ
ราชการ แต่การนั้นก็เป็นไปได้คราวเดียว ความกลัวของคนจะต้องเป็นทหารนั้น
ไม่สิ้นไป การควบคุมยังไม่เรียบร้อย ทหารซึ่งจัดขึ้นใหม่ก็ทรุดโทรมไปได้โดยเร็ว
และกรมทหารที่เข้าเวรประจำการแยกย้ายกันเป็นหลายพวกหลายอย่าง ตลอดจนมา
จนทหารลอมวง ทหารกรมช่าง ทหารฝพายซึ่งเกิดขึ้นใหม่ กรมวชต่าง ๆ กันไปไม่ลง
เป็นแบบเดียวกันได้ ล้วนทหารปืนใหญ่นั้นแต่เดิมมีทหารฝรั่งแม่นปืน ภายหลังมี
ทหารญวนปืนใหญ่ แต่ไม่ได้ฝึกหัดอื่นใดอยู่ในกรมพระกลาโหมดีทีชชาติ ต่อ
ภายหลังมา จึงได้ฝึกหัดทหารญวนปืนใหญ่ขึ้นตามแบบอย่างฝรั่ง ทหารปืนใหญ่นั้น
ก็อยู่ในบังคับบัญชาของกรมพระกลาโหมแต่เดิม แต่มาอยู่ประจำโรงฟากข้าง
ภายหลังเก็บคนในกรมแต่งขึ้นเป็นทหารปืนแคตดิงคันอีกหมู่หนึ่ง ทหารพวกนี้ไม่ได้
ขึ้นกรมพระกลาโหมแต่เดิมมา และวิธีแบบอย่างแปลกออกไปอีกพวกหนึ่งเหมือน
ทหารลอมวงทหารกรมช่างและทหารฝพาย ล้วนการเวรรบและเรือกลไฟพระที่นั่ง
อยู่ในบังคับเจ้าพระยาสุรวงค์ ขึ้นกรมพระกลาโหมดีทีชชาติ ใช้คนอาดำจามและ
มอญ จำดงประจำดำเรือ และมีแยกไปอยู่กับผู้นอนบ้างบางดำ แต่ดำบสูญโดยเร็ว
ภายหลังมีเรือเวด้าตรีมา จึงได้ชักทหารปืนแคตดิงคันลงไปเป็นทหารเรือ เมื่อกรม
เรือกลไฟเก่ารุ่งโรยทรุดโทรมไปมาก ก็เกิดเรือเล็กน้อยแยกมาอยู่ในกรมทหาร
กรมแต่งมากจนจนการเรือเป็นสองแผนก การที่จะรักษาและใช้การต่าง ๆ ก็แปลกกัน
ด้วยเหตุที่ทหารบกทหารเรือมีวิธีฝึกหัดและใช้จ่ายแปลก ๆ กัน ก็เป็นที่ให้
เปลืองเงินและไม่เป็นการเรียบร้อยตลอดไปได้ จึงได้ตั้งกรมยทชนาธิการขึ้นใน
เร็ว ๆ นี้ เพื่อจะได้รวบรวมบังคับบัญชาการทั้งทหารบกทหารเรือให้เป็นแบบเดียวกัน
ซึ่งเป็นทางที่จะได้จัดการให้เรียบร้อยไปภายหน้า

ส่วนซึ่งแบ่งบ้านฝ่ายทหารแต่ทำการฝ่ายพลเรือนนั้น คือกรมช่างตีเหล็ก ซึ่งแบ่งไว้ในฝ่ายทหารนั้น ก็คงจะเป็นด้วยช่างเกิดขึ้นในหมู่ทหารเหมือนทหารอื่นเยอเนียง แต่ภายหลังมาเมื่อทำการต่าง ๆ มากจนจนถึงเป็นการละเอียด เช่นเขียนบันแกะดัดก็เคยติดอยู่ในฝ่ายทหารแต่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับในราชการทหาร ไม่ได้ชนกรมพระกลาโหม มีแต่กองต่างหาก แม่กองนั้นมักจะเป็นเจ้านายโดยมาก เมื่อเกิดช่างอื่น ๆ ขึ้นอีกก็คงอยู่ในกรมเดิม ฝ่ายพลเรือนบ้างทหารบ้าง ไม่เฉพาะว่ากรมช่างจะต้องเป็นฝ่ายทหาร เช่นช่างประดับกระจกชนกรมวัง ช่างมหาดเล็กคงอยู่ในมหาดเล็ก เป็นต้น

ในตำแหน่งราชการซึ่งได้พรรณนามาโดยย่อขึ้น เพื่อจะให้เห็นว่าการต้นเดิมที่คิดวางตำแหน่งลง แล้วและเคลื่อนคลายมาโดยลำดับจนคงรูปอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร เมื่อพิจารณาเหตุการณ์ให้ตลอดไปแล้ว ก็จะเห็นได้ว่าวิธีซึ่งแบ่งไว้แต่ก่อนกับความต้องการในเวลาปัจจุบันนี้ไม่ต้องการเลย การจึงต้องผันแปรไปตามลำดับ ๆ จนไม่คงรูปเดิมอยู่ได้ แต่การที่ผันแปรไปนั้นเป็นไปตามเวลาที่ต้องการมอหนงคราวหนึ่ง ไม่ได้เป็นการทศดแบ่งสรรปันส่วนเพื่อจะให้เป็นการเรียบร้อยในราชการทุกกระทรวง เป็นแต่กระทรวงใดชอบมีอำนาจมากก็รวบรวมราชการและผลประโยชน์ไว้ได้มาก กระทรวงใดชอบมีอำนาจน้อยก็เกือบจะไม่ได้ทำการอันใดและไม่มีผลประโยชน์อันใด บางกระทรวงก็มีมากเหลือล้นจนทำไม่ไหว บางกระทรวงก็ไม่มีภาระอะไรจะทำ บางกระทรวงก็มีผลประโยชน์เกินกว่าที่ทำได้ บางกระทรวงก็ไม่ได้ผลประโยชน์พอแก่การที่ทำได้ ถึงว่าจะไม่มีข้อขัดขวางอันใดแล้วในเวลานั้นจะจัดการให้เป็นการเรียบร้อยในราชการไม่ให้เปลืองเงินแผ่นดิน และให้เป็นความสุขแก่ราษฎรก็ยังไม่สามารถรักษาในตำแหน่งให้เรียบร้อยไปได้ ผู้ที่ทำการน้อยไม่สัมพันธ์กับตำแหน่งก็เปลืองเบียดหุดเงินเดือน ผู้ซึ่งได้ผลประโยชน์มากโดยง่าย ๆ ก็ไม่ตั้งใจจะทำงานในตำแหน่งของตนซึ่งไม่มีประโยชน์ ฝ่ายผู้ที่ต้องทำการที่มีผลประโยชน์มากก็คิดท้อถอยหรือแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ชอบธรรมต่อไป

อนึ่งกรมต่างๆ แยกกันอยู่ ไม่มีผู้ใดบังคับบัญชาใครเป็นลำดับ และไม่มี
การส่งไม้สรวพร้อมเพรียงกัน เมื่อมีราชการอันใดชนกษัตริย์ทอดกันโยเยไปกว่าจะเดิน
ไต่ตลอดทุกกรม บรรดาที่เกี่ยวของก็เป็นภาระเนิ่นช้าเสียเวลา เมื่อจะพรรณนาถึงโทษ
ที่เป็นอยู่เช่นนี้ไม่หมดสุดลงได้ จึงต้องขอรวมความลงว่าในการซึ่งจะให้ราชการ
ทั้งปวงเรียบร้อยเป็นแบบอย่างคล่องสะดวก ได้ตามสมควรที่จะปกครองบ้านเมืองใน
เวลานี้ จำจะต้องแบ่งราชการใหม่เป็นหน้าที่รับผิดชอบเป็นลุ่มๆ ไปพอแก่
กำลังทรัพยากรที่น้อยอย่างหนึ่ง จะต้องเลิกการทกรมทั้งปวงแล้วหาผลประโยชน์
ได้โดยลำพังตัว ไม่มีกำหนดเงินกำหนดการให้ กลับเป็นเงินจ่ายให้ตามสมควร
แก่การที่ใดท่านอย่างหนึ่ง การจึงจะเป็นไปสะดวกได้ตลอด

เพราะฉะนั้นจึงได้คิดตรวจดูตำแหน่งราชการซึ่งมีอยู่บัดนี้ เห็นได้ว่ามีการเกิน
กว่าเสนาบดีหกตำแหน่งซึ่งได้บันทึกไว้แต่เดิม ถ้าจะบันทึกอย่างเก่าการก็จะไม่สะดวก
ไปได้ จำจะต้องเพิ่มเติมตำแหน่งเสนาบดีลงใหม่ ให้พอสมควรแก่ตำแหน่ง
ราชการในเวลานี้ เมื่อจะคิดแบ่งราชการเป็นลุ่มๆ ก็เห็นสมควรว่าจะบันทึกใน
เวลานี้ได้เป็นลุ่มสองลุ่ม คือ

กรมมหาดไทย สำหรับบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือ และเมืองลาว
ประเทศราช

กรมพระกลาโหม สำหรับบังคับบัญชาหัวเมืองบักซ์ใต้ฝ่ายตะวันตก
ตะวันออก และเมืองมลายูประเทศราช

กรมท่า เป็นกรมว่าการต่างประเทศอย่างเดียวไม่ต้องว่าหัวเมือง

กรมวัง ว่าการในพระราชวัง และกรมซึ่งใกล้ชิดกับราชการในพระองค์
พระเจ้าแผ่นดิน

กรมเมือง ว่าการไปติศและการบัญชาคน คือกรมสุรรัตต์และรักษาคณโทษ

กรมนา ว่าการเพาะปลูกและการค้าขาย บ้าไม้ บ่อแร่

กรมทงหกนตงตมตำแหน่งเดิม เป็นแต่เปลี่ยนหน้าที่ไปบ้าง ต้องตั้งเสนาบดี
ขึ้นใหม่อกหกกรม คือ

กรมพระคลัง ทงต้น ว่าการ บรรดา ภาษี อากร และเงินที่จะรับจะจ่ายในแผ่นดิน

กรมยุติธรรม ได้บังคับศาลที่จะชำระความรวมกันทั้งแพ่ง อาญา นครบาล อุตสาหกรรม ทงแผ่นดิน

กรมยุทธนาธิการ เป็นพนักงานสำหรับที่จะได้ตรวจตราจัดการในกรมทหารบกทหารเรือ ซึ่งจะมีผู้บัญชาการทหารบกทหารเรือต่างหากอีกตำแหน่งหนึ่ง

กรมธรรมการ เป็นพนักงานที่จะบังคับบัญชาเกี่ยวข้องในพระคลังตำแหน่งที่พระยาพระเสด็จ และเป็นผู้บังคับการ โรงเรียนและโรงพยาบาลทงพระราชอาณาเขต

กรมโยธาธิการ เป็นพนักงานที่จะตรวจการก่อสร้างทำถนน ขุดคลอง และการช่างทั่วไปทั้งการไปรษณีย์และโทรเลขหรือรถไฟซึ่งจะมีสืบไปภายหน้า

กรมมรุธาธิการ เป็นพนักงานที่รักษาพระราชสัญญาณ รักษาพระราชกำหนดกฎหมาย และหนังสือราชการทงปวง

ในตำแหน่งเดิเนาบัดทงสืบสองตำแหน่ง ซึ่งควรจะจัดขึ้นใหม่ จะต้องยกถอนตำแหน่งเก่า ๆ ซึ่งมีหน้าที่คละปะปนกันอยู่ แจกไปตามสมควรแก่ตำแหน่ง เป็นต้นว่าบรรดากรมทงปวงซึ่งได้บังคับบัญชาภาษาอากร เป็นพนักงานคลังส่วนหนึ่ง ๆ อยู่แต่ก่อนนั้น ต้องยกมาให้แก่กรมพระคลังบังคับบัญชากรมเดียว บรรดากรมต่าง ๆ ซึ่งได้มีศาลพิจารณาความต้องยกมารวมในกรมยุติธรรมกรมเดียว การอื่น ๆ นอกนั้นก็ต้องแบ่งออกไปเป็นสืบสองแผนกตามการที่ใกล้เคียงในหน้าที่กรมนั้น ๆ แต่การที่จะจัดเช่นนี้ ก็จะเป็นที่ขัดกับการเก่าอยู่ได้อย่างหนึ่ง ด้วยการแต่ก่อนนั้นท่านแยกกรมไพร่หลวงต่าง ๆ ซึ่งเป็นกองทหารกองหนึ่ง ๆ ไปไว้ให้กรมต่าง ๆ ได้เป็นกำลัง เมื่อมีราชการศึกสงครามหรือราชการในบ้านเมือง อธิบดีกรมหนึ่ง ๆ ก็ได้อาศัยกำลังคนเหล่านี้ ถ้าจะยกไปรวมตามตำแหน่งที่จัดการใหม่ ก็จะตกไปอยู่ กรมยุทธนาธิการกรมเดียวทงต้น กรมอื่น ๆ จะมีแต่เดิมมีคนไขเล็กน้อย ก็เหมือน

หนึ่งตักกำลังเด็บบทอน ๆ เด็บบท จะต้องให้เด็บบทและข้าราชการทั้งปวงมีกำลัง
พอสมควรแก่ตำแหน่ง แต่ต้องขณกรมยุทธนาธิการเฉพาะในการซึ่งจะจัดให้เด็บบท
แผนเป็นอย่างเดียวกัน การซึ่งจะควรจัดประการใดจะกล่าวในที่นี้ช่วยการ เมื่อ
ปรึกษากันจัดการรายละเอียดซึ่งจะได้ ใช้แบบอย่างต่อไปนี้ จึงควรพิจารณา
ให้ตลอด

อนึ่งการประชุมข้าราชการปรึกษาตั้งพระราชกำหนดกฎหมายเป็นต้น ซึ่งมี
เป็นแบบอย่างมาแต่เดิมนั้น มีอยู่สองพวก คือ ลูกขุน ณ ศาลาพวกหนึ่ง ลูกขุน ณ
ศาลหลวงพวกหนึ่ง ลูกขุน ณ ศาลาในคือ ข้าราชการซึ่งมีตำแหน่งต่าง ๆ มี
เด็บบทเป็นต้น ลูกขุน ณ ศาลหลวงนั้น คือลูกขุนที่เป็นผู้ชำระพิพากษาคดีของ
ราษฎร ทั้งสองพวกประชุมกันปรึกษาเรียบเรียงพระราชกำหนดกฎหมาย เมื่อ
พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นชอบอนุญาตแล้ว กฎหมายนั้นก็ใช้ได้ เว้นไว้แต่
บางครั้งโปรดให้มพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งได้บังคับบัญชาราชการไปเป็นประธานใน
การปรึกษานั้นบ้าง พระบรมวงศานุวงศ์นั้นกึ่งตั้งพระนามอยู่ในบานแผนกหน้าลูกขุน
ทั้งสองพวก ถ้าจะนับว่าเป็นลำพวกก็เพียงพระบรมวงศานุวงศ์สักพวกหนึ่ง แต่ไม่
เป็นการลงแบบแผนเสมอไป

ภายหลังมาได้ตั้งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินขึ้นอีกพวกหนึ่ง ที่ปรึกษาราชการใน
พระองค์พวกหนึ่ง หน้าที่และอำนาจของที่ปรึกษาราชการทั้งสองนั้นแจ้งอยู่ในพระ
ราชบัญญัติซึ่งได้ออกแต่ ณ วันที่ ๑๗ ค่ำ บั๊จจ ฉศก จุลศักราช ๑๒๓๖ ที่ปรึกษา
ราชการนั้นได้ทำการให้เป็นประโยชน์ขึ้นได้หลายอย่าง ตามเวลาซึ่งต้องการนั้น
แต่ในเวลานั้นราชการทั้งปวงเปลี่ยนแปลงไปกว่าเดิม ทั้งการที่จะจัดตำแหน่ง
เด็บบทเป็นอย่างไรใหม่ด้วย จึงควรที่จะแก้ไขพระราชบัญญัติที่ปรึกษาราชการ
เหล่านี้ ให้เด็บบทอย่างสมควรกันกับการที่เปลี่ยนแปลงไปใหม่นั้นบ้าง

อนึ่งราชประเพณี ซึ่งมีแบบอย่างมาแต่ก่อน แล้วเปลี่ยนแปลงลงมาโดย
ลำดับ ๆ แต่ไม่ได้มีพระราชบัญญัติหรือพระราชกำหนดกฎหมายอันใด ซึ่งจะ
TUDC 21/02/2564

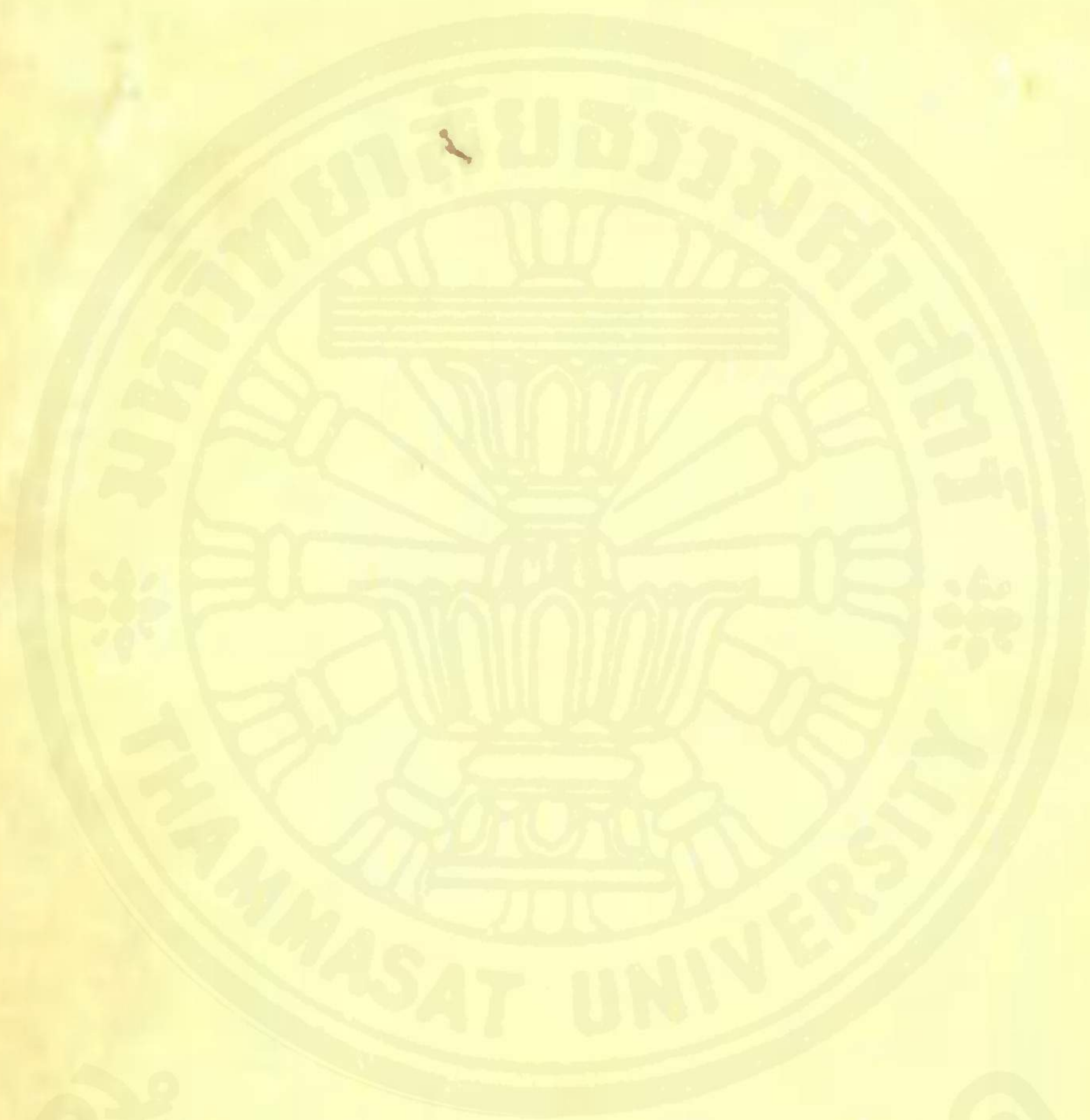
ของใหม่ล้างของเก่า ให้คงชแบบแผนได้วามาแต่พระราชกำหนดกฎหมายบทนั้น
 แห่งนั้น ทำให้เป็นสิ่งที่ลึกลับคิดไปได้ต่าง ๆ เป็นทางที่จะให้เกิดการไม่เรียบร้อยขึ้น
 ในบ้านเมือง ควรจะจัดลงให้เป็นแบบอย่างเสียให้ชัดเจน ดังเช่นตำแหน่งผู้ซึ่งจะสืบ
 บรมราชสันตติวงศ์ ในกฎหมายเทียรบาลซึ่งเป็นกฎหมายเก่า ได้ออกข้อปรากฏว่า
 เป็นสมเด็จพระเอกอัครราชเจ้า ครนภายหลังมาขอและตำแหน่งนั้นหายไปกลายเป็น
 พระมหาอุปราชซึ่งมีมากในกฎหมายตำแหน่งนาพลเรือน กฎหมายเก่านักไม่เลิก
 ถอนอันใด จะว่าพระมหาอุปราชเป็นผู้รับราชสมบัติไม่มีปรากฏในกฎหมายแห่งหนึ่ง
 แห่งใด แต่สังเกตได้ตามตัวผู้ซึ่งได้เป็นพระมหาอุปราชนั้น ย่อมเป็นผู้เป็นพระราชโอรส
 องค์ใหญ่ซึ่งควรจะได้รับราชสมบัตินั้นโดยมาก จึงเข้าใจกันว่าเป็นผู้ที่จะได้รับราช-
 สมบัติ แต่เพราะไม่มีกฎหมายอันใดซึ่งชัดเจนว่าตำแหน่งนั้นเป็นอย่างไร ภายหลังมา
 ก็ตั้งกันเลอะเทอะไป จนผู้ซึ่งไม่ควรจะได้รับราชสมบัติได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งนั้น ก็
 เป็นเหตุให้เกิดความว้าวาน ต่างคนต่างถือต่างคิดไปต่าง ๆ กัน เหมือนหนึ่งเปิด
 ช่องโหว่ความใดมีอำนาจก็ให้แย่งชิงเอาเถิด แต่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นยามเคราะห์ดี
 จึงยังไม่เห็นเหตุการณ์เจลาเจดในบ้านเมืองด้วยการอนนเกิดชนเหมือนอย่างเช่นกรุง
 เก่าและตำแหน่งอนนได้กำหนดลงเป็นชัดเจนชนหนึ่ง ในเมื่อตั้งสมเด็จพระบรม
 โอรสธำราชเมือวันที่ ๖ ค่ำ ปีมะจอ อัฐศก จุลศักราช ๑๒๔๘ ควรที่จะให้มี
 พระราชกฤษฎีกา เป็นกำหนดลำดับราชสันตติวงศ์ใหม่นั้นคงเป็นแบบอย่างต่อไป จะ
 ได้ป้องกันเหตุการณ์อันสำคัญยิ่งใหญ่นี้ อย่าให้มิชนในภายหน้าได้

อนึ่งพระบรมราชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามนั้น ไม่ได้มีปรากฏใน
 กฎหมายอันหนึ่งอันใด ด้วยเหตุถือว่าเป็นทลนทพณ ไม่มีขอใดตั้งอันใดหรือผู้ใด
 จะเป็นผู้บังคับขาดขวางได้ แต่เมื่อว่าตามความที่เป็นจริงแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจะทรง
 ประพฤติการอันใด ก็ต้องเป็นไปตามทางที่สมควรและที่เป็นยุติธรรม เพราะเหตุ
 ฉะนั้นข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใดซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมราชานุภาพของ
 พระเจ้าแผ่นดินเช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดต่าง ๆ กันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับ

แผ่นดินให้เป็นหลักฐานทวดง ก็ควรจะตองว่าด้วยพระบรมราชานุญาตของพระเจ้าแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้ * แต่การซึ่งควรจะกำหนดอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าต้องขอชี้แจงความเห็นอันมิใช่ความเห็นที่เขากบตวไว้ โดยย่อว่า พระเจ้าแผ่นดินต่างประเทศหมายเอาประเทศยุโรปซึ่งปกครองบ้านเมืองมีกำหนดพระราชนุญาตต่าง ๆ กัน ด้วยอาศัยเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในบ้านเมืองโดยความไม่พอใจของราษฎร จึงได้มีข้อบังคับสกัดกั้นเป็นชั้น ๆ ตามลำดับเหตุการณ์ซึ่งมีขึ้นในบ้านเมืองนั้น ๆ เหตุการณ์ทั้งปวงนั้นยกยงไม่ไม่เป็นได้ทวดงกัน เพราะฉะนั้นแบบอย่างจึงยังไม่ถึงเป็นแบบเดียวกันทั่วไปได้ทุกประเทศ ส่วนที่กรุงสยามนี้ไม่มีเหตุการณ์อันใดซึ่งเป็นการจำเป็นแล้ว จึงเป็นชนเหมือนประเทศอื่น ๆ ประเทศอื่น ๆ ราษฎรเป็นผู้ขอให้ทำเจ้าแผ่นดินจำใจทำ ในเมื่อเราเห็นแต่พระเจ้าแผ่นดินคิดว่าควรจะทำ เพราะจะเป็นการเจริญแก่บ้านเมืองและเป็นความดีแก่ราษฎรทั่วไปจึงได้คิดทำ เป็นการผิดกันตรงกันข้าม และการที่จะปกครองบ้านเมืองเช่นประเทศสยาม ตามอำนาจอย่างเช่นเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น ๆ คือประเทศยุโรปก็จะไม่สามารถปกครองบ้านเมืองได้ และจะไม่เป็นที่พอใจของราษฎรทวดหน้าด้วย เหมือนอย่างถ้าจะมีปาดิเมนต์จะไม่มีผู้ใดซึ่งสามารถเป็นเมมเบอได้สักกคน และโดยว่าจะมีเมมเบอเหล่านั้นจะมาจากไหนก็ไม่ได้ไม่เข้าใจในราชการทั้งปวงทวดง เพราะไม่มีความรู้และการฝึกหัดอันใดแต่เดิมมาเลย ก็คงจะทำให้การทั้งปวงไม่มีอันใดสำเร็จไปได้ และจะเข้าเป็นที่หวาดหวั่นของราษฎรผู้ซึ่งไม่เข้าใจเรื่องราวอันใด เพราะไม่ได้ฝึกไม่ได้ต้องการเกิดขึ้นในใจเลย ราษฎรคงจะเชื่อเจ้าแผ่นดินมากกว่าผู้ซึ่งจะมาเป็นเมมเบอออฟปาดิเมนต์ เพราะปกติทุกวันนี้ ราษฎรยอมเชื่อต่อเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้อยู่ในยุติธรรม และเป็นผู้ที่ใครคิดจะทำนุบำรุงราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นทวดงกันเป็นความจริง เพราะเหตุฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นสมควรว่าพระราชนุญาตของพระเจ้าแผ่นดินควรจะกำหนดตามแบบเดิมแต่ในข้อที่บางข้อจริงอย่างไร คือเหมือนหนังสือไม่กำหนดตามคำพูดกันนอก ๆ แบบ เช่นเรียกพระนามว่าเจ้าชวด ซึ่งเป็นที่

หมายความว่าอำนาจอันจะฆ่าคนให้ตายโดยไม่มีคามผิดอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ซึ่งความจริงสามารถจะทำได้ แต่ไม่เคยทำเลยนั้น ก็จะเป็นการสมควรแก่บ้านเมืองในเวลานี้แล้ว *

ข้อความซึ่งได้กล่าวมาทั้งปวง เป็นใจความหรือข้อความประสงค์ของข้าพเจ้า ซึ่งจะให้ท่านทั้งปวงทราบว่า ประสงค์ซึ่งจะจัดการเปลี่ยนแปลงกรณี ด้วยเหตุผลประการใด และประสงค์จะวางรูปแบบใหม่เปลี่ยนรูปแบบอย่างไร เมื่อท่านทั้งปวงได้เข้าใจความประสงค์หรือขอเช่นนี้แล้ว ขอให้ประชุมกันคิดจัดขอบบังคับสำหรับที่จะให้การทั้งปวงเป็นไปตามความประสงค์ดังนี้ ให้เรียบร้อยตลอดทุกตำแหน่ง ซึ่งข้าพเจ้าจะได้ลงในที่ประชุมปรึกษาการทั้งปวงนั้นด้วยต่อไป เมื่อคิดการได้ตลอด ทดถงเรียบร้อยแล้วจะเปลี่ยนแปลงอย่างใหม่ เพื่อให้เป็นการมั่นคงในการที่เป็นเอกราชของกรุงสยาม เป็นความสุขแก่ราษฎรทั้งปวงสืบต่อไป.

ชำนาญกหอสมุด